

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ.
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ
ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ».

Διπλωματική εργασία της φοιτήτριας Ιφιγένειας Αρβανίτη
(ΑΜ:ΜΘ11003)

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2014
(1^Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
B. ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ	6
B. 1. Έννοια και δικαιούχοι κρατικής ενίσχυσης	6
B. 2. Κρατικές ενισχύσεις και ανταγωνισμός στο τομέα της ενέργειας.	12
B. 3. Η ανάκτηση των παράνομων κρατικών ενισχύσεων	18
B. 4. Κρατικά προνόμια και ειδική μετοχή.	21
B. 5. Απαλλαγή ενισχύσεων κατά κατηγορίες: Γενικός Κανονισμός Απαλλαγής 800/2008.	23
B. 6. Όρια εφαρμογής των διατάξεων για την προστασία του ανταγωνισμού στον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων.	24
Γ. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ.	25
Γ. 1. Οι κυριότερες μορφές ενέργειας	25
Γ. 2. Η απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας: η νομική, η οικονομική και γεωπολιτική διάσταση.	28
Γ. 3. Κοινοτικές Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις στον τομέα της ενέργειας.	30
Γ. 4. Το κριτήριο της εξισορρόπησης και η εφαρμογή του στις ενισχύσεις για την ενεργειακή πολιτική και το περιβάλλον.	34
Γ. 5. Εφαρμογή και αξιολόγηση της εξισορρόπησης.	35
Γ. 6. Ενισχύσεις για Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος (ΥΓΟΣ).	35
Γ. 7. Υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας στις αγορές ενέργειας.	38
Γ. 8. Κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα.	43
Γ. 9. Οι ενεργειακές υποδομές υπό το καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων	43
Γ. 10. Νομοθετικές εξελίξεις	46
Δ. ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ.	50
Δ.1 Ενισχύσεις σε επιχειρήσεις για την υπέρβαση κοινοτικών προτύπων ή για την αύξηση του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος ελλείψει κοινοτικών προτύπων	51
Δ.2. Ενισχύσεις για την απόκτηση νέων οχημάτων μεταφοράς για την υπέρβαση κοινοτικών προτύπων ή για την αύξηση του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος ελλείψει κοινοτικών προτύπων.	51
Δ.3. Ενισχύσεις για την πρόωρη προσαρμογή σε μελλοντικά κοινοτικά πρότυπα.	51
Δ.4. Ενισχύσεις για την εκπόνηση περιβαλλοντικών μελετών.	51
Δ.5. Ενισχύσεις για την εξοικονόμηση ενέργειας.	52
Δ.6. Ενισχύσεις για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.	52
Δ.7. Ενισχύσεις για την συμπαραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας, ενισχύσεις για την τηλεθέρμανση.	53
Δ.8. Ενισχύσεις για την διαχείριση αποβλήτων.	53
Δ.9. Ενισχύσεις για την αποκατάσταση μολυσμένων χώρων.	53
Δ.10. Ενισχύσεις για την μετεγκατάσταση επιχειρήσεων.	53
Ε. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ	54
E. 1. C-246/12 P του Γενικού Δικαστηρίου «Ellinika Nafrigeia κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής».	54
E. 2. T-169/08 του Γενικού Δικαστηρίου (έκτο τμήμα) της 20ης Σεπτεμβρίου 2012 «ΔΕΗ Α.Ε. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής».	55
E. 3. T-360/09 του Γενικού Δικαστηρίου (πέμπτο τμήμα) της 29ης Ιουνίου 2012 «E.ON Ruhrgas AG & GDF Suez SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής».	56

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ευρωπαϊκό σύστημα αρχών και αξιών βασίζεται κατά κύριο λόγο στην ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών και στην εμπέδωση της λειτουργίας της ενιαίας εσωτερικής αγοράς.

Με γνώμονα την διατήρηση ενός συστήματος ανόθευτου και ελεύθερου ανταγωνισμού, η Ευρωπαϊκή Ένωση ως κανονιστικό οικοδόμημα χορηγεί κρατικές ενισχύσεις σε εθνικές επιχειρήσεις ή κλάδους παραγωγής μέσω οικονομικής υποβοήθησης. Η πρακτική αυτή, όμως, δύναται να στρεβλώσει τον ανταγωνισμό σε ενδοενωσιακό επίπεδο κυρίως εξαιτίας του επιλεκτικού χαρακτήρα της οικονομικής υποβοήθησης συγκεκριμένων επιχειρηματικών κλάδων.

Η λειτουργία της Ενιαίας Αγοράς είναι ασύμβατη με πρακτικές που μπορούν να υπονομεύσουν την ισότητα των ευκαιριών επιτρέποντας στους λήπτες των κρατικών ενισχύσεων συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών τους. Για τους λόγους αυτούς, η παροχή κρατικών ενισχύσεων στα κράτη μέλη υπόκειται σε ενωσιακό έλεγχο ούτως ώστε να αξιολογείται η στόχευσή τους και να μην στρεβλώνεται ο ανταγωνισμός.

Συγκεκριμένα, οι κρατικές ενισχύσεις θα πρέπει να αποτελούν το εργαλείο υλοποίησης των ενωσιακών στόχων που αφορούν στην απρόσκοπτη λειτουργία της Ενιαίας Αγοράς με απόλυτο σεβασμό στην τήρηση των κανόνων ανταγωνισμού. Άλλωστε, η δικαιολογητική βάση της πρακτικής αυτής έγκειται στην δυνατότητα αποκατάστασης οικονομικών ανεπαρκειών με απώτερο στόχο την εύρυθμη λειτουργία των αγορών και τα υψηλά επίπεδα ανταγωνιστικότητας.

Με βάση το σκεπτικό αυτό, γίνεται σαφής νομοθετική αναφορά στο καθεστώς που διέπει τις κρατικές ενισχύσεις στο κείμενο της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (107 παρ.1 ΣΛΕΕ). Επίσης, η Επιτροπή αποφαινεται σχετικά με τη συμβατότητα της παρασχεθείσας ενίσχυσης με την Κοινή Αγορά.

Σε ό,τι αφορά στην ενεργειακή πολιτική, η οποία έχει ρητώς αναχθεί σε ευρωπαϊκή πολιτική, οι κρατικές ενισχύσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κίνητρο στις επιχειρήσεις του κλάδου να επιτύχουν επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος υψηλότερο από εκείνο που θα εφάρμοζαν αν δεν υπήρχαν τα δεσμευτικά πρότυπα. Η Επιτροπή καθορίζει το πλαίσιο παροχής των ενισχύσεων με γνώμονα πάντοτε την ορθή λειτουργία της Ενιαίας Αγοράς.

Δεδομένου ότι το περιβάλλον και η ενέργεια αποτελούν πεδία συντρεχουσών αρμοδιοτήτων, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε ήδη από το 2007 τα κράτη μέλη και τα ενωσιακά όργανα σε διαβούλευση για την ανάληψη δράσεων σχετικά με την ανάπτυξη βιώσιμης και ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής πολιτικής για το κλίμα και την ενέργεια. Ο στόχος της ενεργειακής πολιτικής για την Ευρώπη κινείται σε τρία επίπεδα: εξασφάλιση της ασφάλειας εφοδιασμού με σεβασμό στην κυριαρχία των κρατών μελών επί πρωτογενών πηγών ενέργειας, διασφάλιση της

ανταγωνιστικότητας της εσωτερικής ευρωπαϊκής αγοράς και την προώθηση της διασύνδεσης ενεργειακών δικτύων ούτως ώστε η οικονομικά προσιτή ενέργεια να είναι διαθέσιμη σε όλους. Η δέσμη αυτή των στόχων μπορεί να καταστεί βιώσιμη στα πλαίσια καθορισμού από την Επιτροπή των προϋποθέσεων υπό τις οποίες μπορούν να χορηγηθούν σε επιχειρήσεις κρατικές ενισχύσεις χωρίς να βλάπτεται η ορθή λειτουργία της Ενιαίας Αγοράς.

Υπό το πρίσμα αυτό, στο παρόν πόνημα θα επιχειρήσουμε μια προσέγγιση στο ζήτημα αυτό αναλύοντας τις έννοιες, το κανονιστικό πλαίσιο αλλά και το νομοπαραγωγικό έργο της Ένωσης αναφορικά με την ευρωπαϊκή πολιτική ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

B. ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ

B. 1. Έννοια και δικαιούχοι κρατικής ενίσχυσης

Τόσο το πρωτογενές όσο και το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο, δεν περιλαμβάνει ορισμό της έννοιας κρατική ενίσχυση. Ωστόσο από το κείμενο της διάταξης του άρθρου 107 παρ.1 ΣΛΕΕ καθώς και από την πρακτική των δικαστηρίων και την νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων προκύπτει ότι ¹«κρατική ενίσχυση» θεωρείται η από μέρους του κράτους παροχή ενός οικονομικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος σε μια επιχείρηση ή ένα κλάδο παραγωγής χωρίς την καταβολή μίας οικονομικά αντίστοιχης αντιπαροχής από την πλευρά του λήπτη.

Η εννοιολογική ευρύτητα του ορισμού φανερώνει την πρόθεση αποφυγής από μέρους των κρατών μελών των διενεργούμενων ελέγχων των χορηγούμενων ενισχύσεων από την Επιτροπή, διατηρώντας την ανάλογη ευελιξία.

Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να συντρέχουν αθροιστικά συγκεκριμένες προϋποθέσεις προκειμένου να χαρακτηριστεί η ενίσχυση ως κρατική υπό την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ:

1. Το χορηγούμενο οικονομικό πλεονέκτημα θα πρέπει να προέρχεται από δημόσιο ή ιδιωτικό έστω φορέα του οποίου η δράση τελεί υπό την γενική ή ad hoc εποπτεία δημόσιας αρχής.

Σύμφωνα με παγία νομολογία, ο ορισμός της κρατικής ενίσχυσης είναι γενικότερος σε σχέση με αυτόν της επιδότησης. Έχει κριθεί² ότι ως κρατική ενίσχυση νοείται κάθε θετική ωφέλεια , όπως δωρεές και επιδοτήσεις, αλλά και παρεμβάσεις που περιορίζουν τις επιβαρύνσεις του προϋπολογισμού μίας επιχείρησης , οι οποίες χωρίς να είναι επιδοτήσεις υπό την στενή του όρου έννοια έχουν την ίδια φύση και επιφέρουν ταυτόσημα αποτελέσματα.

---

¹ Ελληνικό Ινστιτούτο Κρατικών Ενισχύσεων, Κρατικές ενισχύσεις: Τα βασικά κανονιστικά κείμενα, κριτική έκδοση, σελ.4, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, Αθήνα

² Βλ. μεταξύ άλλων απόφαση ΔΕΚ της 10.01.2006 στην Υπόθεση C-222/04 Ministero dell' Economia e delle Finanze vs Cassa di Risparmio di Firenze SpA, Συλλ. 2006, σ I-00289, σκέψη 131.

Συνεπώς, η έννοια της κρατικής ενίσχυσης περιλαμβάνει κρατικές δωρεές³, απαλλαγές από φόρους και τόκους, πιστώσεις φόρων, κρατικές εγγυήσεις ή συμμετοχές, δημόσια παροχή προϊόντων ή υπηρεσιών υπό προνομιακούς όρους, φορολογικές απαλλαγές, προνομιακά επιτόκια, αποζημιώσεις έναντι λειτουργικών ζημιών, αναβολή είσπραξης εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, έργα υποδομών που ευνοούν συγκεκριμένους χρήστες, την προσωρινή παράταση ενός προνομιακού τέλους για την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας⁴

- 2 Επιπλέον, η ενίσχυση θα πρέπει να επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, αποκλείοντας συνακόλουθα την επιβάρυνση ιδιωτικής επιχειρηματικής περιουσίας η οποία δεν συγκαταλέγεται στην έννοια της κρατικής ενίσχυσης, δεδομένου ότι τα αποτελέσματα της ενίσχυσης θα πρέπει να είναι ορατά στην αγορά⁵. Υπενθυμίζοντας την εξειδικευμένη σχετική ευρωπαϊκή νομολογία, κρατικοί πόροι και πόροι δημοσίων επιχειρήσεων ακόμη και αν δεν ανήκουν διαρκώς στην περιουσία του Δημοσίου ή δεν υπόκεινται σε δημόσιο έλεγχο, υπό τη βασική προϋπόθεση καταλογισμού στο κράτος ή το Δημόσιο. Άλλωστε, πρόσφατη διαιτητική απόφαση που αφορούσε ενεργειακή διαφορά καταλήγει ότι ο χαρακτηρισμός ενός μέτρου ως κρατικού πόρου δεν μπορεί να συνάγεται μεμονωμένα, αλλά προκύπτει από σύνολο ενδείξεων, όπως π.χ. η ένταξη της επιχείρησης στη δομή της δημόσιας διοίκησης, η φύση των δραστηριοτήτων της και η άσκησή τους στην αγορά υπό συνθήκες συνήθους ανταγωνισμού προς τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, το νομικό καθεστώς της επιχείρησης, δηλαδή αν αυτή διέπεται από το δημόσιο ή από το εμπορικό(εταιρικό) δίκαιο, η παρεχόμενη ή μη από τη νομδική μορφή της αυτοτέλεια, ο βαθμός εποπτείας που ασκεί η δημόσια αρχή στη διαχείριση της επιχείρησης καθώς και κάθε άλλη ένδειξη από την οποία συνάγεται στη συγκεκριμένη περίπτωση, ότι η δημόσια αρχή είχε εμπλακεί ή είναι απίθανο να μην έχει εμπλακεί στη λήψη του σχετικού μέτρου, αν ληφθούν υπόψη η έκταση, το περιεχόμενο και οι συνθήκες που το μέτρο δημιουργεί.

³ Με την απόφαση T-347/09, το Γενικό Δικαστήριο επικύρωσε την απόφαση της Επιτροπής κατά την οποία η εκ χαριστικής αιτίας μεταβίβαση από την Γερμανία ορισμένων εκτάσεων γης της φυσικής κληρονομιάς της σε οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος συνιστά κρατική ενίσχυση. Το Δικαστήριο έκρινε ότι μολονότι η δραστηριότητα της προστασίας του περιβάλλοντος, η οποία αποτελεί το αντικείμενο των επίμαχων μέτρων, έχει αποκλειστικά και μόνο κοινωνικό χαρακτήρα και δεν συνιστά οικονομική δραστηριότητα, καλώς η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος ασκούν και άλλες δραστηριότητες οι οποίες έχουν οικονομικό χαρακτήρα και σε σχέση με τις οποίες οι οργανώσεις αυτές πρέπει να θεωρούνται ως επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, οι οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος με τις δραστηριότητες που επιτρέπουν στα πλαίσια των επίμαχων μέτρων-όπως πώληση ξυλείας, μίσθωση αλιευτικών εγκαταστάσεων και τουρισμός – προσφέρουν άμεσα υπηρεσίες και προϊόντα εντός αγορών στις οποίες επικρατεί ο ανταγωνισμός. Με τις δραστηριότητες αυτές, οι εν λόγω οργανώσεις εξυπηρετούν ένα άλλο συμφέρον το οποίο διαφέρει από τον αποκλειστικά κοινωνικό σκοπό στον οποίο αποβλέπει η προστασία του περιβάλλοντος. Αφού οι οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος, κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους, λειτουργούν ανταγωνιστικά προς επιχειρηματίες που επιδιώκουν κερδοσκοπικό σκοπό, δεν ασκεί καμία επιρροή το γεγονός ότι οι οργανώσεις αυτές προσφέρουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες τους χωρίς κερδοσκοπικό σκοπό. Επιπλέον, καλώς η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η εκ χαριστικής αιτίας παραχώρηση εκτάσεων γης με δυνατότητα εμπορικής εκμετάλλευσης συνιστά πλεονέκτημα για τις οργανώσεις προστασίας του περιβάλλοντος και επικαλούμενη την παγία νομολογία Altmark, κατά την οποία ένα κρατικό μέτρο υπέρ επιχείρησης στην οποία έχει ανατεθεί η παροχή υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος, ορθώς κατέληξε ότι δεν προκύπτει η δυνατότητα χαρακτηρισμού των επίμαχων εν προκειμένω μέτρων ως μέτρων που δεν συνιστούν κρατική ενίσχυση.

⁴ Απόφαση Γενικού Δικαστηρίου (5^ο Τμ) της 01.07.2010 στη Υπόθεση T-53/08 Ιταλία κατά Επιτροπής, Συλλ. 2010, σ. II-03187.

⁵ Απόφαση του Δικαστηρίου στην Υπόθεση 30/59, Steenkolenmijnen κατά High Authority, Συλλογή 1961, σελ.1.

Κρατικές ενισχύσεις υπό αυτή την έννοια είναι δυνατό να χορηγηθούν και από εταιρίες που ανήκουν στο Κράτος εφόσον οι αποφάσεις χορήγησης αποδίδονται στο ίδιο το Κράτος. Εν ολίγοις, πρόκειται για παροχή οικονομικού πλεονεκτήματος που δεν θα μπορούσε ο λήπτης της παροχής να απολαμβάνει υπό φυσιολογικές συνθήκες λειτουργίας της αγοράς, χωρίς να καταβάλλει οικονομικά ισότιμο αντάλλαγμα⁶.

Πρόσφατα, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση σχετικά με την χορήγηση ενισχύσεων εκ μέρους της Ελλάδας για χρηματοδότηση της κατασκευής εμπορευματοκιβωτίου σταθμού στο λιμάνι του Πειραιά από την εταιρεία Cosco Pacific Limited.

Η Επιτροπή έκρινε ότι το κοινοποιηθέν μέτρο, που χορηγήθηκε υπό τη μορφή φορολογικών απαλλαγών, δεν συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ, καίτοι προέρχεται από το ελληνικό κράτος. Αφού διαπιστώθηκε ότι η χρηματοδότηση για την αγορά εξοπλισμού μπορεί να συνιστά κρατική ενίσχυση και ότι δημιουργούνται, ωστόσο, αμφιβολίες αναφορικά με την συμβατότητά της με την εσωτερική αγορά, αποφάσισε να κινήσει επίσημη διαδικασία έρευνας σύμφωνα με το άρθρο 108 παρ. 2 ΣΛΕΕ⁷.

- 3 Εξίσου σημαντική προϋπόθεση προκειμένου μια ενίσχυση να χαρακτηριστεί ως κρατική είναι η επιλεκτικότητα του κρατικού μέτρου. Τα “general measures”, γενικά μέτρα οικονομικής φύσεως δεν θεωρούνται ως κρατική ενίσχυση διότι ενισχύουν την οικονομία ως σύνολο, δεν έχουν στοχευμένη εφαρμογή και ισχύουν αδιακρίτως για όλους τους κλάδους παραγωγής. Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) στην υπόθεση CETM8, στην οποία το Δικαστήριο αναφέρει ότι: «το γεγονός ότι η ενίσχυση δεν αφορά έναν ή περισσότερους εκ των προτέρων εξατομικευμένων δικαιούχων αλλά υπόκειται σε σειρά αντικειμενικών κριτηρίων κατ’ εφαρμογή των οποίων μπορεί να χορηγηθεί, στο πλαίσιο προκαθορισμένου συνολικού προϋπολογισμού, δεν αρκεί για να τεθεί υπό αμφισβήτηση ο επιλεκτικός χαρακτήρας του μέτρου και κατ’ επέκταση ο χαρακτηρισμός του ως κρατικής ενίσχυσης, υπό την έννοια του άρθρου 107(1) ΣΛΕΕ. Το γεγονός αυτό δηλώνει μάλλον ότι το εν λόγω μέτρο δεν συνιστά ατομική ενίσχυση. Αντιθέτως, δεν αποκλείει τον χαρακτηρισμό της δημόσιας αυτής παρεμβάσεως ως καθεστώτος ενισχύσεων που συνιστά επιλεκτικό και, επομένως, ειδικό μέτρο αν, λόγω των κριτηρίων εφαρμογής του παρέχει πλεονέκτημα σε ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένους τομείς παραγωγής, αποκλείοντας άλλους».
- 4 Επιπρόσθετα, το μέτρο θα πρέπει να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό. Η εσωτερική αγορά και το διενοσιακό εμπόριο θα πρέπει να νοθεύονται ή να απειλούνται με νόθευση κατά τρόπο ώστε μια ανταγωνιστική σχέση μεταξύ επιχειρήσεων να στρεβλώνει την λειτουργία του ανταγωνισμού. Η σχέση αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι ο αποδέκτης της ενίσχυσης βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των ανταγωνιστών του που δεν λαμβάνουν χρηματοδότηση από κρατικό φορέα. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως η

---

⁶ Για την αξιολόγηση των «φυσιολογικών συνθηκών λειτουργίας της αγοράς» η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εισάγει την Αρχή του Ιδιώτη Επενδυτή, σύμφωνα με την οποία κρατική ενίσχυση λογίζεται ως η χρηματοδότηση εκείνη στην οποία ένας ιδιώτης επενδυτής δεν θα προέβαινε ποτέ από μόνος του.

⁷ Η απόφαση της Επιτροπής δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ στις 5-10-2012 [ΕΕ C 301/55].

⁸ Confederacion Espanola de Transporte de Mercancias κατά Επιτροπής, T-55/99, Συλλ.ΙΙ-3207.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή ,στα πλαίσια διατήρησης μίας υγιούς πολιτικής ανταγωνισμού ξεκίνησε στις 4 Σεπτεμβρίου 2012 επίσημη αντιμονοπωλιακή έρευνα σχετικά με τις εμπορικές πρακτικές της κρατικών συμφερόντων ρωσικής εταιρείας Gazprom. Η εν λόγω εταιρεία φαίνεται πως παραβιάζει ρητώς το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, καθώς σύμφωνα με την εκτίμηση της Επιτροπής, προβαίνει σε κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης που κατέχει στην αγορά της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, δεδομένου ότι καλύπτει το 36% των εισαγωγών φυσικού αερίου στην Ευρώπη. Η σχετική διαδικασία βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη ενώ έχει εγείρει σειρά πολιτικών αντιδράσεων χαρακτηριστικότερη των οποίων η έκδοση νομοθετικού διατάγματος που απαγορεύει στις ρωσικές δημόσιες υπηρεσίες τη χορήγηση στοιχείων χωρίς προηγούμενη έγκριση.

Συνεπώς, καθίσταται σαφές πως η τεχνητή ενδυνάμωση της θέσης μιας επιχείρησης εκ μέρους ενός κράτους αποτελεί αρνητικό επηρεασμό του ενδοενοσιακού εμπορίου. Από το πνεύμα της διάταξης του άρθρου 107 παρ.1 ΣΛΕΕ, είναι σχεδόν αναπόφευκτο κάποιο μέτρο κρατικής ενίσχυσης να εκφύγει της νόθευσης του ανταγωνισμού, δεδομένου ότι καταλαμβάνονται όχι μόνο άμεσες αλλοιώσεις αλλά και έμμεσες, δυνητικές ή μη, νοθεύσεις του ανταγωνισμού.

Ενδεικτική είναι η από 27-3-2012 διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου της ΕΕ σχετικά με την προσφυγή ακυρώσεως της εταιρείας European Goldfields Ltd κατά της απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 2011/452/ΕΕ, που αφορά την κρατική ενίσχυση του Ελληνικού Δημοσίου προς την εταιρεία Ελληνικός Χρυσός Α.Ε. (C48/08).

Με την προσβαλλόμενη απόφαση, είχε κριθεί από την Επιτροπή ότι η παραχώρηση της εκμετάλλευσης των μεταλλείων Κασσάνδρας από το Ελληνικό Δημόσιο στην «Ελληνικός Χρυσός Α.Ε.» είχε γίνει σε τιμή χαμηλότερη της αγοράς ενώ ο δικαιούχος είχε ταυτόχρονα επωφεληθεί από την χορήγηση φοροαπαλλαγών. Ως εκ τούτου, η εταιρεία ήταν λήπτης παράνομης ενίσχυσης και η Επιτροπή διέταξε την ανάκτησή της. Στην υπό κρίση προσφυγή, το Γενικό Δικαστήριο απεφάνθη ότι η προσφεύγουσα εταιρεία European Goldfields Ltd, διάδοχος της «Ελληνικός Χρυσός Α.Ε.» δεν νομιμοποιείται τυπικά ως προς την ύπαρξη έννομου συμφέροντος και απέρριψε την αίτηση προσφυγής ως απαράδεκτη.

Αβίαστα προκύπτει ότι η Επιτροπή θέτει αυστηρά κριτήρια ως προς την συνδρομή των προϋποθέσεων εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού και τηρεί όλες τις διατυπώσεις επίβλεψης και ελέγχου προκειμένου να ανακτώνται οι παρανόμως χορηγηθείσες ενισχύσεις⁹.

Της εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 107 παρ.1 ΣΛΕΕ εκφεύγουν οι ενισχύσεις των οποίων οι συνέπειες για τον ανταγωνισμό είναι ασήμαντες στην εσωτερική

---

⁹ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρέπεμψε την Ελλάδα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για παράλειψη συμμόρφωσης με δύο χωριστές αποφάσεις με τις οποίες η Επιτροπή ζητούσε από την Ελλάδα να ανακτήσει τις ασυμβίβαστες κρατικές ενισχύσεις από τρία ελληνικά καζίνα (IP/11/635) και από την εταιρεία «Αλουμίνιον της Ελλάδος ΑΕ» (IP/11/864). Και στις δύο περιπτώσεις, δύο έτη μετά τις αποφάσεις της Επιτροπής, τα συνολικά ποσά των ενισχύσεων δεν έχουν ακόμα επιστραφεί. Εάν δε ένα κράτος μέλος δεν συμμορφωθεί με την απόφαση του Δικαστηρίου, η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από το Δικαστήριο να επιβάλλει χρηματικές ποινές σύμφωνα με το άρθρο 260 της Συνθήκης για την Λειτουργία της ΕΕ.

αγορά. Ο επονομαζόμενος κανόνας “de minimis” αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή των κανόνων του ανταγωνισμού και σήμερα ισχύει ο κανονισμός 1998/2006, δυνάμει του οποίου οι ενισχύσεις που δεν υπερβαίνουν το ανώτατο όριο των 200.000 ευρώ για περίοδο τριών ετών θεωρείται ότι δεν στρεβλώνουν άμεσα ή δυνητικά τον ανταγωνισμό και, κατά συνέπεια, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Οι κανονισμοί “de minimis” απαλλάσσουν τις επιχειρήσεις από την κοινοποίηση σε περιπτώσεις που αυτή θα ήταν μάλλον περιττή, στις περιπτώσεις δηλαδή κατά τις οποίες η ενίσχυση έχει ασήμαντες επιπτώσεις στον ανταγωνισμό ή η επιχείρηση-αποδέκτης της ενίσχυσης δεν έχει μεγάλο μέγεθος.

Ο κανόνας “de minimis” εφαρμόζεται και σε επιχειρήσεις επιφορτισμένες με παροχή υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ). Για το λόγο αυτό, έχει εισαχθεί ο ειδικός κανονισμός “de minimis” 360/2012 της Επιτροπής της 25^{ης} Απριλίου 2012. Ο κανονισμός αυτός προβλέπει ότι όταν το συνολικό ποσό της χορηγούμενης για την παροχή ΥΓΟΣ ενίσχυσης, που λαμβάνει η αποδέκτης επιχείρηση, δεν υπερβαίνει τις 500.000 ευρώ για περίοδο τριών οικονομικών ετών, το ενδοενοσιακό εμπόριο δεν απειλείται.

Βασική προϋπόθεση εφαρμογής του ειδικού κανονισμού “de minimis” αποτελεί η τήρηση της αρχής της διαφάνειας της ενίσχυσης¹⁰, ενώ θα πρέπει σωρευτικά να τηρούνται και οι κανόνες σχετικά με την σώρευση των ενισχύσεων του άρθρου 2 παρ. 6,7 και 8 του ως άνω κανονισμού¹¹.

Οι δικαιούχοι της ενίσχυσης είναι επιχειρήσεις, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, τα οποία αναπτύσσουν οικονομική δραστηριότητα, δηλαδή προσφορά αγαθών και υπηρεσιών σε συγκεκριμένη αγορά¹². Η δραστηριότητα αυτή ενέχει κίνδυνο με σκοπό το κέρδος που αποτελεί η πληρωμή που συμφωνείται μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, είτε υπό τη μορφή οικονομικού οφέλους, είτε ως επιστροφή του κεφαλαίου, είτε ως κάλυψη των δαπανών. Η Επιτροπή με την απόφαση N 244/2003-Credit union development support, απεφάνθη πως μια δραστηριότητα δεν είναι οικονομική όταν ελλείπει το στοιχείο της αγοράς συγκρίσιμων αγαθών και υπηρεσιών ή δεν πραγματοποιούνται εθελοντικές συναλλαγές μεταξύ πωλητών και αγοραστών ή όταν το κράτος διατηρεί το μονοπώλιο.

Η διάταξη του άρθρου 107 ΣΛΕΕ καθώς και ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθμ.800/2008 της Επιτροπής, που αποτελεί το βασικό κανονιστικό κείμενο στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, ορίζουν υπό ποιες προϋποθέσεις, όπως κατά τα ως άνω εκτέθηκε, ένα σχέδιο αποτελεί κρατική ενίσχυση. Η Επιτροπή, με βάση την ίδιες διατάξεις, δύναται να εξετάσει τη συμβατότητα του μέτρου της ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά, ενώ

---

¹⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ.4 του κανονισμού, ως διαφανής θεωρείται μια ενίσχυση όταν είναι δυνατό να καθοριστεί εκ των προτέρων με ακρίβεια το ακαθάριστο ισοδύναμό της χωρίς να είναι αναγκαία η εκτίμηση κινδύνου.

¹¹ Σύμφωνα με το σχετικό άρθρο του ειδικού “de minimis” κανονισμού, απαγορεύεται η σώρευση ενισχύσεων ήσσονος σημασίας με άλλες κρατικές ενισχύσεις για τις ίδιες επιλέξιμες δαπάνες, αν από τη σώρευση προκύπτει ένταση ενίσχυσης μεγαλύτερη από αυτήν που καθορίζεται με βάση τα δεδομένα εκάστης περίπτωσης σε κανονισμό περί απαλλαγής κατά κατηγορία ή σε απόφαση που έχει εκδώσει η Επιτροπή.

¹² Η έννοια της οικονομικής δραστηριότητας δεν αναφέρεται οπουδήποτε στο κείμενο της Συνθήκης. Έχει νομολογηθεί ωστόσο ότι «οικονομική δραστηριότητα είναι οποιαδήποτε δραστηριότητα συνίσταται στην προσφορά αγαθών και υπηρεσιών σε μια δεδομένη αγορά», (Απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-35/96, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 1998, I-03851.

επί τη βάση του άρθρου 108 ΣΛΕΕ, τα κράτη-μέλη υπέχουν υποχρέωση κοινοποίησης των μέτρων. Η Επιτροπή ωστόσο μπορεί να απαλλάξει ορισμένες κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων από την υποχρέωση κοινοποίησης.

Ο Κανονισμός απλοποιεί και ενοποιεί τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) που ισχύουν για τις απαλλαγμένες ενισχύσεις καθώς διευρύνει το πεδίο εφαρμογής των απαλλαγών, ενισχύει την αποτελεσματικότητα της παρακολούθησης και βελτιώνει τη διαφάνεια των μέτρων ενίσχυσης. Ο Κανονισμός επίσης καθορίζει τα κριτήρια συμβατότητας και τις προϋποθέσεις απαλλαγής από την υποχρέωση κοινοποίησης που προβλέπονται για ορισμένες κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων βάσει του κανονισμού 994/98/ΕΚ.

Οι κατηγορίες ενισχύσεων που καλύπτονται από τον εν λόγω κανονισμό είναι οι εξής:

- Οι περιφερειακές ενισχύσεις χορηγούμενες βάσει του χάρτη περιφερειακών ενισχύσεων της περιόδου 2007-2013, οι οποίες εστιάζουν στις επενδύσεις και τη απασχόληση καθώς επίσης και τις μικρές και νεοσύστατες επιχειρήσεις σε περιφέρειες που επωφελούνται των παρεκκλίσεων που προβλέπονται στο άρθρο 107 ΣΛΕΕ.
- Οι ενισχύσεις προς ΜΜΕ για επενδύσεις και απασχόληση
- Οι ενισχύσεις για την ίδρυση μικρών επιχειρήσεων από γυναίκες επιχειρηματίες
- Οι ενισχύσεις για την προστασία του περιβάλλοντος·αφορούν επιτρεπόμενες υπερβάσεις κοινοτικών προτύπων υπό τη μορφή φορολογικών ελαφρύνσεων ή ευνοϊκό πλαίσιο επενδύσεων αναφορικά με την εξοικονόμηση ενέργειας και την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας
- Οι ενισχύσεις προς ΜΜΕ προκειμένου αυτές να συμμετέχουν σε εκθέσεις και να κάνουν χρήση συμβουλευτικών υπηρεσιών
- Οι ενισχύσεις ως επιχειρηματικό κεφάλαιο με στόχο την κερδοφορία στα πλαίσια αξιοποίησης επενδυτικών κεφαλαίων
- Οι ενισχύσεις για έρευνα στην ανάπτυξη και την καινοτομία·αφορά ερευνητικούς οργανισμούς και επιχειρήσεις, το κόστος των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας των ΜΜΕ, την υποστήριξη της καινοτομίας και το δανεισμό προσωπικού υψηλής ειδίκευσης
- Οι ενισχύσεις για επαγγελματική εκπαίδευση
- Οι ενισχύσεις για εργαζόμενους σε μειονεκτική θέση και για εργαζόμενους με αναπηρία

Οι χώρες της ΕΕ ενημερώνουν την Επιτροπή για την έναρξη ισχύος ενός καθεστώτος ενίσχυσης¹³ ή μίας απαλλαγμένης ενίσχυσης εντός 20 εργάσιμων ημερών, ενώ οι πληροφορίες που αφορούν στα μέτρα αυτά δημοσιοποιούνται στο σύνολό τους. Κατόπιν, η Επιτροπή ελέγχει τα μέτρα ενίσχυσης επί ποινή έκδοσης απόφασης που να υποχρεώνει τα κράτη προς κοινοποίηση των μελλοντικών μέτρων ενίσχυσης και παράλληλα έχει πρόσβαση στους πλήρεις και αναλυτικούς φακέλους σχετικά με τις λεπτομέρειες της ενίσχυσης.

Εξάλλου, το άρθρο 107 παρ.2 προβλέπει ποιες κατηγορίες ενισχύσεων είναι συμβατές με την κοινή αγορά. Συγκεκριμένα πρόκειται για:

---

¹³ Ως καθεστώς ενισχύσεων ορίζεται κάθε πράξη που χορηγεί μεμονωμένες ή μη συνδεδεμένες με συγκεκριμένο σχέδιο ενισχύσεις σε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις για αόριστο χρονικό διάστημα και/ή για απροσδιόριστο ποσό (Πηγή: Επίσημη ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης).

- Ενισχύσεις κοινωνικού χαρακτήρα προς μεμονωμένους καταναλωτές χωρίς διάκριση προέλευσης των προϊόντων
- Ενισχύσεις για αποκατάσταση ζημιών από θεομηνίες ή άλλα έκτακτα γεγονότα και
- Ενισχύσεις για συγκεκριμένες περιοχές της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, οι οποίες θίγονται από την διαίρεση της Γερμανίας, κατά το μέτρο που είναι αναγκαίες για την αντιστάθμιση των οικονομικών μειονεκτημάτων που προκαλούνται από τη διαίρεση αυτή. Σημειώνεται όμως ότι μετά την παρέλευση πενταετίας από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβώνας, το Συμβούλιο κατόπιν προτάσεως της Επιτροπής δύναται αν εκδώσει απόφαση για την κατάργηση αυτού του σημείου.

Το καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων αποτελεί μεγίστης σημασίας «εργαλείο» πολιτικής που μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας. Έχοντας αυτά υπ' όψιν, η Επιτροπή εξέδωσε Ανακοίνωση για τον εκσυγχρονισμό των κανόνων των κρατικών ενισχύσεων. Σύμφωνα με την Ανακοίνωση, η οποία εκδόθηκε στις 8/5/2012, μέσω της στοχευμένης εστίασης των δημοσίων δαπανών σε αποδοτικές και αποτελεσματικές πολιτικές, οι κρατικές ενισχύσεις μπορούν να δώσουν ώθηση στην υλοποίηση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και αν συμβάλλουν στην ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας και στην δημοσιονομική εξυγίανση.

Αποσαφηνίζεται δε, ότι οι κρατικές ενισχύσεις θα πρέπει να συμπληρώνουν και όχι να υποκαθιστούν τις ιδιωτικές επενδύσεις κατά τρόπο ώστε να παρέχουν κίνητρο στους ιδιώτες επενδυτές να προβαίνουν σε επενδύσεις σε τομείς που χωρίς την ενίσχυση δεν θα προέβαιναν και συνακόλουθα να επιτυγχάνονται οι εθνικοί στόχοι.

Επιπρόσθετα, μείζον ζήτημα αποτελεί η διασάφηση του όρου κρατική ενίσχυση, καθώς, σε πολλές περιπτώσεις καταγγελιών για την ύπαρξη κρατικών ενισχύσεων τα κριτήρια που απαριθμούνται στην διάταξη του άρθρου 107 ΣΛΕΕ παρερμηνεύονται. Επίσης, προτείνεται η αναμόρφωση στην διαδικασία κοινοποίησης των μέτρων ενίσχυσης (τροποποιήσεις στον εξουσιοδοτικό Κανονισμό 994/1998 του Συμβουλίου καθώς και αναθεώρηση και επέκταση του Γενικού Απαλλακτικού Κανονισμού 800/2008) καθώς και ο εκσυγχρονισμός του διαδικαστικού Κανονισμού 659/1999, με στόχο τη συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών από τους φορείς της αγοράς και την πληρέστερη εξέταση των υποθέσεων, που έχουν τον χαμηλότερο αντίκτυπο στην εσωτερική αγορά.

B. 2. Κρατικές ενισχύσεις και ανταγωνισμός στο τομέα της ενέργειας.

Στον τομέα της ενεργειακής πολιτικής, κυρίως σε ό,τι αφορά δημιουργία υποδομών μεταφοράς ενέργειας, δεν υπάρχει ξεχωριστό κανονιστικό πλαίσιο. Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή αξιολογεί τις κρατικές ενισχύσεις επί τη βάση του άρθρου 107 παρ.3 στ. γ ή στ. β ΣΛΕΕ ευθέως¹⁴, ¹⁵. Υπάρχει επίσης η δυνατότητα να αξιολογηθούν τέτοιου

¹⁴ Πρόσφατα, στις 5-2-2013, η επιτροπή εξέδωσε απόφαση περί μη προβολής αντιρρήσεων, με την οποία ανέκρινε ελληνικό μέτρο για χορήγηση ενίσχυσης με στόχο την στήριξη της ρευστότητας στον τομέα της ενέργειας. Η εγκριθείσα ενίσχυση έχει τη μορφή παροχής εγγυήσεων και δανειοδότησης με ευνοϊκούς όρους και δικαιούχος είναι η Δημόσια Επιχείρηση Αερίου Α.Ε. (ΔΕΠΑ). Το μέτρο εγκρίθηκε βάσει του άρθρου 107 παρ. 3 στχ β ΣΛΕΕ για την αποκατάσταση της σοβαρής διαταραχής στην οικονομία κρατών μελών (SA.34986).

είδους ενισχύσεις ως συμβατές με την κοινή αγορά με εφαρμογή των Κατευθυντήριων Γραμμών για την περιφερειακή ανάπτυξη. Ακόμα, το άρθρο 106 παρ. 2 ΣΛΕΕ, ερμηνευμένο από την Επιτροπή στο Κοινοτικό πλαίσιο για τις κρατικές ενισχύσεις, αποτελεί «εργαλείο» αξιολόγησης των κρατικών ενισχύσεων που συνδέονται με την ασφάλεια ανεφοδιασμού ηλεκτρικής ενέργειας ή φυσικού αερίου ως προς τη συμβατότητά τους με την κοινή αγορά, υπό την προϋπόθεση ότι το κράτος κρίνει ως αναγκαία την επιφόρτιση επιχειρήσεων με την παροχή Υπηρεσιών Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος.

Οι περιορισμοί του δικαίου του ανταγωνισμού που μπορεί να ενσκήψουν στον ενεργειακό κλάδο συνδέονται με ζητήματα *de facto* μονοπωλίου και κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, συμβάσεις συνεργασίας επιχειρήσεων και συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας ή φυσικού αερίου, παράνομες συγκεντρώσεις επιχειρήσεων στον ενεργειακό κλάδο και ζητήματα νομιμότητας κρατικών ενισχύσεων.

Είναι πρόδηλο ότι η σύναψη συμβάσεων προμήθειας ενδέχεται να συγκρούονται με τις διατάξεις για την προστασία του ανταγωνισμού και αν επηρεάσουν αισθητά την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας. Το κυριότερο πρόβλημα εντοπίζεται στις συμβάσεις προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας διότι αυτές αποτελούν, κατά κανόνα, μακροχρόνιες ενεργειακές συμβάσεις ικανές να στρεβλώσουν τον ανταγωνισμό. Προς αποφυγή τέτοιων φαινομένων, στις συμβάσεις αυτές συμπεριλαμβάνονται ρήτρες, δηλαδή συμβατικές ρυθμιστικές διατάξεις που περιορίζουν την ελευθερία του πελάτη να αλλάξει τον μονοπωλιακό χαρακτήρα προμηθευτή του. Αυτό σημαίνει ότι, καίτοι δικλείδα ασφαλείας της λειτουργίας του ανταγωνισμού αποτελεί η δυνατότητα αλλαγής του προμηθευτή, που είναι μια πρώην μονοπωλιακή επιχείρηση, καταρχήν οι μακροχρόνιες ενεργειακές συμβάσεις δεν αντιβαίνουν στην προστασία του ανταγωνισμού λαμβανομένων υπόψιν των περιστάσεων του ανταγωνισμού (συνθήκες αγοράς) και της δυναμικής του εντός του συγκεκριμένου νομικού και οικονομικού πλαισίου¹⁶.

Η νομιμότητα των μακροχρόνιων ενεργειακών συμβάσεων εξαρτάται από τις συνθήκες της αγοράς αλλά και από την δύναμη του αντισυμβαλλομένου, καθώς μια μακρόχρονη ενεργειακή σύμβαση με μια δεσπόζουσα επιχείρηση λειτουργεί ως εμπόδιο για τον ανταγωνισμό.

Ειδικότερα, οι μακροχρόνιες συμβάσεις προμήθειας φυσικού αερίου λογίζονται ρητώς ως νόμιμες σύμφωνα με το δίκαιο του ανταγωνισμού (*take or pay clauses*, T.O.P.). Σε πολλές δε περιπτώσεις, η ύπαρξη μακροχρόνιων συμβάσεων είναι

---

¹⁵ Η Επιτροπή επίσης απεφάνθη ότι η ελληνική ενίσχυση ύψους 113,9 εκατ. Ευρώ ενός έργου υποδομής 120 εκατ Ευρώ στο λιμάνι του Πειραιά είναι σύμφωνο προς το άρθρο 107 παρ3 στ γ της ΣΛΕΕ. Το έργο συγχρηματοδοτείται από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ με ποσό ύψους 96,9 εκατ. Ευρώ και η δημόσια χρηματοδότηση ανέρχεται στο ύψος των 113,9 εκατ. Ευρώ, εκ των οποίων το ποσό της ενίσχυσης κρίθηκε ως αναγκαίο για την υλοποίηση των στόχων του έργου. Τέλος οι πιθανές στρεβλώσεις του ανταγωνισμού και του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών από την δημιουργία πρόσθετων δυνατοτήτων στο λιμάνι του Πειραιά είναι σχετικά περιορισμένες, ενώ τα θετικά αποτελέσματα του έργου για την αγορά κρουαζιέρας της Μεσογείου και στο τομέα της περιφερειακής ανάπτυξης υπερτερούν σαφώς έναντι πιθανών στρεβλώσεων του ανταγωνισμού που προκαλούνται από την ενίσχυση.

¹⁶ Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής ρήτρες: ρήτρα αποκλειστικής προμήθειας και συνολικής κάλυψης των αναγκών του πελάτη, αγγλική ρήτρα, ρήτρα του περισσότερου ευνοούμενου πελάτη, ρήτρα απαγόρευσης μεταπώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας και ίδιας παραγωγής.

απαραίτητη, κυρίως σε ό,τι αφορά στα σημεία διασύνδεσης, τα οποία συνδέουν τα εθνικά με τα περιφερειακά δίκτυα δίνοντας την δυνατότητα εμπορικής εκμετάλλευσης του σχετικού κόμβου. Όταν όμως δυο διαχειριστές δικτύου δεσμεύουν τα σημεία διασύνδεσης αποκλείοντας τρίτους δυνητικούς ανταγωνιστές, θα πρέπει να κριθεί κατά περίπτωση (ad hoc) αν περιορίζεται ο ανταγωνισμός χωρίς, μάλιστα, να προκύπτουν αντισταθμιστικά οφέλη. Η περίπτωση αυτή καταδεικνύει κατά τρόπο εύγλωττο ότι ο έλεγχος της νομιμότητας των μακροχρόνιων συμβάσεων κινείται στο δίπολο προστασίας του ανταγωνισμού και ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού. Η Επιτροπή έχει εισάγει ως κριτήρια ελέγχου της νομιμότητας των συμβάσεων αυτών το μέγεθος του δεσμευμένου δυναμικού, τη χρονική διάρκεια, την ύπαρξη στενωπών στο δίκτυο (bottlenecks), την ύπαρξη πολλών παράλληλων αιτήσεων (congestion) και την επίλυση των σχετικών διαφορών.

Όπως ανωτέρω επισημάνθηκε, η ύπαρξη ρητρών στις μακροχρόνιες ενεργειακές συμβάσεις διασφαλίζει την ακώλυτη λειτουργία του ανταγωνισμού. Ορισμένες από τις κυριότερες ρήτρες είναι:

1. Ρήτρα αποκλειστικής προμήθειας και συνολικής κάλυψης των αναγκών του πελάτη.

Η ρήτρα αυτή διασφαλίζει την ζήτηση καθώς «δένει» τον αγοραστή με τον πωλητή ηλεκτρικής ενέργειας ή φυσικού αερίου, αφού ο αγοραστής υποχρεούται να προμηθεύεται από έναν συγκεκριμένο προμηθευτή την ποσότητα της ενέργειας που επιθυμεί είτε εξ' ολοκλήρου, είτε κατά ποσοστό τουλάχιστον 80%.

Η ρήτρα αυτή λογίζεται κατ' αρχήν ως νόμιμη, υπό την προϋπόθεση ότι ο πάροχος δεν είναι επιχείρηση που κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά, λαμβανομένων υπόψιν των περιστάσεων της αγοράς την δεδομένη χρονική στιγμή, δεδομένου ότι βελτιώνει τα επίπεδα σχεδιασμού παραγωγής και διανομής ενέργειας ιδίως όταν πρόκειται για μικρού βεληνεκούς επιχειρήσεις και επιτρέπει την δυνατότητα επέκτασής τους στην αγορά.

Το Δικαστήριο έχει κρίνει στην υπόθεση *Almelo*¹⁷ ότι το αντίθετο, δηλαδή η θέση σε εφαρμογή της ρήτρας σε περίπτωση που η πάροχος είναι επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση, νοθεύει τον ανταγωνισμό, διότι κατά τον τρόπο αυτόν δημιουργείται «καναλοποίηση της αγοράς», όπως πολύ εύστοχα παρατήρησε ο Γενικός Εισαγγελέας *Darmon* στην οικεία υπόθεση.

Στην υπόθεση *Hofmann La Roche*¹⁸ το Δικαστήριο έκρινε ότι: «(οι ρήτρες αυτές) δεν στηρίζονται στην οικονομική παροχή, η οποία δικαιολογεί την επιβάρυνση ή το πλεονέκτημα, αλλά έχουν ως σκοπό να καταστήσουν στους πελάτες την επιλογή μεταξύ περισσότερων πηγών προμήθειας αδύνατη ή να την δυσχεράνουν ή να παρεμποδίσουν άλλους προμηθευτές να έχουν πρόσβαση στην αγορά».

2. Η αγγλική ρήτρα (English clause)

Πρόκειται για ρήτρα η οποία επιτρέπει αλλαγή, εκ μέρους του πελάτη, του μέχρι πρότινος προμηθευτή- μονοπωλιακή επιχείρηση, υπό την προϋπόθεση επιλογής άλλου προμηθευτή που θα του παρέχει ηλεκτρική ενέργεια φθηνότερη από τον πρώτο εφόσον δεν του γίνει καλύτερη προσφορά από τον «παλιό» προμηθευτή κατόπιν ενημέρωσης για τις χαμηλότερες τιμές από τον ίδιο τον πελάτη.

¹⁷ Συλλ.1994, I 1508 σκέψη 44 (C-393/92).

¹⁸ Συλλ.1979,54-546

Έχει κριθεί νομολογιακά¹⁹ η ακυρότητα των ρητρών αυτών διότι ενδυναμώνουν τη θέση της δεσπόζουσας επιχείρηση και απορρυθμίζουν το σύστημα διαμόρφωσης των τιμών βάσει του δίπολου προσφοράς και ζήτησης λόγω της αποκάλυψης των τιμών.

3. Ρήτρα του περισσότερο ευνοούμενου πελάτη. (most-favored-customer-clause)

Με την ρήτρα αυτή επιτυγχάνεται έμμεσος προσδιορισμός των τιμών (indirect price fixing). Και σε αυτήν την περίπτωση έχει νομολογηθεί παγίως η ακυρότητα των σχετικών ρητρών, καθώς ενδυναμώνουν έτι περαιτέρω τη θέση της δεσπόζουσας επιχείρηση διότι διαμορφώνονται «ειδικές» τιμές μη συνομολογούμενες σε τρίτους , παραβιάζοντας έτσι κατάφωρα τους Γενικούς Όρους των Συναλλαγών (ΓΟΣ)²⁰.

4. Ρήτρα απαγόρευσης μεταπώλησης της ηλεκτρικής ενέργειας και ιδίας παραγωγής.

Η ύπαρξη της ρήτρας αυτής σε μακροχρόνιες συμβάσεις αποκλειστικής προμήθειας ηλεκτρικού ρεύματος απαγορεύουν στον αγοραστή να μεταπωλεί την ενέργεια σε τρίτο-μη συμβαλλόμενο μέρος- χωρίς τη συναίνεση του παρόχου-πωλητή. Γίνεται έτσι προσπάθεια αποφυγής δυνητικού ανταγωνισμού μεταξύ των μερών που συμβάλλονται, ωστόσο όμως, οι ρήτρες αυτές είναι αντίθετες στις διατάξεις περί προστασίας του ανταγωνισμού. Προς επίρρωση του ισχυρισμού αυτού, προβάλλεται ως επιχείρημα ότι εμποδίζεται η ενδοκοινοτική διακίνηση ηλεκτρικής ενέργειας και οριοθετείται γεωγραφικά μια περιοχή υπέρ του πρώτου πωλητή ενέργειας²¹.

Το ενδεχόμενο νόθευσης του ανταγωνισμού από παράνομες συμβατικές (ρήτρες μακροχρόνιων ενεργειακών συμβάσεων) ή εξωσυμβατικές (κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης) πρακτικές καθιστά επιτακτική την ανάγκη εξέτασης του καθεστώτος παροχής κρατικών ενισχύσεων σε ενεργειακές επιχειρήσεις υπό συνθήκες ανταγωνισμού.

Η αναγωγή expressis verbis της ενεργειακής πολιτικής σε πολιτική της Ένωσης είναι στενά συνδεδεμένη με το ευρωπαϊκό δίκαιο ανταγωνισμού. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο κλάδων δικαίου προκύπτει σαφώς και από την τάση αποδόμησης πρώην μονοπωλιακών ενεργειακών φορέων²² αλλά και από την διαδικασία διαιτητικής επίλυσης των ενεργειακών διαφορών που ανακύπτουν.

Τα ενεργειακά fora, είτε υπό τη μορφή διαιτητικών δικαστηρίων είτε μέσω της εμπλοκής Ανεξάρτητων Αρχών, παρέχουν πλούσια νομολογία.

¹⁹ Απόφαση Hoffmann LaRoche, Συλλ1979.

²⁰ Η ρήτρα απαγορεύεται και με βάση το εθνικό μας δίκαιο και τους κανόνες περί της προστασίας του ανταγωνισμού σε οριζόντιο και κάθετο επίπεδο.

²¹ Μιχαήλ-Θεοδώρου Μαρίνου «Η πρόσβαση σε ενεργειακό δίκτυο», Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ 94, VII.

²² Χαρακτηριστική είναι στη χώρα μας η περίπτωση της ΔΕΗ(Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού) που ιδρύθηκε με τον ν.1468//1950 και κατέστη ανώνυμος εταιρεία με το πδ 333/2010, ενώ με ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναμένεται η κατάληξη της πορείας πλήρους αποκρατικοποίησης της ΔΕΠΑ (Δημόσια Επιχείρηση Παροχής Αερίου), που ιδρύθηκε το 1988 ως θυγατρική της τότε ΔΕΠ(Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου) καθώς επικρατέστερες για την εξαγορά είναι εταιρείες ρωσικών και αζέρικων συμφερόντων , επιβεβαιώνοντας με αυτό την γεωπολιτικά και στρατηγικά επιφορτισμένη αξία της διαδρομής των ενεργειακών κοιτασμάτων μέσω της χώρας στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής αλλά και της Ευρώπης.

Σε πρόσφατη ενεργειακή διαφορά, το Διαιτητικό Δικαστήριο (εν συντομία ΔΔ) εξέτασε διεξοδικά την πλήρωση των σωρευτικά απαιτούμενων προϋποθέσεων για την ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης, αν και αρκούσε η εξέταση μίας και μόνης προϋπόθεσης δεδομένου του σωρευτικού τους χαρακτήρα. Προκειμένου να συναχθεί αν η συμπεριλαμβανόμενη στη σύμβαση ρήτρα «αντιστάθμισης» συνιστούσε *δημόσιο πόρο και πλεονέκτημα*²³ αξιολόγησε και συνεκτίμησε όλες τις περιστάσεις της διαφοράς με γνώμονα το κριτήριο του «ιδιώτη επενδυτή», δηλαδή *κατά πόσο ένας 'ιδιώτης επενδυτής' θα αποδεχόταν ασμένως το ύψος της αντιπαροχής και θα ενεργούσε με ο ίδιο τρόπο που ενήργησε η μία εκ των δημοσίων επιχειρήσεων*²⁴. Το Δικαστήριο τελικώς απεφάνθη ότι η συμβατική αντιστάθμιση δεν συνιστά ενίσχυση υπό την έννοια της εφαρμογής του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή. Αποδίδοντας αύξουσα σημασία στην έννοια του οικονομικού πλεονεκτήματος, το Δικαστήριο τόνισε ότι, όταν πρόκειται για επιχειρήσεις επιφορτισμένες με παροχή υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ), αυτό *διαφοροποιείται από τον γενικό προβληματισμό του οικονομικού πλεονεκτήματος ως στοιχείο της κρατικής ενίσχυσης του αποδέκτη της ενόψει της ιδιαίτερης αποστολής των επιχειρήσεων αυτών και ειδικότερα των μεγαλύτερων οικονομικών υποχρεώσεων με τις οποίες επιβαρύνονται προς εξυπηρέτηση του γενικότερου δημοσίου συμφέροντος, οπότε είναι δυνατή η αντιστάθμισή τους με ανάλογες χορηγήσεις-δαπάνες.*

Μια εξίσου ενδιαφέρουσα εξέλιξη στο πλαίσιο της διεθνούς διαιτησίας για διαφορές το χώρο της ενέργειας αποτελεί η απόφαση Electrabel κατά Δημοκρατίας της Ουγγαρίας²⁵.

Στην υπόθεση κρίθηκαν οι σχέσεις μεταξύ των κανόνων του κοινοτικού και του διεθνούς δικαίου, και συγκεκριμένα των κανόνων που αφορούν το δίκαιο του διεθνούς εμπορίου για την ενέργεια που εισάγει η Συνθήκη του Χάρτη της Ενέργειας (ΣυνθΧΕ).

Η συσταλτική ερμηνεία των υπό κρίση κανόνων κατέδειξε ότι οι κανόνες της ΣυνθΧΕ αναφορικά με την προστασία των επενδύσεων στον τομέα της ενέργειας αποτελούν ειδική εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς εμπορίου στον τομέα της ενέργειας²⁶, κατά συνέπεια, η ΣυνθΧΕ οφείλει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του Δικαίου ης Ένωσης.

Το διαιτητικό δικαστήριο ταυτίστηκε με τη νομολογία του ΔΕΚ αναφορικά με την στάση των κρατών μελών να μην αναγνωρίζουν την επικράτηση του προγενέστερου διεθνούς έναντι του κοινοτικού δικαίου. Το σημαντικότερο ίσως συμπέρασμα έγκειται στο εξής: τα κράτη μέλη δεν εγκυλοούνται ενώπιον του δικαστηρίου για πράξεις στις οποίες προέβησαν σε εκπλήρωση των καθηκόντων που απορρέουν από

---

²³ Επρόκειτο για επιχειρήσεις δημόσιες και επιφορτισμένες με την διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ) κατά το άρθρο 106 παρ. 2 ΣΛΕΕ.

²⁴ Περιοδικό «Ενέργεια και Δίκαιο», τεύχος 17/2012, σελ 63.

²⁵ Υπόθεση Electrabel S.A. v. Republic of Hungary, ICSID Case No.ARB/07/19, 30 Νοεμβρίου 2012, διαιτητικό δικαστήριο αποτελούμενο από τους V.V.Veeder, G. Kaufmann-Kohler, Brigitte stern, διαθέσιμη στο <http://italaw.com>.

²⁶ Στην κρίση του Δικαστηρίου ετέθη το ζήτημα κατά πόσο ο τερματισμός μιας σύμβασης προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας (σύμβαση τύπου PPA) εκ μέρους της Ουγγαρίας, ισοδυναμεί με παραβίαση των οικονομικών δικαιωμάτων της αντισυμβαλλόμενης Electrabel, τα οποία θεμελιώνονται σε διατάξεις του διεθνούς εμπορικού δικαίου.

το κοινοτικό δίκαιο, δεδομένης της εκχώρησης ορισμένων κυριαρχικών αρμοδιοτήτων τους στην ΕΕ.

Σε εθνικό επίπεδο, η επίλυση των διαφορών με εμπλοκή των Ανεξάρτητων Αρχών (Ρυθμιστικών ή Ανταγωνισμού) ενέχουν σοβαρότατους κινδύνους παραβίασης θεμελιωδών διατάξεων και αρχών του ευρωπαϊκού δικαίου, διότι παρέχεται προσωρινή μόνο προστασία. Ειδικότερα, η οδηγία 2009/72 διαλαμβάνει ότι επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των εθνικών ρυθμιστικών αρχών και ανεξάρτητα από την εφαρμογή των κανόνων περί ανταγωνισμού η λήψη των κατάλληλων μέτρων για την εξασφάλιση ωφελειών στους καταναλωτές και την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς ενέργειας.

Ενδεικτικές ως προς την Ελλάδα είναι οι αποφάσεις της Επιτροπής με τις οποίες εγκρίθηκαν οι συγκεντρώσεις «Μυτιλιναίου ΑΕ-MOTOP ΟΙΑ (ως προς την Εταιρεία 'ΚΟΡΙΝΘΟΣ POWER')» (COMP/M.5445/30.3.2009) και «EDISON- Ελληνικά Πετρέλαια [ΕΛΠΕ] (COMP/M 5468/13.3.2009), ενώ επισημαίνεται ότι η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ) δεν διαθέτει υπό το ισχύον εθνικό δίκαιο αρμοδιότητα εφαρμογής διατάξεων ανταγωνισμού.

Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός ότι στα πλαίσια της αποδόμησης των κρατικών ενεργειακών μονοπωλίων σύμφωνα με την κοινοτική επιταγή, δημιουργείται ένα εξόχως ανταγωνιστικό περιβάλλον που περικλείει και τα καθ' ημάς. Η Ελλάδα έχει ήδη αναχθεί σε ενεργειακό κόμβο και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην ελληνική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας επιχειρούν η ιταλική Edison που σε συνεργασία με τα ΕΛΠΕ δημιούργησε την ELPEDISON και η γαλλική Gas de France που εξαγόρασε σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής της ΗΡΩΝ του ομίλου TEPNA ενώ έχουν κατασκευαστεί αρκετοί σταθμοί ηλεκτροπαραγωγής με Φυσικό Αέριο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει έγγραφο εργασίας της Επιτροπής για την συμβατότητα επιχειρήσεων σχετικά με την χρηματοδότηση, αναδιάρθρωση και ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων [swd (2012) 14 final]. Σκοπός του εγγράφου είναι η ενίσχυσης της πληροφόρησης και οι διευκρινίσεις προς τα κράτη μέλη αναφορικά με τους ισχύοντες κανόνες και τις βασικές αρχές των κρατικών ενισχύσεων προς τις δημόσιες επιχειρήσεις.

Στα πλαίσια της εν γένει δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας, οι δημόσιες επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν σημαντικές οικονομικές δυσχέρειες που μεταφράζονται συχνά σε ζήτημα βιωσιμότητας. Αυτό επιβαρύνει σημαντικά τους εθνικούς προϋπολογισμούς και δεδομένου ότι πολλά κράτη μέλη έχουν θέσει σε εφαρμογή προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων, θα ήταν ωφέλιμο να υπάρχει συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και της ΕΕ προκειμένου να διασφαλιστεί η ανόθευτη λειτουργία του ανταγωνισμού και να ολοκληρωθούν με επιτυχία οι ιδιωτικοποιήσεις.

Στο έγγραφο διευκρινίζεται ότι η παροχή ενισχύσεων από τα κράτη προς τις επιχειρήσεις με όρους αγοράς και παροχή ικανοποιητικού ανταλλάγματος δεν συνιστά κρατική ενίσχυση και συνεπώς παρέλκει η κοινοποίηση του μέτρου. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις τίθενται ζητήματα συμβατότητας των ενισχύσεων που άπτονται της αδυναμίας της επιχείρησης να επιστρέψει σε εύλογο χρονικό διάστημα το αντίλλαγμα της παροχής λόγω συσσώρευσης χρέους ή στην εξαγορά της επιχείρησης ή τη συνέχιση της λειτουργίας υπό την μορφή νέου νομικού προσώπου.

Επιπλέον, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην αρχή του ιδιώτη επενδυτή, η οποία θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εφαρμόζεται. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι εάν από την εφαρμογή του κριτηρίου αποδειχθεί ότι ένας ιδιώτης επενδυτής ενεργούσε, υπό συνθήκες αγοράς, όπως και οι κρατικές αρχές που παρέχουν την ενίσχυση, τότε δεν τίθεται θέμα κρατικής ενίσχυσης. Η Επιτροπή επίσης συστήνει την διενέργεια ανοιχτών και διαφανών διαγωνισμών με κατακύρωση στον πλειοδότη και χορήγηση επαρκούς χρόνου για την ενημέρωση και την πληροφόρηση των ενδιαφερομένων και την αξιολόγηση των προσφορών.

B. 3. Η ανάκτηση των παράνομων κρατικών ενισχύσεων

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιφορτισμένη με τον έλεγχο των χορηγούμενων από τα κράτη κρατικών ενισχύσεων, συνεργάζεται με τις διοικητικές αρχές του κάθε κράτους μέλους προκειμένου να επιτευχθεί η ανάκτηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης. Εξ επόψεως εφαρμοστέου δικαίου, τυγχάνουν επίκλησης τόσο το ενωσιακό όσο και το εθνικό διοικητικό δίκαιο. Στην διαδικασία ανάκτησης εξέχοντα ρόλο επιτελεί το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και ο εθνικός δικαστής, διότι αφενός το ΔΕΕ είναι αρμόδιο να κρίνει επί της νομιμότητας της απόφασης της Επιτροπής η οποία χορηγεί την ενίσχυση και αφετέρου ο εθνικός δικαστής δύναται αν διατάξει την λήψη μέτρων προσωρινής προστασίας κατόπιν αιτήσεως του δικαιούχου.

Η Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) ορίζει στο άρθρο 108 παρ. 2 ότι σε περίπτωση που διαπιστωθεί εκ μέρους της Επιτροπής ότι μια ενίσχυση εκτήθη παράνομως κατά τρόπο που αντίκειται στους κανόνες τις εσωτερικής αγοράς συμφώνως προς το άρθρο 107ΣΛΕΕ τότε αποφαινεται περί της ανάγκης κατάργησης ή τροποποίησης εκ μέρους του δικαιούχου κράτους. Στην εν λόγω διάταξη δεν γίνεται ρητή αναφορά σε ανάκτηση της παράνομης ενίσχυσης , ωστόσο αυτό προκύπτει από την τεολογογική ερμηνεία. Ο Κανονισμός 659/1994 στο άρθρο 14 ορίζει λεπτομερειακά την διαδικασία ανάκτησης της ενίσχυσης και ειδικότερα αναφέρει ότι : *«η ανάκτηση πραγματοποιείται αμελλητί και σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής. Για τον σκοπό αυτόν και σε περίπτωση κινήσεως διαδικασίας ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα που διαθέτουν στα αντίστοιχα νομικά τους συστήματα, συμπεριλαμβανομένων των προσωρινών μέτρων, με την επιφύλαξη της κοινοτικής νομοθεσίας.»*

Από το περιεχόμενο της διάταξης αυτής καθίσταται σαφές ότι η αποτελεσματική ανάκτηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης προϋποθέτει την συνεργασία ανάμεσα στα κράτη μέλη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθώς επίσης την ακώλυτη λειτουργία του εθνικού διοικητικού και δικαστικού συστήματος. Επιπλέον, προτάσσεται σαφώς η αυτονομία του εθνικού νομοθέτη ως προς την νομοθετική ρύθμιση της διαδικασίας ανάκτησης, εντός των πλαισίων που θέτει ο κοινοτικός νομοθέτης, τα οποία είναι « η άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής». Πρόκειται για δύο εκ των βασικότερων αρχών του κοινοτικού δικαίου οι οποίες έχουν ερμηνευθεί εκτενώς

από την θεωρία και την νομολογία²⁷ και αφορούν συνοπτικά στα εξής: η αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών ορίζει το εθνικό δίκαιο δύναται να καθορίζει τα αρμόδια δικαστήρια και τις προϋποθέσεις προστασία των κοινοτικών δικαιωμάτων σε περίπτωση απουσίας κανόνων του κοινοτικού δικαίου²⁸, ενώ η αρχή της αποτελεσματικότητας ορίζει απαιτεί η εφαρμογή των εθνικών δικονομικών κανόνων να μην καθιστά αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των κοινοτικών δικαιωμάτων²⁹.

Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων είναι καίριος καθώς δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες της Ένωσης να επιδιώξουν τις απαιτήσεις που απορρέουν από τα δικαιώματα που επιφυλάσσονται υπέρ τους απευθείας από το κοινοτικό δίκαιο ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Σε περίπτωση δε που ο δικαιούχος πολίτης της Ένωσης πλήττεται από την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου δικαιούται να απευθυνθεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και αν αιτηθεί την λήψη μέτρων προσωρινής προστασίας. Εντούτοις, η προεκτεθείσα αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών οδήγησε το ΔΕΕ στην δημιουργία προϋποθέσεων και απαιτήσεων για την λήψη προσωρινών μέτρων από τα εθνικά δικαστήρια.

Πρόκειται για προϋποθέσεις νομολογιακής υψής τιθέμενες με τις αποφάσεις Zuckerfabrik³⁰ και Atlanta³¹, οι οποίες τυγχάνουν ενιαίας εφαρμογής για όλα τα κράτη μέλη.

Σύμφωνα με την νομολογία αυτή αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης πράξης μπορεί να διαταχθεί από τον εθνικό δικαστή μόνον εφόσον τα νομικά και πραγματικά περιστατικά που προβάλλονται από τον αιτούντα την αναστολή δύναται αν δημιουργήσουν την πεποίθηση ότι υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες ως προς το κύρος του κοινοτικού κανόνα στον οποίο στηρίζεται η προσβαλλόμενη διοικητική πράξη.

Επιπρόσθετα, η αναστολή εκτέλεσης της πράξης μπορεί να διαταχθεί μόνο σε περίπτωση επείγοντος, δηλαδή μόνο στην περίπτωση κατά την οποία πιθανολογείται βαριά και ανεπανόρθωτη βλάβη του αιτούντος μέχρι την έκδοση της οριστικής απόφασης. Ο εθνικός δικαστής φροντίζει προεχόντως για την διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου όταν καλείται να αποφανθεί επί της αναστολής. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι όταν τίθεται εν αμφιβόλω το κύρος των πράξεων της Ένωσης προέχει η εφαρμογή των κανονισμών της προκειμένου να διασφαλιστεί το συμφέρον της.

Τέλος το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να σέβεται τις αποφάσεις του κοινοτικού δικαιοδοτικού οργάνου. Σε περίπτωση δηλαδή κατά την οποία το ΔΕΕ έχει αποφανθεί υπέρ του κύρους του κοινοτικού κανόνα, το εθνικό δικαστήριο οφείλει αν συμμορφωθεί προς την απόφαση αυτή, εκτός αν οι προβληθέντες ενώπιόν του λόγοι ελλείψεως νομιμότητας διαφέρουν από τους λόγους ακύρωσης ή έλλειψης νομιμότητας που το Δικαστήριο απέρριψε με την απόφασή του.

²⁷ Π. Ευστρατίου, «αποτελεσματική εκτέλεση του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου και αυτονομία του εθνικού διαδικαστικού και δικονομικού δικαίου», Δίκη 1998, σελ.28 επ.

²⁸ Απόφαση 41-44/1970 της 15.12.1970, International Fruit Company κατά Επιτροπής, Συλλ 969-1971, σελ 783.

²⁹ Απόφαση 45/1976, Comet, Συλλογή τόμος 1976, σελ 765.

³⁰ Απόφαση της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1991, C-143/88, C-92/89, Συλλογή 1991, σελ I-415.

³¹ Απόφαση της 9^{ης} Νοεμβρίου 1995, C-465/93, Συλλογή 1995, σελ I-3781.

Στο πλαίσιο σύγκλισης και συνεργασίας των κοινοτικών και εθνικών φορέων προκειμένου να επιτευχθεί η ανάκτηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης, ο Έλληνας νομοθέτης έθεσε εκ νέου το κανονιστικό πλαίσιο για την ανάκτηση παράνομων κρατικών ενισχύσεων με γνώμονα την εφαρμογή της αρχής της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου. Με τον νόμο 4152/2013 « Επείγοντα μέτρα εφαρμογής των νόμων 4046/2012,4093/2012 και 4127/2012», ιδρύεται η Κεντρική Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων η οποία υπάγεται απευθείας στον Υπουργό Οικονομικών και είναι υπεύθυνη , μεταξύ άλλων , για την εφαρμογή των αποφάσεων που αφορούν ανάκτηση παράνομων κρατικών ενισχύσεων , ενώ με τον ίδιο νόμο προστίθεται παράγραφος 4 στο άρθρο 202 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας όπου ρυθμίζεται πλέον δικονομικά αυτοτελώς η δυνατότητα αναστολής κατά πράξης που μετά από σχετική απόφαση της Επιτροπής διατάσσει την ανάκτηση παράνομης κρατικής ενίσχυσης.

Ο νομοθέτης απαιτεί για την χορήγηση της αναστολής την συνδρομή σωρευτικώς των εξής νομολογιακών προϋποθέσεων:

1. Η προηγούμενη άσκηση προσφυγής ακύρωσης ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου της Ένωσης κατά της απόφασης της Επιτροπής καθ'ό μέρος αμφισβητείται η νομιμότητά της. Αν η ως κατά τα ανωτέρω προσφυγή δεν ασκηθεί, το δικαστήριο αποστέλλει υποχρεωτικά προδικαστικό ερώτημα. Σε περίπτωση άπρακτης παρέλευσης της προθεσμίας ακύρωσης της απόφασης της Επιτροπής, δεν είναι πλέον δυνατός ο έλεγχος της νομιμότητας των αποφάσεων της Επιτροπής οι οποίες έχουν καταστεί πλέον απρόσβλητες για τον εθνικό δικαστή ο οποίος υποχρεούται στην αποστολή σχετικού προδικαστικού ερωτήματος³².
2. Η σοβαρή πιθανολόγηση της παρανομίας της ενωσιακής ή της εθνικής πράξης ανάκτησης. Για την χορήγηση της αναστολής δεν αρκεί το προδήλως βάσιμο ή η ανεπανόρθωτη ζημία που θέτει η διάταξη του εσωτερικού δικαίου μέσω του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και τυγχάνουν εν προκειμένω εφαρμογής οι αυστηρότεροι νομολογιακοί όροι του ΔΕΕ .
3. Ο αιτών θα πρέπει να επικαλείται και αν αποδεικνύει ότι η άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης θα του προκαλέσει ανεπανόρθωτη βλάβη, η οποία πιθανολογείται ότι θα επέλθει πριν από την κρίση του Δικαστηρίου επί του κύρους της απόφασης της Επιτροπής. Σε κάθε περίπτωση, ο δικαστής σταθμίζοντας το συμφέρον του αιτούντος και αυτό της Ένωσης μπορεί να απορρίψει την αναστολή αν κρίνει ότι οι αρνητικές συνέπειες από την αποδοχή της αίτησης είναι σοβαρότερες από την ωφέλεια του αιτούντος. Ο δικαστής εδώ διευρύνει το σταθμιζόμενο συμφέρον της Ένωσης υπό την έννοια ότι αυτό αφενός απαγορεύει την χορήγηση κρατικών ενισχύσεων που νοθεύουν τον ανταγωνισμό και δεν συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά, αφετέρου δε αποτελεί μέσο άμβλυνσης των δυσλειτουργιών ορισμένων τομέων της οικονομίας.

Η σημασία της ανάκτησης παράνομης κρατικής ενίσχυσης είναι έκδηλη αν επιχειρήσει κανείς μια επισκόπηση της σχετικής νομολογία του Δικαστηρίου. Στην πρόσφατη απόφαση στην υπόθεση C-263/12 Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελληνική Δημοκρατία παρέλειψε να λάβει εντός της ταχθείσας από την Επιτροπή προθεσμίας όλα τα απαραίτητα μέτρα για την

---

³² Έχει επισημανθεί ορθώς ότι αυτή η προϋπόθεση έρχεται σε αντίθεση με τον προσωρινό χαρακτήρα της δικαστικής προστασίας και την ανάγκη ταχείας απόφασης επί της αναστολής.

ανάκτηση από την «Ελληνικός Χρυσός ΑΕ» της παράνομης και ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά, κατά τα κριθέντα στην απόφαση, κρατικής ενίσχυσης η οποία είχε χορηγηθεί στην εταιρεία από το ελληνικό δημόσιο.

Στην υπόθεση C-574/13 P(R) «Γαλλική Δημοκρατία κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής» επί αιτήσεως αναίρεσεως, η αναιρεσειούσα Γαλλική Δημοκρατία υπέβαλλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων με την οποία αιτήθηκε την αναστολή εκτέλεσης της επίδικης απόφασης. Η ένδικη αίτηση αναίρεσης στρέφεται κατά αποφάσεως της Επιτροπής με την οποία διατάσσεται η ανάκτηση ενίσχυσης από τις εταιρείες SNCM και CMN καθώς διεπιστώθη παραβίαση των σχετικών διατάξεων.

Στο κείμενο της απόφασης διαλαμβάνεται σαφώς ότι όταν μια ενίσχυση είναι ασύμβατη με την εσωτερική αγορά, επιβάλλεται στο οικείο κράτος, κατ' εφαρμογή του άρθρου 108 ΣΛΕΕ, να λάβει ενάντια στην βούλησή του νομικώς δεσμευτικά μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν για αυτό από το δίκαιο της Ένωσης.

Η υποχρέωση δε αυτή του κράτους μέλους να λάβει δεσμευτικά μέτρα για την ανάκτηση της ενίσχυσης μολονότι ζητεί από τον δικαστή της Ένωσης την αναστολή εκτέλεσης της απόφασης της Επιτροπής, η οποία το υποχρεώνει να λάβει τα ίδια αυτά μέτρα, απορρέει από την προβλεπόμενη από το δίκαιο της Ένωσης διαδικασία και την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Επιτροπής και των εθνικών αρχών.

Με το σκεπτικό αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι η πλήρωση της προϋπόθεσης περί επείγοντος εξαρτάται από τη λήψη εκ μέρους των αρμοδίων εθνικών αρχών δεσμευτικών μέτρων για την ανάκτηση της επίδικης ενίσχυσης. Συνεπώς, αν τα μέτρα αυτά δεν έχουν ληφθεί, δεν αποδεικνύεται εκ μέρους του αιτούντος η προϋπόθεση του κατεπείγοντος που θα δικαιολογούσε την λήψη ασφαλιστικών μέτρων και δη την αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης απόφασης.

B. 4. Κρατικά προνόμια και ειδική μετοχή.

Όπως προκτέθη, το κράτος μπορεί να χορηγεί κρατικές ενισχύσεις και, υπό προϋποθέσεις, να προβαίνει σε ανάκτηση αυτών όταν κρίνονται παράνομες και ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά, η απρόσκοπτη λειτουργία της οποίας αποτελεί πρωταρχικής σημασίας μέλημα για κάθε κράτος μέλος. Προς το σκοπό αυτό, τα κράτη εγκατέλειψαν σταδιακά τις μονοπωλιακές πρακτικές που οδηγούσαν σε στρέβλωση του ανταγωνισμού και αποκρατικοποιούσαν τις επιχειρήσεις που μέχρι πρότινος είχαν κρατική μορφή.

Η διαδικασία των αποκρατικοποιήσεων των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ενέργειας δεν έθεσε εξ ολοκλήρου το Δημόσιο εκτός των επιχειρήσεων αυτών. Σε πολλές περιπτώσεις, το Δημόσιο διατήρησε ένα ποσοστό των μετοχών των ιδιωτικοποιούμενων εταιρειών αποκτώντας έτσι προνομιακού χαρακτήρα συμμετοχή στις επιχειρήσεις. Για το λόγο αυτό, οι μετοχές αυτές ονομάστηκαν «χρυσές μετοχές» (golden share). Η κατοχή του πακέτου αυτών των μετοχών επέτρεπε στο Δημόσιο να λαμβάνει αποφάσεις των καταστατικών όργανα των νομικών προσώπων, αποκλείοντας συχνά την ιδιωτική πρωτοβουλία.

Το νομοθετικό έρεισμα για την παρακράτηση εκ μέρους του Δημοσίου τμήματος μετοχών μιας εταιρείας που μεταβαίνει σε καθεστώς αποκρατικοποίησης είναι η επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας, δημόσιας τάξης προστασίας κοινωνικών αγαθών και άλλα παρόμοια.

Ωστόσο, το ζήτημα δεν έμεινε ανέλεγκτο από την κρίση του Δικαστηρίου, το οποίο εκλήθη να εξετάσει την νομιμότητα του περιορισμού των κινήσεων κεφαλαίου μεταξύ των κρατών μελών ή μεταξύ των κρατών μελών και τρίτων χωρών. Στην υπόθεση *British Airways*³³, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η απαγόρευση εκ μέρους του Δημοσίου σε πρόσωπα πέραν των σχετικά προς τούτο αδειοδοτημένα, να αποκτήσουν ή να έχουν συμφέρον επί των μετοχών της εταιρείας, συνιστά παράβαση των διατάξεων της Συνθήκης διότι εμποδίζεται με τον τρόπο αυτόν η ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων μεταξύ των κρατών μελών. Εκριθή επίσης³⁴, η διασφάλιση στο Δημόσιο ειδικών καταστατικών δικαιωμάτων αποτελεί κρατικό μέτρο που αντίκειται στις διατάξεις που προστατεύουν την κίνηση των κεφαλαίων. Επίσης, στην υπόθεση *Energias de Portugal*³⁵ το Δικαστήριο δέχθηκε ότι το ειδικό δικαίωμα το Δημοσίου στην κτήση μέρους των μετοχών ιδιωτικοποιημένης εταιρείας δε συνιστά επιτρεπτή άσκηση δημόσιας εξουσίας ενώ σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να εκληφθεί ως πράξη που διέπεται από το ιδιωτικό δίκαιο.

Στην εσωτερική έννομη τάξη ο νομοθέτης είχε παραχωρήσει δικαιώματα ειδικών μετοχών υπέρ του Δημοσίου αφενός στον διαχειριστή του συστήματος μεταφοράς φυσικού αερίου (ΔΕΣΦΑ) και αφετέρου στον διαχειριστή του συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας (ΑΔΜΗΕ). Ήταν μολαταύτα προφανές ότι, συμφώνως και με την προεκτεθείσα νομολογία του Δικαστηρίου, οι ρυθμίσεις αυτές συνιστούσαν κατάφωρη παραβίαση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας και καταργήθηκαν μεταγενεστέρως.

Καθίσταται σαφές ότι η σημερινή ενιαία εσωτερική και απελευθερωμένη αγορά ενέργειας δεν επιτρέπει πρακτικές που παραπέμπουν σε παρωχημένα μονοπωλιακά καθεστώτα. Τουναντίον, η μέγιστη διασφάλιση για τα συμφέροντα του Δημοσίου επιτυγχάνεται με την ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους μέσω της λειτουργίας των ρυθμιστικών αρχών ενέργειας (ΡΑΕ)³⁶, εξασφαλίζοντας μια δομημένη κανονιστική νομοθεσία ικανή να δεσμεύει όλους τους δρώντες στην αγορά της ενέργειας και παρέχοντας κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις.

---

³³ C-98/2001, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βόρειας Ιρλανδίας.

³⁴ Υπόθεση *Koninklijke PPT*, C-282 και 283/2004, Επιτροπή κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών.

³⁵ C-543/2008, Επιτροπή κατά Πορτογαλικής Δημοκρατίας.

³⁶ Η κανονιστική αρμοδιότητα που χορηγείται στις ΡΑΕ για την ρύθμιση της αγοράς ενέργειας διακρίνεται σε Κώδικες και Κανονισμούς. Αφενός, οι Κώδικες ρυθμίζουν τις σχέσεις τόσο μεταξύ των διαχειριστών των ενεργειακών υποδομών και των επιχειρήσεων που ασκούν ενεργειακές δραστηριότητες όσο και των τελευταίων με τους πελάτες, αφετέρου δε, οι Κανονισμοί είτε εξειδικεύουν κριτήρια του νομοθέτη για διαδικαστικά ζητήματα, είτε θεσπίζουν κανόνες και εξειδικεύουν ειδικά ζητήματα είτε ρυθμίζουν λεπτομέρειες που άπτονται της λειτουργίας των ενεργειακών δικτύων.

B. 5. Απαλλαγή ενισχύσεων κατά κατηγορίες: Γενικός Κανονισμός Απαλλαγής 800/2008.

Ο Γενικός Κανονισμός Απαλλαγής (ΓΑΚ) αφορά τις κρατικές ενισχύσεις που εκφεύγουν της υποχρέωσης κοινοποίησης στην Επιτροπή. Ο ΓΑΚ εφαρμόζεται σε όλους τους οικονομικούς τομείς με εξαίρεση τις ενισχύσεις που ευνοούν δραστηριότητες στους τομείς της αλιείας, της γεωργίας, των υδατοκαλλιεργειών, του άνθρακα, τις περιφερειακές ενισχύσεις στην χαλυβουργία, τη ναυπηγική βιομηχανία και τον τομέα των συνθετικών ινών.

Επίσης, ο ΓΑΚ δεν εφαρμόζεται στις εξαγωγές και σε ad hoc ενισχύσεις προς μεγάλες ενισχύσεις καθώς και σε περιπτώσεις ανάκτησης ενισχύσεων ή σε ενισχύσεις προς προβληματικές επιχειρήσεις.

Ο ΓΑΚ εφαρμόζεται μόνο σε διαφανείς ενισχύσεις. Ως τέτοιες νοούνται, βάσει του άρθρου 5 παρ.1, στοιχεία α,β και δ του Κανονισμού, οι ενισχύσεις που περιλαμβάνονται σε επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις δανείου, σε δάνεια και σε φορολογικά μέτρα. Το στοιχείο γ του άρθρου 5 προβλέπει ότι είναι διαφανείς και οι ενισχύσεις υπό τη μορφή επιστρεπτέων προκαταβολών καθώς και οι ενισχύσεις που περιλαμβάνονται σε εγγυοδοτικά καθεστώτα. Αντίθετα, δεν αποτελούν διαφανείς εγγυήσεις: α) ενισχύσεις που περιλαμβάνονται σε εισφορές κεφαλαίου και β) ενισχύσεις που περιλαμβάνονται σε μέτρα για κεφάλαια επιχειρηματικά κινδύνου (άρθρο 5 παρ.2 του Κανονισμού).

Οι μεμονωμένες ενισχύσεις που υπάγονται στον ΓΑΚ κοινοποιούνται υποχρεωτικά όταν το ακαθάριστο ισοδύναμο ποσό της ενίσχυσης ανα επιχείρηση ή/και σχέδιο υπερβαίνει τα ποσοτικά όρια του άρθρου 6, οπότε και πρέπει να εξεταστεί το ισοζύγιο των θετικών αποτελεσμάτων έναντι των αρνητικών.

Ο ΓΑΚ επιτρέπει την σώρευση δυο διαφορετικών μέτρων που απαλλάσσονται βάσει των διατάξεων του με βάση διαφορετικές προσδιορισμένες επιλέξιμες δαπάνες. Οι ενισχύσεις που εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του παρόντος Κανονισμού δεν σωρεύονται με καμία άλλη ενίσχυση που εξαιρείται δυνάμει αυτού του Κανονισμού ή ενισχύσεις de minimis ή με άλλη ευρωπαϊκή χρηματοδότηση που αφορά τις ίδιες επιλέξιμες δαπάνες.

Η χορήγηση μίας ενίσχυσης θα πρέπει υποχρεωτικά να λειτουργεί ως κίνητρο. Στην αιτιολογική σκέψη 28 του Κανονισμού αναφέρεται ότι: «προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι ενισχύσεις είναι αναγκαίες και ότι χρησιμεύουν ως κίνητρο για την ανάπτυξη συγκεκριμένων δραστηριοτήτων ή σχεδίων, βάσει του παρόντος κανονισμού δεν πρέπει να απαλλάσσονται δραστηριότητες, τις οποίες ούτως ή άλλως θα ανέπτυξε ο δικαιούχος, υπό τις επικρατούσες στην αγορά συνθήκες».

Ο παρών κανονισμός θεσπίζει ένα πλαίσιο διαφάνειας και παρακολούθησης των κρατικών ενισχύσεων, τα οποία θα πρέπει να υποβάλλονται συνοπτικά στην Επιτροπή και να αναρτώνται αναλυτικά και πλήρη στο διαδίκτυο (άρθρο 9 παρ.1). Κατ' εφαρμογή του άρθρου 9 παρ.2 του παρόντος, οι μεμονωμένες ενισχύσεις θα πρέπει να εμπεριέχουν στην εθνική πράξη χορήγησής τους ρητή αναφορά στις

διατάξεις του Κεφαλαίου ΙΙ, στην εθνική νομοθεσία βάσει της οποίας γίνεται η συμμόρφωση με τις διατάξεις του κανονισμού και στον δικτυακό τόπο στον οποίο γίνεται η δημοσίευση. Η αναφορά στον κανονισμό θα πρέπει να είναι σαφής και αρκούντως προσδιορισμένη, διαφορετικά δεν θεωρείται επαρκής ενώ, συμπληρωματικά, επισύρει τον αποκλεισμό της εφαρμογής του παρόντος κανονισμού για το κράτος που παραβιάζει την σχετική υποχρέωση, έστω και αν το μέτρο υπάγεται στο εύρος εφαρμογής του κανονισμού.

Ο παρών κανονισμός ενισχύει αναμφίβολα την ασφάλεια δικαίου ενώ ταυτόχρονα διευκολύνει το έργο της Επιτροπής και των κρατών μελών αναφορικά με τον έλεγχο των ενισχύσεων, ο οποίος εκφεύγει του ατομικού επιπέδου.

Η συμβατότητα της ενίσχυσης με τις διατάξεις του κανονισμού παράγει αμάχητο τεκμήριο νομιμότητας και συμβατότητας της ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά για τα δικαστήρια³⁷, ενώ και η Επιτροπή δεσμεύεται ως προς την συμβατότητα της ενίσχυσης με εξαίρεση τα μελλοντικά σχέδια ενισχύσεων, στην περίπτωση κατά την οποία το κράτος δεν υποβάλλει στην Επιτροπή τις απαραίτητες πληροφορίες για τον έλεγχο της εφαρμογής του κανονισμού ως οφείλει να πράξει.

Μια συνολική αποτίμηση των διατάξεων του ΓΑΚ θα μας επέτρεπε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα κείμενο σαφές και συνεκτικό αλλά συνάμα και καινοτόμο, δεδομένου ότι πλέον το εύρος εφαρμογής του εκτείνεται και σε νέους τομείς όπως η προστασία του περιβάλλοντος, η γυναικεία επιχειρηματικότητα, τα επιχειρηματικά κεφάλαια κτλ.

Επιπρόσθετα, αναδεικνύεται κατά τρόπο εύγλωττο η σημασία του κινήτρου αλλά και της διαφάνειας της ενίσχυσης, καθώς τα κράτη οφείλουν αφενός να αποδεικνύουν ότι η ενίσχυση λειτουργεί ως κίνητρο, και αφετέρου να κοινοποιούν τις σχετικές πληροφορίες για την ενίσχυση σε ειδικά διαμορφωμένο ιστότοπο.

Β. 6. Όρια εφαρμογής των διατάξεων για την προστασία του ανταγωνισμού στον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων.

Ο στόχος της ενοποιημένης εσωτερικής αγοράς επιτάσσει την απαγόρευση των κρατικών επιχειρηματικών παρεμβάσεων στην αγορά που υπονομεύουν την πρακτική αποτελεσματικότητα των κανόνων του ανταγωνισμού, όπως ρητώς προβλέπεται στα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ.

Η υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών που θεμελιώνει το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΛΕΕ δεν παραβιάζεται σε κάθε περίπτωση που ένα κρατικό μέτρο έχει επιπτώσεις στον ανταγωνισμό, καθώς μια τόσο διασταλτική ερμηνεία της ratio της διάταξης θα καθιστούσε τα κράτη μέλη υπόλογα για πράξεις σε τομείς όπου έχουν αποκλειστική αρμοδιότητα ελέγχου (π.χ. οικονομική πολιτική ή πολιτισμός)³⁸.

³⁷ Γεωργίου Καρύδη, «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών», 2012, σελ.441,β.

³⁸ Βλ. σχετικά Γεωργίου Καρύδη, «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών», 2012, σελ.384.

Η ευθύνη των αποδεκτών των κρατικών ενισχύσεων ως προς την τήρηση των κανόνων του ανταγωνισμού δρα ex tunc, ήτοι³⁹ «Η ευθύνη των επιχειρηματικών φορέων παραμένει ακέραιη για το μέλλον ως προς την τήρηση των κανόνων του ανταγωνισμού, χωρίς να μπορούν να προβάλλουν (ενν. οι επιχειρηματικοί φορείς) το αμυντικό επιχείρημα του κρατικού καταναγκασμού».

Τα όρια ελέγχου των αντιανταγωνιστικών κρατικών μέτρων θα πρέπει να τοποθετούνται στην αισθητή στρέβλωση του ανταγωνισμού και στον άμεσο ή έμμεσο επηρεασμό του ενδοκοινοτικού εμπορίου, όπως προβλέπουν τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ.

Γ. ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ.

Γ. 1. Οι κυριότερες μορφές ενέργειας

α) Η εκμετάλλευση του φυσικού αερίου
Η ένταξη του φυσικού αερίου στις σημαντικότερες μορφές ενέργειας αποδίδεται κατά κύριο λόγο στην μείωση της ενεργειακής εξάρτησης από το πετρέλαιο. Η χρήση του φυσικού αερίου εξασφαλίζει υψηλά ποσοστά προστασίας του περιβάλλοντος καθώς πρόκειται για καύσιμο που εξορύσσεται κατά τρόπο φιλικότερο στο περιβάλλον από το πετρέλαιο, ενώ αποδίδει λιγότερους ρύπους κατά τη χρήση του. Επιπλέον, τα αποθέματα φυσικού αερίου είναι μεγαλύτερα από εκείνα του πετρελαίου και εντοπίζονται σε ευρύτερη γεωγραφική εμβέλεια με αποτέλεσμα η εκμετάλλευση του φυσικού αερίου να αποτελεί σπουδαίο γεωστρατηγικό πλεονέκτημα.

Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η χώρα μας έχει συνάψει αρκετές διακρατικές συμφωνίες προμήθειας φυσικού αερίου και συνεργασίας εκ των οποίων οι δύο πρώτες με την Ρωσία το 1987 για εφοδιασμό με ρωσικό φυσικό αέριο μέσω αγωγών και με την Αλγερία το 1988 για εφοδιασμό της χώρας με υγροποιημένο φυσικό αέριο (LNG) που αποθηκεύεται σε ειδικές εγκαταστάσεις στην Ρεβυθούσα.

Το φυσικό αέριο εισάγεται στην Ελλάδα από την Δημόσια Επιχείρηση Αερίου (ΔΕΠΑ). Η ΔΕΠΑ έχει δικαίωμα αγοράς, εισαγωγής, εξαγωγής, μεταφοράς, αποθήκευσης, επεξεργασίας και προσθήκης οσμητικών ουσιών, πώλησης, διανομής και εμπορίας του φυσικού αερίου⁴⁰. Η πώληση του φυσικού αερίου διενεργείται από την ΔΕΠΑ ως κατόχος άδειας προμήθειας φυσικού αερίου, ενώ κάθε άλλη δραστηριότητα αγοράς, πώλησης, εισαγωγής και εξαγωγής φυσικού αερίου διενεργείται από αυτήν ελεύθερα.

Ο ν.3428/2005 ο οποίος ρυθμίζει τα θέματα προμήθειας, μεταφοράς, διανομής, αποθήκευσης, υγροποίησης του φυσικού αερίου εντός της ελληνικής επικράτειας, ορίζει ότι επιτρέπεται ο καθορισμός του ανώτατου περιθωρίου κέρδους των προμηθευτών για όλες ή ορισμένες κατηγορίες πελατών, με κοινή υπουργική

³⁹ Βλ ομοίως, σελ. 385.

⁴⁰ Άρθρο 3 παρ5 του ν. 2364/1995.

απόφαση κατόπιν έκδοσης γνώμης της ΡΑΕ. Ως κριτήρια καθορισμού του περιθωρίου κέρδους, λαμβάνονται υπόψη παράγοντες που επηρεάζουν τις τιμές του φυσικού αερίου, ενώ ειδικοί περιορισμοί τίθενται για τους προμηθευτές με υψηλό μερίδιο αγοράς⁴¹, προκειμένου ο καταμερισμός των μεριδίων αγοράς, που εκφράζονται με ποσοστά, να μην νοθεύουν τον ανταγωνισμό.

β) Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ).

Η παγκόσμια μεταστροφή του ενδιαφέροντος αναφορικά με τις ΑΠΕ συνδέεται άρρηκτα με το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Ένα εκ των βασικότερων θεσμικών κειμένων, αποτελεί το Πρωτόκολλο του Κιότο για την αλλαγή του κλίματος, το οποίο υποχρέωσε τα κράτη να μειώσουν τις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα.

Σε κοινοτικό επίπεδο, το 1996 εξεδόθη η Πράσινη Βίβλος για την «Ενέργεια και το Μέλλον: Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας» και έκτοτε υπάρχει αριθμός Οδηγιών που ρυθμίζουν σχετικά το θέμα. Μεγάλη ώθηση στην εξέλιξη των ΑΠΕ δόθηκε από το πρόγραμμα ALTENER, πολυετές πρόγραμμα για χρηματοδότηση από κοινοτικούς πόρους μελετών για την εφαρμογή των ΑΠΕ, καθώς επίσης κι το πρόγραμμα JOULE-THERMIE για την τεχνολογία της έρευνας.

γ) Το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας της ηλεκτρικής ενέργειας.

Η ηλεκτρική ενέργεια διαρθρώνεται σε τέσσερις πυλώνες: την παραγωγή, την μεταφορά, την διανομή και την προμήθεια ηλεκτρικού ρεύματος. Στην αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας, κατά το μέρος της που αφορά τις δραστηριότητες των δικτύων μεταφοράς και διανομής, εξακολουθεί να ασκείται κρατικό μονοπώλιο μέσω των δημόσιων επιχειρήσεων ηλεκτρισμού.

Οι τομείς της παραγωγής και της προμήθειας της ηλεκτρικής ενέργειας είναι ανοιχτοί στον ανταγωνισμό, ενώ οι κρατικές επιχειρήσεις οφείλουν να παραχωρούν ελεύθερη πρόσβαση σε τρίτους, καθώς το δικαίωμα πρόσβασης σε ξένο δίκτυο (Third Party Access) είναι θεμελιώδες για την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας⁴². Στην χώρα μας, η απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας επιτυγχάνεται με βραδείς ρυθμούς καθώς η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ Α.Ε.) εξακολουθεί να κατέχει το μεγαλύτερο μερίδιο της οικείας αγοράς.

Ο ν.3426/2005 περί της επιτάχυνσης της διαδικασίας απελευθέρωσης της αγοράς ηλεκτρισμού, κάνει σαφή διάκριση μεταξύ των εννοιών του δικτύου και της δραστηριότητας της μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, η οποία ως μέρος της έννοιας του «Συστήματος», ασκείται κατ' αποκλειστικότητα από την ΔΕΗ.

Σε κοινοτικό επίπεδο⁴³, βασική προϋπόθεση για την απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας αποτελεί η δυνατότητα των επιλέξιμων και μη πελατών⁴⁴ να

⁴¹ Προμηθευτής με υψηλό μερίδιο αγοράς θεωρείται εκείνος ο οποίος καλύπτει ποσοστό ίσο ή μεγαλύτερο του 40% της συνολικής ετήσιας ποσότητας του φυσικού αερίου που προμηθεύονται στην Ελλάδα οι επιλέγοντες πελάτες.

⁴² Θεόδωρου Π. Φορτσάκη, «Δίκαιο της Ενέργειας», εκδόσεις Σάκκουλα, 2009, σελ.280, παρ.439.

⁴³ Οδηγία 2003/54/ΕΚ.

⁴⁴ Βάσει της Οδηγίας 2003/54/ΕΚ, ορθότερος είναι ο όρος «επιλέγων» πελάτης. Το άρθρο 2, περ.12 της ως άνω Οδηγίας ορίζει ότι ως επιλέγοντας πελάτες νοούνται «οι πελάτες που είναι ελεύθεροι να

συνάπτουν ελεύθερα συμβάσεις προμήθειας, χωρίς αποκλεισμούς από κρατικά μονοπώλια.

δ) LNG και η ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού.

Η ενεργειακή ανεπάρκεια της Ευρώπης σε συνδυασμό με την ρευστότητα των διεθνών ενεργειακών σχέσεων, καθιστά το υγροποιημένο φυσικό αέριο(LNG) μια επιλογή που δύναται αν συμβάλλει ουσιαστικά στην ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού στην Ευρώπη. Ο βασικότερος λόγος εντοπίζεται στο γεγονός ότι η τροφοδοσία της Ευρώπης με LNG θα διαφοροποιήσει σημαντικά τις έως τώρα πηγές και διαδρόμους ενεργειακού εφοδιασμού. Ωστόσο, τα αποθέματα του υγρού αυτού καυσίμου είναι περιορισμένα, ενώ η απόδοσή του δεν έχει ακόμα εξακριβωθεί κατ'αντιστοιχία προς το ζητούμενο της ενεργειακής ασφάλειας.

Η απελευθέρωση της ευρωπαϊκής ενεργειακής αγοράς και η ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού αποτελούν άνευ ετέρου τα θεμέλια της ενεργειακής πολιτικής της Ένωσης. Η ίδρυση του Οργανισμού Συνεργασίας των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ΟΣΠΑΕ, Agency for the Co-operation of Energy Regulators –ACER) το έτος 2007 από κοινού με την έκδοση νομοθετικού πλαισίου σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και τους όρους πρόσβασης στα δίκτυα μεταφοράς φυσικού αερίου, αποτελούν αιχμή για την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ. Στους κοινούς κανόνες εξαιρείται η προώθηση της περιφερειακής και διμερούς αλληλεγγύης , ως μέσα διασφάλισης του ενεργειακού εφοδιασμού.

Το 2010 εκδίδεται Κανονισμός (994/2010) σχετικά με τα μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας ενεργειακού εφοδιασμού με φυσικό αέριο, ο οποίος εξασφαλίζει ένα κοινοτικό πρότυπο, προς το οποίο συγκλίνουν τα σχέδια έκτακτης ανάγκης και προληπτικής δράσης των κρατών μελών και την ύπαρξη ενός κοινοτικού μηχανισμού έκτακτης ανάγκης δυνάμενο να ενεργοποιηθεί άμεσα.

Τόσο το Συμβούλιο όσο και η Επιτροπή έχουν εκφράσει απερίφραστα την βούλησή τους αναφορικά με χάραξη εξωτερικής ενεργειακής πολιτικής για την ΕΕ, σε συνάρτηση με την ενεργειακή εξάρτηση της Ένωσης από τη Ρωσία, με αφορμή την οποία εξεδόθη το 2011 Ανακοίνωση της Επιτροπής για την εξωτερική αγορά ενέργειας.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στο ρόλο της Μεσογείου αναφορικά με την ενεργειακή τροφοδοσία της Ευρώπης. Τα κοιτάσματα σε Αλγερία, Αίγυπτο και Λιβύη αλλά και οι προσδοκίες για ανακάλυψη κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο έχουν δώσει νέα διάσταση στη σημασία της Μεσογείου για την Ευρώπη. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες για ουσιαστική συνεργασία (Διακήρυξη Βαρκελώνης , δημιουργία Ένωσης ρυθμιστικών Αρχών της Μεσογείου για την ηλεκτρική ενέργεια και το φυσικό αέριο, σχέδιο δράσης 2008-2013 για την ευρω-μεσογειακή ενεργειακή συνεργασία με εναρμόνιση των αγορών ενέργειας, προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και ανάληψη πρωτοβουλιών κοινού ενδιαφέροντος) εξακολουθεί να παρατηρείται έντονη ενεργειακή εξάρτηση της Μεσογείου, μεγαλύτερη και από την αντίστοιχη της Ευρώπης.

αγοράζουν ηλεκτρική ενέργεια από τον προμηθευτή της επιλογής τους». Αντίστοιχα, μη επιλέγοντες πελάτες είναι οι οικιακοί πελάτες (άρθρο 21 παρ.1 περ.β' της Οδηγίας 2003/54/EK).

Γ. 2. Η απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας: η νομική, η οικονομική και γεωπολιτική διάσταση.

Κατά τη δεκαετία του 1990 και ενώ οι εθνικές αγορές ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου λειτουργούσαν υπό καθεστώς μονοπωλιακής πρακτικής, τα κράτη μέλη της ΕΕ αποφάσισαν να «ανοίξουν» σταδιακά τις αγορές τους στον ανταγωνισμό. Ειδικότερα, οι ευρωπαίοι εταίροι αποφάσισαν:

1. Να διαχωρίσουν τα ανταγωνιστικά (π.χ παροχή σε πελάτες) από τα μη-ανταγωνιστικά(π.χ. λειτουργία των δικτύων) μέρη της αγοράς ενέργειας.
2. Αν υποχρεώσουν τους διαχειριστές των μη ανταγωνιστικών κλάδων της αγοράς(π.χ. τα δίκτυα και άλλου είδους υποδομές) να επιτρέπουν την πρόσβαση στο δίκτυο σε τρίτα μέρη.
3. Να απελευθερωθεί η διοχέτευση του δικτύου.
4. Να εξαλειφθούν κάθε είδους κυρώσεις αφορώσες πελάτες που αλλάζουν προμηθευτή.
5. Να εγκαθιδρυθεί σύστημα εποπτείας της αγοράς ενέργειας με ανεξάρτητους ρυθμιστές.

Η πρώτη δέσμη μέτρων αναφορικά με την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας υιοθετήθηκε το 1996 για τον ηλεκτρισμό και το 1998 για το φυσικό αέριο, η δεύτερη δέσμη μέτρων εφαρμόστηκε το 2003 και το 2007, με αφορμή τα συμπεράσματα της Επιτροπής αναφορικά με την λειτουργία του τομέα, ανέκυψε η ανάγκη ενίσχυσης του νομοθετικού πλαισίου του ανταγωνισμού.

Θα πρέπει να καταστεί σαφές ότι η διαμόρφωση ενός ρυθμιστικού πλαισίου της αγοράς ενέργειας αλληλεπιδρά σαφώς με την υλοποίηση μίας πολιτικής αποτελεσματικής προστασίας του περιβάλλοντος, ενός εκ των θεμελιωδών στόχων της Ένωσης. Το ζήτημα αυτό περιλαμβάνει επιμέρους διαστάσεις, οι οποίες λειτουργούν διαδραστικά.

Αφενός, η νομική διάσταση του ζητήματος έγκειται στην ύπαρξη πληθώρας κανονιστικών διατάξεων που στοχεύουν στην ρύθμιση των στόχων της απελευθερωμένης αγοράς ενέργειας σε συνδυασμό με τις συνιστώσες της προστασίας του περιβάλλοντος. Η υλοποίηση βεβαίως ενός τόσο σημαντικού στόχου όπως αυτού της απελευθέρωσης της αγοράς ενέργειας, δεν εξαντλείται σε διατάξεις του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου αλλά καθίσταται αναγκαία η υιοθέτηση των σχετικών κανόνων μέσω των διατάξεων του παράγωγου κοινοτικού δικαίου, κυρίως υπό την μορφή Οδηγιών.

Αφετέρου, το ζήτημα λαμβάνει και πολιτικοοικονομική χροιά καθώς οι πολιτικές επιλογές και προτεραιότητες ενός κράτους καθορίζουν, εν πολλοίς, την χάραξη της στρατηγικής του σε θέματα ενεργειακής επάρκειας. Εξάλλου, είναι σαφές ότι τα οικονομικά διακυβεύματα επί των ενεργειακών ζητημάτων είναι τεράστια ενώ παράλληλα η ίδια η υλοποίηση της περιβαλλοντικής προστασίας μέσω της χρήσης ΑΠΕ μπορεί να καταστεί ένας σημαντικότερος μοχλός ανάπτυξης⁴⁵.

---

⁴⁵ Χαρακτηριστική η περίπτωση του χωριού Λα Μουέλα στην Σαραγόσα, λόγω πληθώρας κατασκευής αιολικών πάρκων (βλ. σχετικό άρθρο, περιοδικό «Γεωτρόπιο», τεύχος Απριλίου 2006).

Τέλος, δεδομένων των ολοένα αυξανόμενων αναγκών για ενεργειακά αποθέματα σε παγκόσμια κλίμακα, πολλές χώρες με πληθώρα κοιτασμάτων σε πρώτες ύλες για παραγωγή ενέργειας χρησιμοποιούν το συγκριτικό αυτό πλεονέκτημα ως μοχλό πίεσης και υλοποίησης γεωστρατηγικών επιδιώξεων. Η ενδεικτικότερη ίσως απόδειξη αποτυπώνεται στην αποσταθεροποίηση του διεθνούς συστήματος που προξένησε η κρίση στις σχέσεις Ρωσίας-Ουκρανίας σχετικά με την διοχέτευση φυσικού αερίου στην Δυτική Ευρώπη. Δε θα πρέπει ωστόσο να παροράται η αμιγώς περιβαλλοντική διάσταση του ζητήματος η οποία συνάπτεται με την ολοένα αυξανόμενη επιδίωξη για χρήση φιλικών προς το περιβάλλον μορφών ενέργειας.

Το κοινοτικό ιδεώδες αναφορικά με το ζήτημα αυτό, βρίσκει την πιο γλαφυρή του έκφραση στην επιδίωξη της ενεργειακής επάρκειας της Ένωσης και την απεξάρτηση της από τους «μεγάλους» προμηθευτές⁴⁶. Η πολιτική των κρατικών ενισχύσεων στον τομέα της ενέργειας συμβάλλει στην προσπάθεια αυτή κατά το μέρος που επιδιώκει την δημιουργία μίας ενιαίας ισχυρής εσωτερικής αγοράς ενέργειας μέσω της παροχής κοινοτικών κονδυλίων προς ενίσχυση των υπαρχουσών υποδομών και δικτύων παραγωγής, εκμετάλλευσης και διανομής φυσικού αερίου εντός της Ένωσης.

Δεδομένου δε του σπουδαίου γεωστρατηγικού ρόλου τον οποίο διαδραματίζει η χώρα μας στη ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε προσφάτως⁴⁷ βοήθεια 134 εκατομμυρίων ευρώ για έργα υποδομής φυσικού αερίου στην Ελλάδα.

Ειδικότερα, η ενίσχυση αφορά σε τέσσερα έργα για την βελτίωση και επέκταση του δικτύου φυσικού αερίου στην Ελλάδα⁴⁸, τα οποία όπως υπογραμμίζεται, αποσκοπούν στην αύξηση της ικανότητας μεταφοράς φυσικού αερίου, στην βελτίωση της ασφάλειας του εφοδιασμού με φυσικό αέριο στην Ελλάδα και κατ' επέκταση στην μείωση των εκπομπών CO₂, η οποία προκύπτει από την δυνατότητα χρησιμοποίησης ενός χαμηλού σε ρύπους καυσίμου (όπως το φυσικό αέριο) αντικαθιστώντας σε πολλές περιπτώσεις πρώτες ύλες εξαιρετικά ρυπογόνους όπως π.χ. το μαζούτ. Τα μέτρα κρίθηκαν συμβατά με τους κανόνες ανταγωνισμού της Ένωσης, ως μη δυνάμενα δηλαδή να στρεβλώσουν τον ανταγωνισμό ενώ είναι άξια αναφοράς η επισήμανση του Αντιπροέδρου της Επιτροπής αρμοδίου για την πολιτική ανταγωνισμού περί της βελτίωσης των συνθηκών ανταγωνισμού στην Ελλάδα μεταξύ των προμηθευτών φυσικού αερίου και της συνεπακόλουθης ωφέλειας για τους καταναλωτές χάρη στην διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας.

Η χορήγηση του ποσού των 134 εκατ. Ευρώ στον ΔΕΣΦΑ, τον μοναδικό διαχειριστή μεταφοράς φυσικού αερίου στην Ελλάδα, από εθνικούς πόρους και τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία συμβάλλει στην υλοποίηση των τεσσάρων έργων υποδομής. Ειδικότερα πρόκειται για την αύξηση της αποθηκευτικής ικανότητας του τερματικού σταθμού υγροποιημένου φυσικού αερίου (ΥΦΑ) στην Ρεβυθούσα, η οποία θα συμβάλλει στην εξισορρόπηση της ζήτησης του φυσικού αερίου στο νότιο τμήμα της χώρας ενώ παράλληλα θα βελτιώσει την ασφάλεια του εφοδιασμού. Περαιτέρω, η εγκατάσταση σταθμού συμπίεσης φυσικού αερίου στην Νέα Μεσημβρία βελτιώνει τη

⁴⁶ Κυρίως την Ρωσία και το Αζερμπαϊτζάν.

⁴⁷ Στις 16 Οκτωβρίου 2013, europa press releases.

⁴⁸ Πρόκειται για τις υπ' αριθ. SA.35164, SA.35166, SA.35167 και SA.35977 αποφάσεις οι οποίες είναι διαθέσιμες στο Μητρώο Κρατικών Ενισχύσεων του ιστότοπου της ΓΔ Ανταγωνισμού.

ροή του αερίου από το βορρά προς το νότο, όπου εντοπίζεται η μεγαλύτερη κατανάλωση φυσικού αερίου. Τέλος, οι νέοι αγωγοί αερίου υψηλής πίεσης επιτρέπουν την διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας σε περιοχές οι οποίες δεν είχαν προηγουμένως πρόσβαση στο φυσικό αέριο (Αλιβέρι-Αγ. Θεόδωροι και Αγ. Θεόδωροι-Μεγαλόπολη)⁴⁹.

Τα προς υλοποίηση έργα υποδομής συνδέουν το νοτιότερο ηπειρωτικό άκρο της χώρας, δηλαδή την Εύβοια και την Πελοπόννησο, με το υπάρχον δίκτυο φυσικού αερίου ενώ καλύπτουν την ζήτηση στο νότιο ελλαδικό τμήμα όπου και εντοπίζεται η μεγαλύτερη κατανάλωση. Επιπλέον, η υλοποίηση των τεσσάρων αυτών έργων θα διευρύνει σε σημαντικό βαθμό το υπάρχον δίκτυο αερίου, το οποίο εκτείνεται από το βόρειο άκρο έως την Αθήνα.

Γ. 3. Κοινοτικές Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις στον τομέα της ενέργειας.

Η ευρωπαϊκή πολιτική ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων στοχεύει πρωταρχικά στην διασφάλιση υψηλότερου επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος από εκείνο που θα υπήρχε χωρίς την ύπαρξη δεσμευτικών προτύπων. Ταυτόχρονα αποσκοπεί στην αποφυγή πρακτικών στρεβλωτικών του ανταγωνισμού καθώς τα θετικά αποτελέσματα της ενίσχυσης θα πρέπει να υπερβαίνουν τα αρνητικά, λαμβάνοντας υπόψιν και την βασική αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η οποία προβλέπεται στο άρθρο 191 παρ.2 ΣΛΕΕ. Το άρθρο αυτό δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα, δηλαδή απευθύνεται στα όργανα της Ένωσης και θέτει μία σειρά βασικών αρχών επί των οποίων η Ένωση οφείλει να βασίζεται την πολιτική της χωρίς να ανακύπτουν περαιτέρω νομικές δεσμεύσεις⁵⁰. Σύμφωνα με αυτήν, οι δαπάνες για την καταπολέμηση της ρύπανσης πρέπει να καταλογίζονται στον ρυπαίνοντα που την προκαλεί, εκτός εάν ο υπεύθυνος για την ρύπανση δεν μπορεί να εντοπιστεί ή να καταστεί υπόλογος βάσει της εθνικής ή της κοινοτικής νομοθεσίας, ή ακόμα να επιβαρυνθεί με τις δαπάνες επανόρθωσης. Με άλλα λόγια, το περιβαλλοντικό κόστος της ρύπανσης πρέπει να εσωτερικευτεί πλήρως και η επιχείρηση που την προκαλεί να αναλαμβάνει τον πραγματικό κοινωνικό αντίκτυπο αυτής της δραστηριότητας.

Είναι σαφές ότι οι αρχές που τίθενται στο άρθρο 191 παρ. 2 ΣΛΕΕ, περιλαμβανομένης και της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», χαράσσουν τους οδηγούς της περιβαλλοντικής πολιτικής της Ένωσης. Ωστόσο, η απλή επίκληση της αρχής δεν αρκεί προκειμένου ένα κράτος να εγείρει αξιώσεις ενώπιον του Δικαστηρίου, δεδομένου ότι η έλλειψη αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 191 έχει ρητώς αναγνωριστεί από το ΔΕΚ⁵¹.

⁴⁹ Σύμφωνα με την επίσημη ανακοίνωση της Επιτροπής το ποσό που θα επενδυθεί ανέρχεται στα 414 εκατ. ευρώ.

⁵⁰ Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΚ, προκειμένου μια διάταξη να παράγει νομική δεσμευτικότητα, πρέπει να επιβάλλει σαφή και απροϋπόθετη υποχρέωση χωρίς να εξαρτάται από τα περαιτέρω εφαρμοστικά μέτρα (ΔΕΚ της 05.02.1963 στην υπόθεση Van Gend en Loos).

⁵¹ Βλ. Υπόθεση C-379/08 Raffinerie Mediterranée (ERG) SpA vs Ministero dello Sviluppo economico, απόφαση της 9^{ης} Μαρτίου 2010, Συλλ. I-02007, σκέψη 46.

Με γνώμονα την ορθή και απρόσκοπτη λειτουργία της κοινής αγοράς, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθορίζει υπό ποιες συνθήκες μπορούν να χορηγηθούν στις επιχειρήσεις οι ενισχύσεις αυτές. Οι κατευθυντήριες γραμμές αναφορικά με τις κρατικές ενισχύσεις στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος αποτελούν ένα από τα μέσα υλοποίησης του πλήρους προγράμματος δράσης στον τομέα της ενέργειας για την περίοδο 2007-2009, το οποίο οφείλει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής πολιτικής στους τομείς της ενέργειας και του κλίματος.

Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ενέργειας κινούνται με μοναδικό γνώμονα το συμφέρον τους και αδιαφορούν για τις αρνητικές εξωτερικότητες που προκύπτουν από την παραγωγή. Η επιδίωξη του επιχειρηματικού κέρδους αποκλείει τη λήψη μέτρων προστατευτικών του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα να επιβαρύνεται το κοινωνικό σύνολο. Η εν λόγω ανεπάρκεια της αγοράς αντιμετωπίζεται από τα κράτη με θέσπιση κανονιστικών ρυθμίσεων (πρότυπα, φόροι και άλλα οικονομικά μέσα) στο πνεύμα της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Οι αρνητικές εξωτερικότητες (δηλαδή οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις) με αυτόν τον τρόπο εσωτερικεύονται με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να αναλαμβάνουν το ιδιωτικό κόστος των πρακτικών τους με αρνητικό αντίκτυπο στα έσοδά τους.

Ωστόσο, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» δεν εφαρμόζεται σε όλη της την ευρύτητα με αποτέλεσμα, τα κράτη μέλη να αποφασίσουν μονομερώς τη θέσπιση υψηλότερων στόχων σε ό,τι αφορά την προστασία του περιβάλλοντος. Η κανονιστική αυτή ανεπάρκεια, η οποία μεταφράζεται σε έλλειψη ισχυρών κοινοτικών κανονιστικών προτύπων, δικαιολογεί την επίκληση των κρατικών ενισχύσεων ως θετικό κίνητρο αναφορικά με το επιθυμητό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος. Η παροχή, στην περίπτωση αυτή, των ενισχύσεων στοχεύει στην υπέρβαση των κανονιστικών προτύπων με δύο τρόπους: είτε με την καθιέρωση από τα κράτη μέλη θετικών κινήτρων στο επίπεδο της επιχείρησής τους (εξατομικευμένα) είτε με καθιέρωση θετικών κινήτρων σε εθνικό επίπεδο (μέσω της εθνικής νομοθεσίας).

Μια επιχείρηση που δραστηριοποιείται στον τομέα της ενέργειας, πέραν από την ανάληψη του κόστους της ρύπανσης, μπορεί να ανήκει στις προβληματικές επιχειρήσεις. Η παροχή κρατικής ενίσχυσης, στην περίπτωση αυτή, έχει διττή υπόσταση: αφενός η ενίσχυση θα πρέπει να συνάδει με τις Κατευθυντήριες Γραμμές για την προστασία του περιβάλλοντος και αφετέρου με τις Κατευθυντήριες Γραμμές για τις προβληματικές επιχειρήσεις.

Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιας επιχείρησης, αποτελεί η ελληνική επιχείρηση Γενικής Μεταλλευτικής και Μεταλλουργικής ΑΕ ΛΑΡΚΟ. Η Επιτροπή, παραμένοντας συνεπής στην πιστή εφαρμογή των ως άνω Κατευθυντήριων Γραμμών, ξεκίνησε στις 6-3-2013 επίσημη διαδικασία έρευνας κατά της ΛΑΡΚΟ.

Η ΛΑΡΚΟ ειδικεύεται στους τομείς εξόρυξης και επεξεργασίας κοιτασμάτων λατερίτη, της εξόρυξης λιγνίτη και της παραγωγής σιδηρονικελίου και υποπροϊόντων και αποτελεί μία από τις πέντε μεγαλύτερες εταιρίες πώλησης των εν λόγω προϊόντων παγκοσμίως.

Η Επιτροπή πιθανολογεί ότι η ΛΑΡΚΟ έχει λάβει επανειλημμένα κρατικές ενισχύσεις που ανέρχονται σε ποσό μεγαλύτερο των 105 εκατομμυρίων ευρώ. Τα υπό εξέταση μέτρα περιλαμβάνουν αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της επιχείρησης το 2009 και κρατικές εγγυήσεις για δάνεια την περίοδο 2008-2012, πιθανή μη απόδοση κρατικής οφειλής από το 2004 και παραίτηση του κράτους από την είσπραξη προκαταβολής φορολογικού προστίμου το 2010.

Η ΛΑΡΚΟ αποτελεί προβληματική επιχείρηση από το 2008 και περιλαμβάνεται στο ελληνικό πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων. Η επιτροπή θεωρεί ότι οι επίμαχες ενισχύσεις της χορηγήθηκαν κατά παράβαση των Κατευθυντήριων Γραμμών διάσωσης και αναδιάρθρωσης (ΕΕ 2004, C244/2), οι οποίες ορίζουν ότι μια προβληματική επιχείρηση δικαιούται να λάβει ενίσχυση διάσωσης μόνο μια φορά κατά τη διάρκεια χρονικής περιόδου 10 ετών (αρχή της «εφάπαξ» ενίσχυσης). Επιπλέον, οι ενισχύσεις αναδιάρθρωσης, όπως αποκαλούνται, πρέπει να περατώνονται εντός 6 μηνών και να χορηγούνται στα πλαίσια ενός κατάλληλου σχεδίου αναδιάρθρωσης.

Εν προκειμένω, η Επιτροπή θεωρεί ότι ενδέχεται τα επίμαχα μέτρα στήριξης να μην χορηγήθηκαν στο πλαίσιο ενός τέτοιου σχεδίου αναδιάρθρωσης ούτε και αν έχει παύσει η χορήγησή τους. Επίσης, η Επιτροπή αμφιβάλλει για το αν έχει τηρηθεί η αρχή της «εφάπαξ» ενίσχυσης. Τονίζεται δε, ότι η έναρξη της επίσημης διαδικασίας έρευνας δεν προδικάζει το αποτέλεσμα αυτής και παρέχει στα ενδιαφερόμενα τρίτα μέρη τη δυνατότητα να υποβάλλουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με τα υπό εξέταση μέτρα⁵².

Ακολουθώντας τις σύγχρονες τάσεις της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας αγοράς και ανταποκρινόμενη στην ανάγκη εκσυγχρονισμού των υπαρχόντων ενεργειακών δικτύων, το Συμβούλιο υιοθέτησε στις 21 Μαρτίου 2013 τον κανονισμό σχετικά με τις κατευθυντήριες γραμμές για τις διευρωπαϊκές ενεργειακές υποδομές. Ο Κανονισμός προβλέπει δώδεκα ενεργειακούς διαδρόμους και πεδία προτεραιότητας τα οποία καλύπτουν τα δίκτυα ηλεκτρισμού, φυσικού αερίου, μεταφοράς πετρελαίου και διοξειδίου του άνθρακα. Στόχος του νέου Κανονισμού είναι η διασφάλιση της έγκαιρης ανάπτυξης των βασικών υποδομών (έργα κοινού ενδιαφέροντος) μέσω της στενής περιφερειακής συνεργασίας των καρτών μελών, την ταχεία και διαφανή διαδικασία χορήγησης αδειών και τους κανόνες κατατομής του διασυνοριακού κόστους⁵³.

Η Επιτροπή από κοινού με τον ΟΣΡΑΕ (Οργανισμός Συνεργασίας Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας για τις Περιφερειακές Πρωτοβουλίες)⁵⁴ έχουν επικεντρωθεί στην εξεύρεση μεθόδων χορήγησης αδειών αλλά και στα ζητήματα που άπτονται του επιχειρηματικού συντονισμού των Διαχειριστών συστημάτων Μεταφοράς, των κρατών μελών, των εθνικών ρυθμιστικών αρχών και των φορέων υλοποίησης των έργων.

⁵² Η απόφαση της Επιτροπής φέρει τον αριθμό SA.34572, μητρώο κρατικών ενισχύσεων στον διαδικτυακό τόπο της ΓΔ Ανταγωνισμού.

⁵³ <http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/strategy/2020-en.htm>.

⁵⁴ Ο ΟΣΡΑΕ αποτελεί Οργανισμό που ως στόχο έχει την εντατική περιφερειακή ενοποίηση των αγορών ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου, ενώ στα πλαίσια ενός οργανωμένου προτύπου περιφερειακής συνεργασίας για την αποκεντρωμένη λήψη αποφάσεων, οι Περιφερειακές Πρωτοβουλίες εστιάζουν στα πρακτικά εμπόδια των διασυνοριακών συναλλαγών καλλιεργώντας την συνεργασία και την εμπέδωση ρυθμιστικών πρακτικών σε επιμέρους γεωγραφικές περιοχές εντός της Κοινότητας (Ενέργεια & Δίκαιο, τεύχος 18/2012).

Η νομοθετική αυτή πρωτοβουλία της Επιτροπής έρχεται να συμπληρώσει την από 15 Νοεμβρίου 2012 ανακοίνωσή της για την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς ενέργειας. Με την ανακοίνωση, εξαιρούνται τα οφέλη των ενοποιημένων αγορών ενέργειας ενώ εντείνονται περαιτέρω οι προσπάθειες για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς με ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους των κρατών μελών και απώτερο στόχο τον εκσυγχρονισμό των ενεργειακών υποδομών.

Συνακόλουθα, η πλήρης ενοποίηση των συστημάτων μεταφοράς και η απελευθέρωση των αγορών ενέργειας θα συντείνουν στην δημιουργία της «οικονομίας χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα» και στην επίτευξη της ασφάλειας εφοδιασμού και βιώσιμης ανάπτυξης⁵⁵.

Στα πλαίσια της χάραξης στρατηγικής για τις πολιτικές της Ένωσης με ορίζοντα το 2030 σχετικά με την κλιματική αλλαγή και την ενέργεια, η Επιτροπή εξέδωσε σχετική Πράσινη Βίβλο και παράλληλα δημοσίευσε γνωμοδοτική ανακοίνωση για το μέλλον της δέσμευσης και υπεδαφικής αποθήκευσης διοξειδίου του άνθρακα στην Ευρώπη προκειμένου να ξεκινήσει ο διάλογος γύρω από τις διαθέσιμες επιλογές.

Η σχετική Πράσινη Βίβλος θίγει ζητήματα συνδεδεμένα με την αειφόρο ανάπτυξη και αφορούν τους κλιματικούς και ενεργειακούς στόχους μέχρι το 2030, την συμβολή της ενεργειακής πολιτικής στην ανταγωνιστικότητα της ΕΕ καθώς και το σχέδιο δράσης για την επίτευξη των στόχων αυτών. Η κρίσιμη αυτή διαβούλευση η οποία θα καταλήξει σε ένα στρατηγικό πλαίσιο για το κλίμα και την ενέργεια ως το 2030 θα θέσει νέους στόχους-ορόσημα της ενεργειακής πρόκλησης.

Οι κατευθυντήριες γραμμές αφορούν όλα τα μέτρα που κοινοποιούνται στην Επιτροπή καθώς και τα μη κοινοποιούμενα μέτρα μετά την δημοσίευση των κατευθυντήριων⁵⁶. Σύμφωνα με την Επιτροπή, κρατικά μέτρα που δύνανται να συμφωνούν με το άρθρο 107 παρ. 3 περ.γ ΄ΣΛΕΕ είναι⁵⁷ :

1. Ενισχύσεις σε επιχειρήσεις για την υπέρβαση κοινοτικών προτύπων ή για την αύξηση του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος ελλείψει κοινοτικών προτύπων.
2. Ενισχύσεις για απόκτηση νέων οχημάτων μεταφοράς για υπέρβαση κοινοτικών προτύπων ή για αύξηση του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος ελλείψει κοινοτικών προτύπων.
3. Ενισχύσεις για πρόωρη προσαρμογή σε μελλοντικά κοινοτικά πρότυπα.
4. Ενισχύσεις για εκπόνηση περιβαλλοντικών μελετών.
5. Ενισχύσεις για εξοικονόμηση ενέργειας.
6. Ενισχύσεις για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.
7. Ενισχύσεις για συμπαραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας.
8. Ενισχύσεις για τηλεθέρμανση.
9. Ενισχύσεις για την διαχείριση αποβλήτων.
10. Ενισχύσεις για αποκατάσταση μολυσμένων χώρων.

⁵⁵ «Ενεργειακός χάρτης πορείας για το 2050», COM (2011)88.

⁵⁶ Η κοινοποίηση του μέτρου της ενίσχυσης λαμβάνει χώρα είτε διότι το μέτρο δεν καλύπτεται από κανονισμό απαλλαγής ανα κατηγορία (ΚΑΚ), είτε διότι ένας ΚΑΚ επιβάλλει χωριστή κοινοποίηση του μέτρου της ενίσχυσης, είτε διότι το ενδιαφερόμενο κράτος αποφασίζει να κοινοποιήσει στην Επιτροπή μέτρο ενίσχυσης το οποίο θα μπορούσε, βάσει ΚΑΚ, να απαλλαγεί.

⁵⁷ Βλ. αναλυτικότερα στο κεφάλαιο Δ του παρόντος.

11. Ενισχύσεις για μετεγκατάσταση επιχειρήσεων.
12. Ενισχύσεις υπό τη μορφή εμπορεύσιμων αδειών.
13. Ενισχύσεις υπό τη μορφή εκπτώσεων ή απαλλαγών από περιβαλλοντικούς φόρους.

Κατόπιν, η Επιτροπή αποφαινεται επί της συμβατότητας του μέτρου της ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά μέσω εξισορρόπησης των θετικών και των τυχόν αρνητικών επιπτώσεων του μέτρου, όπως π.χ. η νόθευση του ανταγωνισμού.

Γ. 4. Το κριτήριο της εξισορρόπησης και η εφαρμογή του στις ενισχύσεις για την ενεργειακή πολιτική και το περιβάλλον.

Το κριτήριο εξισορρόπησης, όπως αποκαλείται, επιτρέπει στην Επιτροπή να εγγυάται ότι η ενίσχυση λειτουργεί κατ' ουσία ως κίνητρο, είναι στοχευμένη και αναλογική και δεν παρουσιάζει εξωτερικότητες αρνητικές για τον ανταγωνισμό και την εύρυθμη λειτουργία της κοινής αγοράς. Η εφαρμογή του κριτηρίου εξισορρόπησης λαμβάνει χώρα σε τρία στάδια και διαρθρώνεται ως εξής:

1^ο στάδιο: Αρχικά εξετάζεται εάν το μέτρο ενίσχυσης αποσκοπεί στην προστασία του περιβάλλοντος κατά τρόπο σαφώς προσδιορισμένο.

2^ο στάδιο: Εν συνεχεία, εξετάζεται αν η ενίσχυση είναι κατάλληλα σχεδιασμένη ώστε να καλύπτει τις ανεπάρκειες της αγοράς. Αυτό σταθμίζεται ως εξής:

- Η ενίσχυση θα πρέπει να είναι μέτρο κατάλληλο.
- Η ενίσχυση θα πρέπει να λειτουργεί ως κίνητρο μεταστροφής της συμπεριφοράς των επιχειρήσεων.
- Η ενίσχυση θα πρέπει να είναι μέτρο αναλογικό, δηλαδή η αλλαγή της συμπεριφοράς να μην μπορούσε να επιτευχθεί με μικρότερη ενίσχυση.

3^ο στάδιο: Τέλος, εξετάζεται αν οι στρεβλωτικές του ανταγωνισμού πρακτικές που προκαλούνται από την παροχή ενισχύσεων αντισταθμίζονται από τελικά θετικό ισοζύγιο⁵⁸.

Τα κράτη μέλη οφείλουν να διαβιβάζουν στην Επιτροπή έκθεση με τα μέτρα ενίσχυσης υπέρ του περιβάλλοντος. Η έκθεση θα πρέπει να περιλαμβάνει πληροφορίες για κάθε εγκεκριμένη ενίσχυση σχετικά με το ύψος της ενίσχυσης ανά δικαιούχο, την ένταση της ενίσχυσης, την περιγραφή του μέτρου και του τύπου περιβαλλοντικής προστασίας που προωθείται.

Τονίσαμε ότι, οι παρούσες κατευθυντήριες γραμμές έχουν ταχθεί προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανεπάρκειες της αγοράς που απομειώνουν τα επίπεδα προστασίας του περιβάλλοντος.

---

⁵⁸ Η Επιτροπή εξέδωσε στις 10-9-2012 τρεις αποφάσεις περί μη προβολής αντιρρήσεων, με τις οποίες ενέκρινε ελληνικά καθεστώτα ενισχύσεων για την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό των υποδομών των δικτύων τηλεθέρμανσης στην Κοζάνη, Φλώρινα και Αμύνταιο. Με τις αποφάσεις SA.34642, SA.33621, SA.33405, η Επιτροπή έκρινε ότι οι παραπάνω ενισχύσεις αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος, περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο και περιλαμβάνουν διασφαλίσεις για την ελαχιστοποίηση των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού. (οι αποφάσεις είναι δημοσιευμένες στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ [ΕΕ 2013 C 23/4, ΕΕ 2013 C 56/5 και ΕΕ 201 75/4]).

Ωστόσο, σε εφαρμογή του κριτηρίου εξισορρόπησης, η ύπαρξη ανεπαρκειών στην αγορά δεν αιτιολογεί αυτοδικαίως την προσφυγή στο καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων. Η εξεύρεση της «χρυσής τομής» για την επίτευξη του βέλτιστου επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος δεν είναι αυτονόητη. Κατ'επίκληση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», ο ρυπαίνων βαρύνεται με την υποχρέωση να πληρώσει το άμεσο κόστος της ρύπανσης που προκαλεί καθώς και το έμμεσο κόστος που αντανάκλαται στην κοινωνία. Η εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» σε όλο της το εύρος θα αρκούσε για να εξαλειφθούν οι αρνητικές εξωτερικότητες που παρουσιάζονται στην αγορά και οποιαδήποτε κυβερνητική παρέμβαση θα ήταν περιττή. Συνεπώς, αρκεί η εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» και όλως επικουρικών, παροχή κρατικών ενισχύσεων.

Γ. 5. Εφαρμογή και αξιολόγηση της εξισορρόπησης.

Η πλημμελής εφαρμογή της εν λόγω αρχής οδηγεί σε ανεπαρκές επίπεδα προστασία του περιβάλλοντος. Το γεγονός ότι ο υπαίτιος της μόλυνσης δεν επωμίζεται εξ'ολοκλήρου το κόστος της ρύπανσης που προκαλεί, γεννά σωρεία ζητημάτων που άπτονται των εξής: Καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής ο προσδιορισμός του ακριβούς κόστους της ρύπανσης. Οι συνιστώσες υπολογισμού της ρύπανσης είναι πολλαπλές καθώς είναι τεχνικά δύσκολο να συνυπολογιστεί το κοινωνικό κόστος της ρύπανσης ενώ σημαντικό ρόλο παίζει η ελαστικότητα των τιμών και οι ευαισθησίες της κάθε κοινωνικής ομάδας αναφορικά με την μόλυνση του περιβάλλοντος. Γι' αυτό, η διοίκηση ακολουθεί με μετριοπάθεια τις διακυμάνσεις στις τιμές ορισμένων προϊόντων με σκοπό να εσωτερικευθεί το κόστος της ρύπανσης και να μην διαταραχθούν οι οικονομικοί δείκτες.

Η επωφελέστερη ίσως έκφανση του καθεστώτος των κρατικών ενισχύσεων είναι η παροχή θετικών κινήτρων στις επιχειρήσεις σε συνδυασμό με την θέσπιση κανονιστικών ρυθμίσεων που εκφεύγουν των κοινοτικών προτύπων και επιτρέπουν μικρότερη επιβάρυνση των αδύναμων οικονομικά επιχειρήσεων.

Η κινητοποίηση των επιχειρήσεων μεταφράζεται σε αυξημένα επίπεδα προστασίας του περιβάλλοντος. Οι παρεχόμενες για το σκοπό αυτό ενισχύσεις είναι εξ'ορισμού μία ιδιαίτερα ελκυστική οικονομική προσφορά. Στόχος όμως των κρατών είναι να εξακριβώνεται η αναγκαιότητα παροχής του μέτρου της ενίσχυσης, ότι δηλαδή οι ίδιες επιχειρήσεις χωρίς την παροχή της ενίσχυσης δεν θα είχαν αναλάβει την δραστηριότητα λόγω των εγγενών μειονεκτημάτων της.

Γ. 6. Ενισχύσεις για Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος (ΥΓΟΣ).

Η μετάβαση από μία μονοπωλιακή δομή σε καθεστώς απελευθερωμένων αγορών συντέινει σημαντικά στην ανάδειξη της σημασίας των Υπηρεσιών Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος (εν συνεχεία ΥΓΟΣ) σε ενωσιακό επίπεδο. Η σταδιακή διαδικασία απελευθέρωσης των αγορών σε πανευρωπαϊκό επίπεδο καθώς και η σημασία του κλάδου της ενέργειας για την κοινωνική και οικονομική ισορροπία μίας χώρας, παρότρυνε τα κράτη να ενισχύσουν τις επιχειρήσεις που παρέχουν ΥΓΟΣ.

Μετά την νέα προσέγγιση του δικαίου της ενέργειας το 2008 από διττή σκοπιά, του περιβάλλοντος και της ενέργειας, γεννήθηκε η ανάγκη να υποβοηθηθούν ορισμένοι κλάδοι. Με την *lato sensu* χρήση του όρου «γενικό συμφέρον» γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ αντισταθμίσεων για την εξασφάλιση εθνικών πολιτικών και παροχή κινήτρων για την διασφάλιση ευρωπαϊκών προτεραιοτήτων όπως λόγου χάριν η προστασία του περιβάλλοντος.

Οι έννοιες της δημόσιας υπηρεσίας, της καθολικής υπηρεσίας και των υποχρεώσεων γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ) ή κοινής ωφέλειας (ΥΚΩ) αποτυπώνονται στις διατάξεις των άρθρων 14 και 106 παρ.2 ΣΛΕΕ, καθώς επίσης και στις διατάξεις των Οδηγιών 2003/54 και 2003/55 (όπως αντικαταστάθηκαν από τις Οδηγίες 2009/72 και 2009/73).

Το άρθρο 14 ΣΛΕΕ ορίζει ότι: « *υπό την επιφύλαξη του άρθρου 4 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, και των άρθρων 93, 106 και 107 ΣΛΕΕ, και ενόψει της θέσης που κατέχουν οι υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος στα πλαίσια των κοινών αξιών της Ένωσης, καθώς και της συμβολής τους στην προώθηση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, η Ένωση και τα κράτη μέλη, εντός των πλαισίων των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους, και εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών, μεριμνούν ούτως ώστε οι υπηρεσίες αυτές να λειτουργούν βάσει αρχών και προϋποθέσεων, ιδίως οικονομικών και δημοσιονομικών, οι οποίες επιτρέπουν την εκπλήρωση του σκοπού τους. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας μέσω κανονισμών σύμφωνα με την συνήθη νομοθετική διαδικασία, καθιερώνουν τις εν λόγω αρχές και καθορίζουν τις εν λόγω προϋποθέσεις, με την επιφύλαξη της αρμοδιότητας των κρατών μελών, τηρουμένων των Συνθηκών, για την παροχή, την ανάθεση και την χρηματοδότηση των υπηρεσιών αυτών.*»

Παράλληλα, το άρθρο 106 παρ.2 ορίζει ότι: « *Οι επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με την διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ή που έχουν χαρακτήρα δημοσιονομικού μονοπωλίου υπόκεινται στους κανόνες των Συνθηκών ιδίως στους κανόνες ανταγωνισμού, κατά το μέτρο που η εφαρμογή των κανόνων αυτών δεν εμποδίζει νομικά ή πραγματικά την εκπλήρωση της ιδιαίτερης αποστολής που τους έχει ανατεθεί. Η ανάπτυξη των συναλλαγών δεν πρέπει να επηρεάζεται σε βαθμό ο οποίος θα αντέκειτο προς το συμφέρον της Ένωσης.*»

Συνάγεται ότι κρατική αποζημίωση για την παροχή ΥΓΟΣ αποτελεί κρατική ενίσχυση, η οποία προκειμένου να κριθεί ως συμβιβάσιμη με την κοινή αγορά, θα πρέπει να κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 106 παρ.2 ΣΛΕΕ. Η έννοια του όρου «ΥΓΟΣ» εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια του του κάθε κράτους μέλους. Σε κοινοτικό επίπεδο, έχει παγίως νομολογηθεί ότι τα κράτη μέλη έχουν διακριτική ευχέρεια ως προς τον ορισμό των ΥΓΟΣ και μόνο η επιτροπή έχει την δυνατότητα να εξετάσει να εξετάσει την ύπαρξη προφανούς σφάλματος στον χαρακτηρισμό μιας υπηρεσίας ως ΥΓΟΣ⁵⁹.

⁵⁹ Απόφαση στην υπόθεση T-289/03, BUPA κλπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 2008, II-81.

Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι οι ΥΓΟΣ είναι υπηρεσίες που παρουσιάζουν ειδικά χαρακτηριστικά σε συνάρτηση με άλλες δραστηριότητες της οικονομικής ζωής⁶⁰. Στην πρακτική της Ένωσης, πρόκειται για υπηρεσίες οικονομικής φύσης τις οποίες οι δημόσιες αρχές των κρατών μελών σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, ανάλογα με την κατανομή των μεταξύ τους αρμοδιοτήτων στο εθνικό δίκαιο, υποβάλλουν σε ειδικές υποχρεώσεις δημόσιας υπηρεσίας μέσω ανάθεσης και δυνάμει ενός κριτηρίου γενικού συμφέροντος και για να εξασφαλιστεί ότι οι εν λόγω υπηρεσίες παρέχονται με όρους που δεν συμπίπτουν απαραίτητα με τους όρους της αγοράς.

Η έννοια δύναται να καλύπτει ποικιλία καταστάσεων, νομικών και πραγματικών, εντός των καρτών μελών, τα οποία πάντως διαθέτουν μεγάλη ευελιξία ως προς τον ορισμό των ΥΓΟΣ αρκεί το περιεχόμενό τους να είναι επαρκώς προσδιορισμένο. Σύμφωνα με τις αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας, η Ένωση επεμβαίνει εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της βάσει της ΣΛΕΕ σεβόμενη την ποικιλομορφία της κάθε περίπτωσης καθώς και την λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Η Επιτροπή δεν έχει σχετική αρμοδιότητα προκειμένου να εκπονήσει κατάλογο κριτηρίων βάσει των οποίων θα χαρακτηριστεί μία υπηρεσία ως γενικού συμφέροντος. Αρμόδιες ως προς αυτό είναι οι δημόσιες αρχές των κρατών μελών.

Η διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών ως προς τον ορισμό των ΥΓΟΣ υπόκειται στον έλεγχο καταφανούς σφάλματος εκτίμησης από την Επιτροπή και τα Δικαστήρια της Ένωσης⁶¹. Η πρακτική αυτή των Δικαστηρίων και της Επιτροπής στοχεύει στην αποφυγή σφαλμάτων που παραβιάζουν τους κανόνες της ΣΛΕΕ.

Η κοινοτική νομολογία που σχετίζεται με τον έλεγχο καταφανούς σφάλματος εκτίμησης παρουσιάζει ορισμένα παραδείγματα που περιορίζονται στο καταφανές σφάλμα. Αυτά είναι λόγου χάριν τα λιμενικά έργα, η διαφήμιση και το ηλεκτρονικό εμπόριο.

Το βασικότερο ερώτημα αναφορικά με τις ΥΓΟΣ είναι εάν χωρεί εδώ η εφαρμογή των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων. Θα πρέπει να καταστεί σαφές πως η αντιστάθμιση μίας υπηρεσίας καθό μέρος αποτελεί αντιπαροχή έναντι παροχών εκ μέρους των δικαιούχων επιχειρήσεων προς εκπλήρωση υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας, δεν συνιστά κρατική ενίσχυση. Προς επαλήθευση αυτού, θα πρέπει να εξετάζονται σωρευτικά τέσσερις προϋποθέσεις, οι οποίες απαριθμούνται στην απόφαση Altmark του Δικαστηρίου (C-280/00, 24.7.03, [σκ.87 επ]):

1. Πρώτον, η δικαιούχος επιχείρηση θα πρέπει να είναι πράγματι επιφορτισμένη με την εκπλήρωση υποχρεώσεως παροχής δημόσιας υπηρεσίας, ενώ η υποχρέωση αυτή πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένη.
2. Δεύτερον, οι βασικές παράμετροι βάσει των οποίων υπολογίζεται η αντιστάθμιση πρέπει να έχουν προσδιοριστεί εκ των προτέρων αντικειμενικά και κατά τρόπο διαφανή.

⁶⁰ ΔΕΚ, Απόφαση Mercie convenzionali porto di Genova, υπόθεση C-179/90, Συλλογή 1991, σ. I-5889, σκέψη 27, της 17^{ης} Ιουλίου 1997, GT-Link A/S, υπόθεση C-242/95, σκέψη 53, και της 18^{ης} Ιουνίου 1998, υπόθεση C-266/96, Corsica Ferries France SA, Συλλογή 1998, σ. I-XXX, σκέψη 45.

⁶¹ Πρωτοδικείο, αποφάσεις της 15^{ης} Ιουνίου 2005, Fred Olsen, υπόθεση Τα-17/02, Συλλογή σ. II-2031, σκέψη 216, της 12^{ης} Φεβρουαρίου 2008, Τα-289/03, σκέψεις 165 και επόμενες. Άλλωστε, τα περιθώρια ελιγμών των κρατών μελών δεν μπορούν να ασκούνται παραβιάζοντας τους εφαρμοστέους κανόνες της εναρμόνισης.

3. Τρίτον, η αντιστάθμιση θα πρέπει να σέβεται την αρχή της αναλογικότητας, ήτοι να μην υπερβαίνει το μέτρο του αναγκαίου για την κάλυψη του συνόλου ή μέρους των δαπανών που πραγματοποιούνται για την εκπλήρωση υποχρεώσεως παροχής δημόσιας υπηρεσίας, λαμβανομένων υπόψη των σχετικών εσόδων και ενός εύλογου κέρδους σε σχέση με την εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών.
4. Τέταρτον, όταν η επιλογή της επιχειρήσεως στην οποία πρόκειται να ανατεθεί η εκπλήρωση υποχρεώσεως παροχής δημόσιας υπηρεσίας δεν πραγματοποιείται στο πλαίσιο διαδικασίας συνάψεως δημόσιας σύμβασης, το επίπεδο της απαραίτητης αντιστάθμισης πρέπει να καθορίζεται βάσει αναλύσεως δαπανών στις οποίες θα προέβαινε μια μέση επιχείρηση, με χρηστή διαχείριση και κατάλληλα εξοπλισμένη με μεταφορικά μέσα προς ικανοποίηση των απαιτήσεων σχετικά με την παροχή δημόσιας υπηρεσίας προκειμένου να εκπληρώσει τις ως άνω υποχρεώσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα σχετικά έσοδα και ένα εύλογο κέρδος από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών.

Όταν δεν πληρούνται τα παραπάνω κριτήρια, οι αντισταθμίσεις για την παροχή μίας ΥΓΟΣ αποτελούν κρατικές ενισχύσεις σύμφωνα με το άρθρο 107 ΣΛΕΕ, δύνανται όμως να εξαιρεθούν εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 106 παρ. 2 ΣΛΕΕ⁶².

Γ. 7. Υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας στις αγορές ενέργειας.

Από απόψεως ενωσιακού Δικαίου, οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας (ΥΚΩ) προβλέπονται σε νομοθετήματα του παράγωγου ενωσιακού Δικαίου χωρίς ωστόσο σε αυτά να διαλαμβάνεται κάποιος ορισμός τους. Τόσο στην Λευκή όσο και στην Πράσινη Βίβλο για τις ΥΚΩ, κείμενα που απαρτίζονται από μη δεσμευτικές διατάξεις (soft law), οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας ορίζονται ως εξής: «σύνολο αξιώσεων των προσώπων που βρίσκονται εντός της ενωσιακής έννομης τάξης έναντι των κρατών μελών και της Ε.Ε. για παροχή εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αγαθών, προϊόντων και υπηρεσιών, που είναι ζωτικής σημασίας, οι οποίες δεν προσδιορίζονται εκ των προτέρων από τον ενωσιακό νομοθέτη αλλά χαρακτηρίζονται ως τέτοιες με πράξη εθνικού ή ενωσιακού οργάνου και κατά την άσκησή τους επιβάλλεται να έχουν επιβληθεί υποχρεώσεις δημόσιας ή καθολικής υπηρεσίας.»⁶³

Καθίσταται σαφές ότι δεν είναι δυνατό να θεσπιστεί ενιαίος ευρωπαϊκός ορισμός για τις ΥΚΩ καθώς κάτι τέτοιο αποτελεί πάγια αρμοδιότητα των κρατών μελών. Εντούτοις, αρμοδιότητα αυτή του κράτους τελεί υπό τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο για τα πρόδηλα σφάλματα εκτίμησης όσο και για την τήρηση των κανόνων εναρμόνισης⁶⁴

⁶² Το άρθρο 106 παρ 2 ΣΛΕΕ έχει τύχει ευρείας εφαρμογής στον τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας καθώς οι προμηθευτές ενέργειας επωμίζονται υποχρεώσεις δημόσιας υπηρεσίας. Στην υπόθεση *Almelo* (C-393/92), το Δικαστήριο απεφάνθη ότι εφόσον μια επιχείρηση εξασφαλίζει την αδιάκοπη παροχή ηλεκτρικού ρεύματος σε όλη την εμβέλεια ευθύνης της, σε όλους τους καταναλωτές, στις ποσότητες που ανα πάσα στιγμή ζητούνται, χωρίς μεταβολές στα τιμολόγια και υπό συνθήκες μεταβαλλόμενες σύμφωνα με αντικειμενικά κριτήρια εφαρμοζόμενα σε όλους τους πελάτες, τότε και μόνο οι δραστηριότητες της επιχείρησης εμπίπτουν στον ορισμό των ΥΓΟΣ.

⁶³ Κατά το μέτρο που και οι υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος εμπορεύονται αγαθά, προϊόντα και υπηρεσίες ζωτικής για τον καταναλωτή σημασίας, οι δύο έννοιες (δηλαδή οι ΥΓΟΣ και οι ΥΚΩ) ταυτίζονται.

⁶⁴ ΠΕΚ Τ-106/95 (FFSA και λοιποί κατά Επιτροπής, Τ-17/02 (Fred Olsen).

Οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας αποτελούν έννοια γένους σε σχέση με τις υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ). Η διαφοροποίησή τους έγκειται στο γεγονός ότι οι ΥΓΟΣ αποτελούν σύνολο αξιώσεων για την παροχή μόνο εμπορεύσιμων ζωτικών αγαθών και υπηρεσιών. Σαφής διάκριση των ανωτέρω θα πρέπει να επιτελείται και σε ό,τι αφορά στην συγγενή έννοια των κοινωνικών υπηρεσιών κοινής ωφέλειας (ΚΥΚΩ), οι οποίες περιλαμβάνουν κατηγορίες όπως επί παραδείγματι τα συστήματα υγείας, τα συστήματα υποχρεωτικής και συμπληρωματικής κοινωνικής ασφάλισης κτλ.

Με γνώμονα την αδιατάρακτη λειτουργία του ελεύθερου και ανόθευτου ανταγωνισμού στο ενωσιακό οικοδόμημα, ο ρόλος των ΥΚΩ είναι θεμελιώδης δεδομένου ότι συντείνει στην βελτίωση της ζωής των πολιτών συνιστώντας ταυτόχρονα δικλείδα ασφαλείας του ευρωπαϊού καταναλωτή κατά την μετάβαση από τις μονοπωλιακές πρακτικές στον ανταγωνισμό και στην καθολικότητα της υπηρεσίας που αυτό συνεπάγεται.

Δικαιούχος των ΥΚΩ στην Ένωση είναι κάθε φυσικό πρόσωπο που βρίσκεται εντός του εδάφους της Ένωσης, υπό την επιφύλαξη προσδιορισμού του δικαιώματος από τον εθνικό νομοθέτη.

Κάθε υπηρεσία κοινής ωφέλειας παρέχει ένα αγαθό ζωτικής και ο πάροχός της έχει υποχρέωση να εκπληρώσει ακόμα και αν αυτό συνεπάγεται ζημία για εκείνον. Επιπλέον, είναι αδήριτη η ανάγκη πρόσβασης όλων αδιακρίτως στο αγαθό αυτό και μάλιστα σε τιμή προσιτή. Οι δύο αυτές εκφάνσεις της υπηρεσίας κοινής ωφέλειας κατά το κοινοτικό δίκαιο ονομάζονται «βάρος της δημόσιας υπηρεσίας» και αξίωση καθολικής υπηρεσίας» αντίστοιχα⁶⁵.

Τα κύρια θεσμικά κείμενα που αφορούν στην υποχρέωση παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας είναι οι οδηγίες 2009/72/EK (EE L 211) για την ηλεκτρική ενέργεια και 2009/73/EK (EE L 211) για το φυσικό αέριο. Οι οδηγίες προβλέπουν αριθμό προϋποθέσεων για την έγκυρη επιβολή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας.

I. Οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας θα πρέπει να συμφωνούν προς την διάταξη του άρθρου 106 παρ.2 ΣΛΕΕ, η οποία ορίζει πως οι επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με την παροχή υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ή έχουν χαρακτήρα δημοσιονομικού μονοπωλίου υπόκεινται στους κανόνες της ανοιχτής αγοράς, με γνώμονα την εκπλήρωση της ιδιαίτερης κοινωνικής αποστολής που τους έχει ανατεθεί. Κατά τον τρόπο αυτό, οι καταναλωτές είναι ελεύθεροι να επιλέγουν τους προμηθευτές στην πιο συμφέρουσα για αυτούς τιμή καθώς και οι προμηθευτές είναι ελεύθεροι να προμηθεύουν ανεμπόδιστα το κοινό.

Στο προοίμιο της Οδηγίας 2009/72/EK, ο νόμος προβλέπει αφενός, υποχρέωση πρόσβασης στο δίκτυο και αφετέρου, δικαίωμα επιλογής προμηθευτή. Αναλυτικότερα, τα κείμενα των Οδηγιών 2009/72/EK και 2009/73/EK υποδεικνύουν στα κράτη μέλη πιστή τήρηση των κανόνων του θεμιτού και υγιούς ανταγωνισμού.

---

⁶⁵ Περιοδικό «Ενέργεια&Δίκαιο», τεύχος 17/2012, σελ.77, παράγραφος 5.

(i) Η πρόσβαση στο δίκτυο αναλύεται ως υποχρέωση για τους διαχειριστές από την σκοπιά της ακώλυτης προμήθειας ενέργειας από το σύστημα και, ταυτόχρονα, ως δικαίωμα για τους καταναλωτές το οποίο τους επιτρέπει ελεύθερη πρόσβαση σε αυτό (άρθρα 12ζ,13παρ.4, 17παρ.2γ, και 25παρ.3 Οδηγίας 2009/72/EK και άρθρα 13δ',14παρ.4, 17παρ.2γ και 25παρ.4 Οδηγίας 2009/73/EK).

Η ανωτέρω υποχρέωση αποτελεί τον κανόνα οποιαδήποτε απόκλιση από τον οποίο θα πρέπει να αιτιολογείται επαρκώς και εμπεριστατωμένως.

Σε ό,τι αφορά στην ηλεκτρική ενέργεια, το άρθρο 32παρ.2 της Οδηγίας 2009/72/EK επιτρέπει άρνηση πρόσβασης στο δίκτυο για τις επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας στην περίπτωση έλλειψης χωρητικότητας. Η άρνηση αιτιολογείται βάσει αντικειμενικών τεχνικών και οικονομικών κριτηρίων

Στην περίπτωση του φυσικού αερίου, άρνηση παροχής λόγω έλλειψης χωρητικότητας προβλέπεται στην διάταξη του άρθρου 35παρ.1 της Οδηγίας 2009/73/EK όταν η πρόσβαση στο δίκτυο θα εμπόδιζε τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο χώρο του φυσικού αερίου να είναι συνεπείς έναντι της γενικής υποχρέωσης παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας (ΥΚΩ) που έχουν αναλάβει.

Συνδυαστική ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 44παρ.1 της Οδηγίας 2009/72/EK και 49παρ.2 της Οδηγίας 2009/73/EK μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι η παροχή ΥΚΩ δεν συνιστά επιτρεπτή παρέκκλιση από τον κανόνα της υποχρέωσης πρόσβασης στο δίκτυο, που ρητώς θεσπίζεται από τον κοινοτικό νομοθέτη, καθώς το άρθρο 3 αμφοτέρων των Οδηγιών υποχρεώνει σε απαρέγκλιτη τήρηση της αρχής της ελευθερίας πρόσβασης στο δίκτυο

(ii) Εφόσον διασφαλιστεί η ελεύθερη πρόσβαση στο δίκτυο τόσο για τους διαχειριστές του δικτύου όσο και για τους καταναλωτές που δρουν στην συγκεκριμένη αγορά, οι τελευταίοι θα πρέπει να επιλέγουν ελεύθερα τους προμηθευτές τους. Όπως επισημαίνεται στο κείμενο της Οδηγίας 2009/72/EK (αλλά και αντίστοιχα στο κείμενο της Οδηγίας 2009/73/EK) «*Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι όλοι οι οικιακοί πελάτες και, όπου κρίνεται σκόπιμο από τα κράτη μέλη, οι μικρές επιχειρήσεις(..) απολαμβάνουν της καθολικής υπηρεσίας, δηλαδή του δικαιώματος να προμηθεύονται ηλεκτρική ενέργεια συγκριμένης ποιότητας εντός του εδάφους τους σε λογικές, εύκολα και άμεσα συγκρίσιμες και διαφανείς τιμές που δεν εισάγουν διακρίσεις (..)*». Τα δίκτυα μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου επιτάσσεται να είναι ευχερώς προσβάσιμα προκειμένου να λειτουργεί ανεμπόδιστα ο ελεύθερος ανταγωνισμός.

Το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής του προμηθευτή ασκείται οριοθετείται από τον ενωσιακό νομοθέτη καθώς ερείδεται σε αντικειμενικά και διαφανή κριτήρια. Ενδεικτικές είναι οι αποφάσεις ΔΕΚ και C-439/06, (Citigroup), C-239/07 (Sabatauskas), όπου κρίθηκε ότι η ελεύθερη πρόσβαση στα δίκτυα πρέπει να βασίζεται σε τιμολόγια δημοσιευμένα πριν από τη θέση τους σε ισχύ και τονίστηκε εκ νέου η καθολικότητα της υπηρεσίας (συγκεκριμένα ότι η πρόσβαση στα δίκτυα δεν θα πρέπει να είναι προαιρετική).

Οι επιχειρήσεις που παρέχουν ΥΓΟΣ λαμβάνουν κάποιες παροχές ως αντιστάθμισμα για το έργο που επιτελούν. Προκειμένου να διαπιστωθεί η νομιμότητα των

χορηγούμενων αντισταθμιστικών παροχών ,η κοινοτική νομολογία έχει καταλήξει στην διατύπωση τεσσάρων κριτηρίων.

Έχοντας ως έρεισμα την καινοτόμο απόφαση του ΔΕΚ επί της υπόθεσης C-280/2000(Altmark Trans GmbH) ,γνωστή και ως νομολογία Altmark, καθώς και προβαίνοντας σε συνδυαστική ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 106παρ1 και 107παρ1 της ΣΛΕΕ, σκοπός είναι να διασφαλιστεί ότι το παρεχόμενο αντιστάθμισμα δεν αποτελεί κρατική ενίσχυση.

Πρόκειται για τα εξής τέσσερα:

1. Νόμιμη και σαφώς προσδιορισμένη ανάθεση της υπηρεσίας στην δικαιούχο επιχείρηση. Η συμφωνία μεταξύ του κράτους και της επιχείρησης θα πρέπει να περιβάλλεται τον τύπο της σύμβασης ή της οδηγίας ή να πρόκειται για απόφαση κανονιστικού περιεχομένου. Επιπλέον θα πρέπει να αναφέρονται η φύση και η διάρκεια των υποχρεώσεων κοινής ωφέλειας⁶⁶.
2. Α priori καθορισμός των κριτηρίων υπολογισμού του αντισταθμίματος βάσει αντικειμενικών κριτηρίων τα οποία να είναι δημοσίως προσβάσιμα. Κατά τον τρόπο αυτό , αποφεύγεται το ενδεχόμενο η επιχείρηση να απολαύει οικονομικού πλεονεκτήματος ικανό να νοθεύσει τον ανταγωνισμό.
3. Εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας κατά τρόπον ώστε το παρεχόμενο αντιστάθμισμα να είναι ανάλογο της υποχρέωσης παροχής δημόσιας υπηρεσίας, υπό την προϋπόθεση κάλυψης των δαπανών (του συνόλου ή μέρους αυτών) με γνώμονα τα σχετικά έσοδα και ένα εύλογο κέρδος ανάλογο με την υπηρεσία που παρέχεται. Η αναλογικότητα του μέτρου θα αποτρέψει αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές εκ μέρους της δικαιούχου επιχείρησης.
4. Καθορισμός της αντιστάθμισης βάσει δαπανών όταν πρόκειται για μονοπωλιακές αγορές. Ως βάση αναφοράς εδώ χρησιμοποιείται η κατάσταση δαπανών μίας μέσης επιχείρησης με χρηστή διοίκηση και εύλογα κέρδη από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων δημόσιας υπηρεσίας.

II. Τα κείμενα αμοτέρων των οδηγιών επισημαίνουν ότι οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας θα πρέπει να είναι σαφώς ορισμένες , διαφανείς, αμερόληπτες και επαληθεύσιμες και να διασφαλίζουν την ισότιμη πρόσβαση όλων των επιχειρήσεων στους καταναλωτές (άρθρο 3παρ.2 αμοτέρων των οδηγιών).

Η ως άνω διάταξη ερμηνεύεται υπό το φως του περιεχομένου των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας με ανακοίνωση της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁶⁷. Εν πρώτοις, διευκρινίζεται ότι σαφήνεια υφίσταται εφόσον οι υποχρεώσεις παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας συνέχονται με την παροχή της υπηρεσίας στην οποία αναφέρονται και θεραπεύουν άμεσα το γενικό οικονομικό συμφέρον χάριν του οποίου επιβάλλονται (σελ 2-4). Η διαφάνεια συνίσταται στην δημοσιότητα της απόφασης που θεσπίζει τις υποχρεώσεις παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας , ενώ η αμεροληψία υφίσταται όταν οι υποχρεώσεις αυτές επιβάλλονται με δημόσιο διαγωνισμό ή δημόσια πρόσκληση υποβολής προσφορών μεταξύ των επιμέρους συμμετεχόντων στην αγορά ηλεκτρικής ενέργειας (σελ 5 και 6).

⁶⁶ Κρίσιμο είναι να αναφέρονται η αρμοδιότητα καθορισμού των τιμολογίων, τα τυχόν αποκλειστικά δικαιώματα ή ειδικά δικαιώματα, τυχόν ρήτρες αναπροσαρμογής ανταλλάγματος, κτλ.

⁶⁷ Η από 16/01/2004 ανακοίνωση της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα <http://ec.europa.eu/energy/index-en.htm>.

III. Αδιαμφισβήτητα, οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας θα πρέπει να κατοχυρώνουν τους στόχους της ασφάλειας και δη τους ειδικότερους στόχους όπως η ασφάλεια του εφοδιασμού, της τακτικής παροχής, της ποιότητας και των τιμών παροχής. Επίσης, στους βασικούς στόχους συγκαταλέγονται η προστασία του περιβάλλοντος, η οποία συνεπάγεται την ενεργειακή αποδοτικότητα, την ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές και την προστασία του κλίματος (άρθρο 3 παρ 2 αμφοτέρων των Οδηγιών).

IV. Τέλος, είναι υποχρεωτικό για τα κράτη μέλη να κοινοποιούν στην Επιτροπή τα τυχόν μέτρα επιβολής παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας που λαμβάνουν (άρθρο 3 παρ 15 της οδηγίας 2009/72/EK και άρθρο 3 παρ 11 της οδηγίας 2009/73/EK). Ωστόσο, η παράλειψη κοινοποίησης δεν συνεπάγεται αυτομάτως ακυρότητα σε επίπεδο κοινοτικού δικαίου⁶⁸, ενδέχεται όμως κάτι ανάλογο να συμβεί σε επίπεδο εθνικού δικαίου, καθώς στην χώρα μας έχει αποφανθεί σχετικά το Συμβούλιο της Επικρατείας με την υπ' αριθμόν 469/2012 απόφασή του, όπου υποστηρίζεται, μεταξύ άλλων, ότι το ελληνικό δίκαιο παραβιάζεται από την μη κοινοποίηση, ότι η παράλειψη αυτή καθιστά υπόλογο το κράτος μέλος έναντι των ευρωπαϊκών οργάνων, ενώ η αρχή της επικουρικότητας δεν παραβιάζεται από την έλλειψη εγκριτικού μηχανισμού εκ μέρους της Επιτροπής.

Η υπ' αριθμόν 469/2012 του Συμβουλίου της Επικρατείας παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον καθώς το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της χώρας εφάρμοσε στην πράξη τα ως άνω κριτήρια. Με την εν λόγω απόφαση ακυρώθηκαν ως παράνομες υπουργικές αποφάσεις υπολογισμού των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας στον τομέα της ελληνικής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, που είχαν εκδοθεί κατόπιν νομοθετικής εξουσιοδότησης. Η απόφαση έκρινε ότι το σύστημα για το άνοιγμα στον ανταγωνισμό της αγοράς προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας των μη διασυνδεδεμένων νήσων δεν είναι άρτιο διότι δεν έχει εκδοθεί ο Κώδικας Διαχείρισης των μη διασυνδεδεμένων νήσων, απαραίτητος για την ολοκλήρωση και την λειτουργία του δικτύου. Η παράλειψη έκδοσης του Κώδικα εκ μέρους της διοίκησης, η οποία είχε ως προς αυτό δέσμια υποχρέωση, οδήγησε σε χορήγηση σχετικής άδειας προμήθειας ηλεκτρικού ρεύματος στην ΔΕΗ, αποκλείοντας άλλες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ηλεκτρικής ενέργειας. Ο ιστορικός πάροχος (δηλ η ΔΕΗ) ανέλαβε, συνεπώς, την παροχή ΥΚΩ στις νήσους αυτές κατά τρόπο παράνομο καθώς παραβιάστηκαν ευθέως οι σχετικές διατάξεις περί ανταγωνισμού, ενώ δεν εδόθη η κατά τις οδηγίες άδεια της Επιτροπής για την παρέκκλιση προκειμένου η ΔΕΗ να διατηρήσει το μονοπώλιο στην αγορά προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας στις μη διασυνδεδεμένες νήσους.

Επιχειρώντας μια επισκόπηση σε ό,τι αφορά στο καθεστώς παροχής ΥΚΩ, προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι συντελείται σημαντικός περιορισμός της ελευθερίας του ανταγωνισμού προκειμένου να απολαμβάνουν οι καταναλωτές αγαθά ζωτικής σημασίας.

Οι ιδιώτες πάροχοι δεσμεύονται ως προς αυτό με κανονιστικού περιεχομένου διατάξεις και υπό οικονομικά δεδομένα που, εάν αξιολογούνταν με όρους της αγοράς, δεν θα επέτρεπαν την παροχή. Η ζημία αυτή των επιχειρήσεων αποκαθίσταται με αντιστάθμισμα το οποίο δεν θα πρέπει να συνιστά απαγορευμένη κρατική ενίσχυση (Νομολογία Altmark).

---

⁶⁸ Αυτό συμβαίνει διότι δεν υπάρχει μηχανισμός έγκρισης των αποφάσεων των κρατών μελών από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Γ. 8. Κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα.

Προκειμένου για έγκριση ενεργειακών προγραμμάτων, η Επιτροπή χρησιμοποιεί Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα, οι οποίες αναφέρουν τους όρους και τις προϋποθέσεις έγκρισης περιφερειακών επενδυτικών προγραμμάτων.

Κατ' αρχήν, η περιφερειακή ενίσχυση θα πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος περιφερειακής αναπτυξιακής στρατηγικής με σαφείς στόχους καθώς επίσης και να αποτελεί κίνητρο για ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών, υπό την έννοια ότι, ελλείψει της ενίσχυσης, οι επενδύσεις δεν θα πραγματοποιούνταν. Η επένδυση υπολογίζεται βάσει των υλικών και άυλων αγαθών (πχ. Κτίρια, μηχανήματα και άδειες εκμετάλλευσης), ενώ σε περιπτώσεις ατομικών ενισχύσεων *ad hoc* σε μία επιχείρηση, το κράτος μέλος οφείλει να αποδείξει ότι δεν αλλοιώνονται με τον τρόπο αυτόν οι στόχοι της στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης.

Επιπλέον, ο δικαιούχος της ενίσχυσης οφείλει να συνεισφέρει το 25% τουλάχιστον των επιλέξιμων δαπανών προκειμένου η ενίσχυση να θεωρηθεί βιώσιμη και εύρωστη, είτε με ίδιου πόρους είτε με εξωτερική χρηματοδότηση. Η επένδυση, ακόμα, για να είναι βιώσιμη θα πρέπει να διατηρείται στον οικείο τομέα επένδυσης για διάστημα τουλάχιστον πέντε ετών μετά την ολοκλήρωση του συγκεκριμένου πεδίου.

Γ. 9. Οι ενεργειακές υποδομές υπό το καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων

Η υλοποίηση της Ευρωπαϊκής πολιτικής στον τομέα της ενέργειας υπό το άρθρο 194 ΣΛΕΕ αποτυπώνεται στην ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού, την ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την προώθηση της ενεργειακής αποδοτικότητας και τη διασύνδεση των ενεργειακών δικτύων. Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας προϋποθέτει κατ' αρχήν τη διασύνδεση των δικτύων και την ανάπτυξη των ενεργειακών υποδομών. Τα άρθρα 170 και 171 ΣΛΕΕ καθορίζουν την ενωσιακή πολιτική για την διασύνδεση και την διαλειτουργικότητα των εθνικών δικτύων καθώς και την πρόσβαση σε αυτά των πολιτών και των οικονομικών φορέων, προκειμένου να επέλθει η πολυπόθητη κοινωνική και οικονομική συνοχή στην Ένωση.

Η επίτευξη του στόχου αυτού τελεί υπό την αίρεση της διάθεσης και κρατικών πόρων, διαπίστωση η οποία αποτυπώνεται στο κείμενο της Επιτροπής για τον εκσυγχρονισμό των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ) έχει κρίνει ότι η κατασκευή και διαχείριση υποδομών εμπίπτει, ως οικονομική δραστηριότητα, στο πεδίο εφαρμογής των ευρωπαϊκών κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις, ενώ η Επιτροπή προωθεί την σύνομη χρηματοδότηση των ενεργειακών υποδομών με κρατικούς πόρους.

Η νομολογία του ΔΕΕ ήδη από το 2002 με την απόφαση *Aeroports de Paris*⁶⁹ στοιχίζεται προς την κρίση της Επιτροπής ότι η δραστηριότητα της διαχείρισης αερολιμενικών υποδομών συνιστά δραστηριότητα οικονομικής φύσης η οποία, κατά το μέρος που με αυτήν δεν ασκείται δημόσια εξουσία, αποτελεί δραστηριότητα υπαγόμενη στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων περί ανταγωνισμού, συνεπώς δεν αποκλείεται η ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης.

Από το κείμενο της απόφασης διαφαίνεται ότι η παρουσία ιδιωτών επενδυτών στην κατασκευή και διαχείριση υποδομών στρατηγικής σημασίας (αερολιμένες, λιμένες, ενεργειακά και τηλεπικοινωνιακά δίκτυα) ακόμα και με τη μορφή συμπράξεων, απασχόλησε τις ενωσιακές αρχές⁷⁰ υπό την έννοια της υπαγωγής της σχετικής δραστηριότητας στο κανονιστικό πεδίο εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις ή όχι.

Με τα δεδομένα αυτά, τα κράτη μέλη δεν κοινοποιούσαν μέτρα για την χρηματοδότηση κατασκευής υποδομών διότι θεωρούσαν ότι εκφεύγουν της εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις. Η απόφαση *Leipzig Halle*⁷¹ ανατρέπει τα δεδομένα αυτά καθώς καθίσταται πλέον σαφές ότι οποιαδήποτε υποδομή, η οποία εξυπηρετεί άμεσα δημόσιο σκοπό και χρηματοδοτείται με κρατικά κονδύλια προκειμένου να τεθεί προς εμπορική εκμετάλλευση εξετάζεται υπό το πρίσμα των κανόνων σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις. Δηλαδή, εφόσον η υποδομή χαρακτηριστεί ως οικονομική δραστηριότητα και διατίθενται χρήματα προερχόμενα από κρατικούς πόρους, τότε τίθενται σε εφαρμογή οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις.

Εφόσον διαπιστωθεί η εφαρμογή των κανόνων αυτών επακολουθεί η προβλεπόμενη κοινοποίηση του μέτρου και, αν αυτό δεν εμπίπτει στον απαγορευτικό κανόνα, το μέτρο κρίνεται σύννομο. Η κρίση περί της ύπαρξης της κρατικής ενίσχυσης εστιάζεται στην χορήγηση πλεονεκτήματος στην επιχείρηση και στην επιλεκτικότητα του μέτρου. Με εφαρμογή του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή, κρίνεται *ad hoc* αν οι αποδέκτες του μέτρου αντλούν οικονομικά οφέλη τα οποία δεν θα είχαν αντλήσει υπό τις συνήθεις συνθήκες της αγοράς. Προς ενίσχυση του κριτηρίου, η Επιτροπή έχει κρίνει ότι όταν η συναλλαγή διεξάγεται κατόπιν διαφανούς και ανοικτού διαγωνισμού, δεν υπάρχει χορήγηση πλεονεκτήματος⁷².

Σε ό,τι αφορά την επιλεκτικότητα του μέτρου, η χρηματοδότηση της υποδομής μπορεί να παρέχει πλεονέκτημα σε συγκεκριμένη επιχείρηση ή κλάδο παραγωγής αλλά και σε περισσότερα επίπεδα όπως στο επίπεδο των τελικών χρηστών ή του κατασκευαστή⁷³. Τα ανωτέρω μας ενδιαφέρουν από την άποψη της στρέβλωσης του ανταγωνισμού καθώς και των επιπτώσεων στο ενδοενοσιακό εμπόριο λόγω της

⁶⁹ ΔΕΚ, C-82/01 P, *Aeroports de Paris* κατά Επιτροπής, απόφαση της 24^{ης} Οκτωβρίου 2002, Συλλογή 2002, σ. I-9297.

⁷⁰ Ανακοίνωση της Επιτροπής N520/03, Financial support for infrastructure works in Flemish ports (20.01.2004) και N355/2004, PPP project for Antwerp International Airport (20.4.2005).

⁷¹ ΔΕΕ, C-288/11P, *Flughafen Leipzig-Halle GmbH*, απόφαση της 19^{ης} Δεκεμβρίου 2012.

⁷² Σχετικά με τις Υπηρεσίες Γενικού Οικονομικού Συμφέροντος (εφεξής ΥΓΟΣ) βλ. νομολογία *Altmark*.

⁷³ Απόφαση Επιτροπής N 134/07: έργο υποθαλάσσιας αρτηρίας Θεσσαλονίκης, 10.7.2007, όπου η ύπαρξη κρατικής ενίσχυσης ερευνάται στο επίπεδο του κατασκευαστή, του διαχειριστή υποδομών και στο επίπεδο των χρηστών.

ενδεχόμενης αποθάρρυνσης της εισόδου στην αγορά ανταγωνιστών από άλλα κράτη μέλη εξαιτίας της χορήγησης της ενίσχυσης.

Στις νέες κατευθυντήριες γραμμές για τις ενεργειακές υποδομές τονίζεται η αλληλεπίδραση μεταξύ ενεργειακής και περιβαλλοντικής πολιτικής καθώς και ο θετικός αντίκτυπος των ενεργειακών υποδομών στην ενίσχυση του ανταγωνισμού. Οι νέες κατευθυντήριες γραμμές αναλύονται σε τρία επιμέρους τμήματα: το πρώτο τμήμα αφορά τις αρχές ελέγχου για το σύνολο των ενισχύσεων στην ενέργεια και το περιβάλλον, το δεύτερο τμήμα εξετάζει την προώθηση σχεδίων σημαντικού ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος υπό το πρίσμα του άρθρου 107 παρ. 3 στοιχείο β ΣΛΕΕ και το τρίτο τμήμα αναλύει την περίπτωση ανάπτυξης ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων του άρθρου 107 παρ. 3 στοιχείο γ ΣΛΕΕ.

Το συμβιβαστικό της κάθε ενίσχυσης κρίνεται από τη στάθμιση των θετικών επιπτώσεων του μέτρου για την επίτευξη του στόχου κοινού ενδιαφέροντος και τις αρνητικές επιπτώσεις όπως, π.χ. η νόθευση του ανταγωνισμού (Κριτήριο εξισορρόπησης). Τα κριτήρια που τίθενται εν προκειμένω είναι τα εξής:

- A. Η επίτευξη σαφώς καθορισμένου στόχου κοινού ενδιαφέροντος (107 παρ. 3 ΣΛΕΕ)
- B. Η αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης
- Γ. Ο στόχος αντιμετώπισης της ανεπάρκειας της αγοράς με την παροχή της ενίσχυσης
- Δ. Η αλλαγή στην συμπεριφορά της επιχείρησης
- E. Η αναλογικότητα του μέτρου. Για το άρθρο 107 παρ.3 στοιχείο γ, η περιορισμένης εμβέλειας νόθευση του ανταγωνισμού ώστε να προκύπτει θετικό αποτέλεσμα και
- ΣΤ. Η διαφάνεια της ενίσχυσης

Επί τη βάση του άρθρου 107 παρ. 3 στοιχείο β τα κριτήρια είναι τα εξής:

- A. Ο επακριβής καθορισμός του επενδυτικού σχεδίου (διαδικασία εφαρμογής, φορείς, στόχος, μέσα επίτευξης)
- B. Η εξυπηρέτηση σαφούς κοινού ευρωπαϊκού συμφέροντος στον τομέα της ενέργειας και του περιβάλλοντος
- Γ. Η επέκταση των πλεονεκτημάτων του μέτρου σε όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης και
- Δ. Η σπουδαιότητα του μέτρου βάσει μεγέθους και εκτιμώμενης συμβολής στην επίτευξη καθορισμένων στόχων.

Επί τη βάση του άρθρου 107 παρ. 3 στοιχείο γ στο κείμενο των νέων κατευθυντήριων γραμμών γίνεται εξειδίκευση ανα θεματική κατηγορία: ενισχύσεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τις ενεργειακές υποδομές, τα ενεργειακά δίκτυα κτλ. Έμφαση δίνεται στις ανεπάρκειες της αγοράς, η διαπίστωση ωστόσο αυτή δεν εξάρει για να δικαιολογηθεί η επέμβαση υπό τη μορφή κρατικής ενίσχυσης, αλλά θα πρέπει επιπλέον η ενίσχυση αυτή να είναι ικανή να αντιμετωπίσει τις εν λόγω αδυναμίες. Οι αυξημένες χρηματοδοτικές ανάγκες για την κατασκευή των αναγκαίων για την οικονομική ευημερία ενεργειακών υποδομών μπορούν να καλυφθούν με την παροχή κρατικών ενισχύσεων, δεδομένου ότι τα ενεργειακά δίκτυα και οι υποδομές συνιστούν συχνά φυσικά μονοπώλια και συνεπώς ο ανταγωνισμός είναι περιορισμένος. Ωστόσο, τονίζεται εκ νέου η εναλλακτικότητα του μέτρου της χορήγησης κρατικής ενίσχυσης προκειμένου να αμβλυνθούν οι αδυναμίες της αγοράς

και υπενθυμίζεται ότι ο ορθόδοξος τρόπος αντιμετώπισης είναι η επιβολή τελών στους χρήστες των υποδομών⁷⁴.

Με εξαίρεση τις περιπτώσεις εφαρμογής του Γενικού Απαλλακτικού Κανονισμού (εφεξής ΓΑΚ) 800/2008 όπου παρακάμπτεται η υποχρέωση κοινοποίησης στην Επιτροπή, οι περισσότερες αποφάσεις της Επιτροπής που αφορούν ενεργειακές υποδομές καταλήγουν υπέρ του συμβιβάσιμου των κοινοποιηθέντων ενισχύσεων. Η πλειονότητα των κοινοποιηθέντων μέτρων πληροί το κριτήριο της επιδιώξης ενός σαφώς καθορισμένου στόχου κοινού ενδιαφέροντος, καθώς προτάσσονται εκ μέρους των κρατών μελών επιχειρήματα που αφορούν την ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού, την διασύνδεση των δικτύων εντός της Ένωσης αλλά και με τα δίκτυα τρίτων χωρών καθώς και την διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας⁷⁵.

Στις αποφάσεις της Επιτροπής παρατηρείται επίσης ότι η χρηματοδότηση της επένδυσης μέσω των τελών συνεπάγεται πρόσθετη επιβάρυνση των τελικών χρηστών, απαράδεκτη κοινωνικά εξέλιξη ιδίως για τις ευπαθείς ομάδες καταναλωτών, η οποία δεν δύναται κατ' αυτήν την έννοια να καλύψει τις ανεπάρκειες της αγοράς. Σε ό,τι αφορά την αναλογικότητα του μέτρου, εξετάζεται η διενέργεια ή μη ανοικτού και διαφανούς διαγωνισμού, η ανάληψη επιχειρηματικού κινδύνου εκ μέρους του αποδέκτη κά.. Στο τελικό στάδιο της αξιολόγησης γίνεται στάθμιση των θετικών και αρνητικών επιπτώσεων του μέτρου καθώς και αξιολόγηση της διάχυσης της ωφέλειας της υποδομής στην ευρωπαϊκή οικονομία. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στην απόφαση της Επιτροπής SA. 34986 Greece-Liquidity support in the energy sector: DEPA, 5.2.2013, όπου κρίθηκε συμβατή η χορήγηση δανείου και εγγυήσεων στην ΔΕΠΑ για την αντιμετώπιση προβλημάτων ρευστότητας με προσφυγή στο άρθρο 107 παρ. 3 στοιχείο β περί άρσης σοβαρής διαταραχής στην οικονομία κράτους μέλους⁷⁶. Η καινοτομία της απόφασης έγκειται στην μεταστροφή της νομικής βάσης. Στην απόφαση αυτή για πρώτη φορά, η επίκληση της σοβαρής διαταραχής της ελληνικής οικονομίας αποτελεί ευθέως νομικό έρεισμα για τον χαρακτηρισμό του προς ενίσχυση μέτρου ως συμβατού με την κοινή αγορά.

Γ. 10. Νομοθετικές εξελίξεις

α. Ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθμ.1407/2013 της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2013 σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 της Συνθήκης για την λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας.

Τα τελευταία χρόνια, η Επιτροπή έχει ξεκινήσει μια διαδικασία εκσυγχρονισμού και απλούστευσης των διαδικασιών των κρατικών ενισχύσεων. Μετά από τρεις δημόσιες

---

⁷⁴ Αιτιολογική σκέψη 35 του Κανονισμού 347/2013: «Το κόστος για την υλοποίηση, κατασκευή και συντήρηση έργων κοινού ενδιαφέροντος θα πρέπει κατά κανόνα να καλύπτεται από τους χρήστες των υποδομών».

⁷⁵ Απόφαση της Επιτροπής SA 35976 (2012/N) Ελλάδα Μετρητικοί?Ρυθμιστικοί Σταθμοί Καρδίτσας, Τρικάλων, Αγ. Θεοδώρων (Κορινθία), 18.9.2013.

⁷⁶ Απόφαση της Επιτροπής SA. 34986, Greece-Liquidity support in the energy sector: DEPA, 5.2.2013.

διαβουλεύσεις, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε έναν αναθεωρημένο Κανονισμό για μικρά ποσά κρατικών ενισχύσεων τα οποία τίθενται εκτός του πεδίου εφαρμογής των σχετικών διατάξεων διότι δεν έχουν ουσιώδη επιρροή στον ανταγωνισμό και το εμπόριο στην εσωτερική αγορά. Πρόκειται για τον Κανονισμό 1407/2013 της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2013 ο οποίος ισχύει από 1^{ης} Ιανουαρίου 2014 και προβλέπει ότι τα μέτρα τα οποία πληρούν τις προϋποθέσεις αυτού του Κανονισμού δεν συνιστούν «κρατικές ενισχύσεις» κατά την έννοια των κανόνων της Ένωσης και συνεπώς δεν χρειάζονται προηγούμενη έγκριση από την Επιτροπή, έχει σκοπό να διευκολύνει την διοικητική διαδικασία τόσο για τις εταιρείες όσο και για τα κράτη μέλη.

Οι βασικότερες προϋποθέσεις του Κανονισμού, ο οποίος εξαιρεί ποσά ενισχύσεων έως 200.000 Ευρώ ανα δικαιούχο για περίοδο τριών ετών, παραμένουν τα ίδια ενώ η αντιμετώπιση των μικρών ποσών ενισχύσεων θα απλουστευθεί ακόμα περισσότερο. Ειδικότερα, οι εταιρείες που διέρχονται οικονομικές δυσκολίες δεν εξαιρούνται πλέον από το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων του Κανονισμού και θα μπορούν από εδώ και στο εξής να λαμβάνουν ενισχύσεις de minimis. Επιπλέον, απλοποιείται και διευκρινίζεται η έννοια του δικαιούχου ενώ τα επιδοτούμενα δάνεια έως του ποσού του ενός εκατομμυρίου ευρώ δύνανται να επωφεληθούν από τον Κανονισμό αυτόν υπό προϋποθέσεις.

Υπό το φως της εμπειρίας της Επιτροπής και των δεδομένων που είχαν συγκεντρωθεί από τις τρεις δημόσιες διαβουλεύσεις δεν προκύπτει ότι θα μπορούσε να δικαιολογηθεί υψηλότερο «ταβάνι» των 200.000 ευρώ. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τα κράτη μέλη δείχνουν ότι η πλειοψηφία των δικαιούχων λαμβάνουν μικρά ποσά ενισχύσεων τα οποία δεν αγγίζουν το «ταβάνι» των 200.000 ευρώ. Η Επιτροπή κατέληξε ότι η αύξηση του ορίου των 200.000 ευρώ θα ήταν ιδιαίτερα επισφαλής για τον ανταγωνισμό και το εμπόριο στην εσωτερική αγορά λόγω της πιθανής χρήσης της απαλλαγής υπό τις παρούσες χρηματοοικονομικές συνθήκες σύμφωνα με τις οποίες η δημοσιονομική ικανότητα των κρατών ποικίλουν σημαντικά.

Επιπλέον το άρθρο 107 παρ. 1 της ΣΛΕΕ ορίζει την κρατική ενίσχυση ως ένα συλλογικό πλεονέκτημα που παρέχεται μέσω κρατικών πηγών σε μία ή περισσότερες εταιρίες η οποία νοθεύει ή απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό και επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Από την στιγμή όμως που οι de minimis ενισχύσεις δεν συνιστούν κατ' ουσία ενίσχυση, ο Κανονισμός de minimis μπορεί να καλύψει μόνο μέτρα τα οποία δεν έχουν καμία επιρροή στον ανταγωνισμό και το εμπόριο. Περαιτέρω, άλλα στοχευμένα μέτρα με περιορισμένη δυναμική νόθευσης του ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά μπορούν να εξαιρεθούν με βάση τον Γενικό Απαλλακτικό Κανονισμό (ΓΑΚ) ο οποίος βρίσκεται ήδη υπό αναθεώρηση.

Το εποπτικό σύστημα των μέτρων de minimis το οποίο παρέχει στο κράτος την δυνατότητα επιλογής μεταξύ της δήλωσης της ενίσχυσης από τον δικαιούχο ή από ένα κεντρικό μητρώο παραμένει ίδιο. Παρά το γεγονός ότι ένα υποχρεωτικό μητρώο ενισχύσεων θα ήταν χρήσιμο προκειμένου να επιτευχθεί βέλτιστη εποπτεία και διαφάνεια, η Επιτροπή κατόπιν επισημάνσεων εκ μέρους των κρατών μερών θεώρησε ότι αυτό θα αποτελούσε δυσανάλογο γραφειοκρατικό βάρος, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της αναμόρφωσης του Κανονισμού, χωρίς να αποκλείεται πάντως το ενδεχόμενο κατάρτισης ενός αντίστοιχου μητρώου.

β. Κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμός (ΕΕ) αριθμ. 1391/2013 της 14^{ης} Οκτωβρίου 2013, της Επιτροπής για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) αριθμ. 347/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις Κατευθυντήριες Γραμμές για τις διευρωπαϊκές ενεργειακές υποδομές, όσον αφορά τον ενωσιακό κατάλογο έργων κοινού ενδιαφέροντος.

Ο Κανονισμός (ΕΕ) αριθμ. 347/2013 ορίζει ένα νέο πλαίσιο για τον σχεδιασμό των υποδομών και την εκτέλεση των έργων για την περίοδο ως το 2020 και μετέπειτα μέσω της χάραξης εννέα στρατηγικών γεωγραφικών διαδρόμων προτεραιότητας για τις υποδομές στους τομείς της ηλεκτρικής ενέργειας, του φυσικού αερίου και πετρελαίου, καθώς και τριών ζωνών προτεραιότητας σε ενωσιακή κλίμακα για υποδομές λεωφόρων ηλεκτρικής ενέργειας, έξυπνων ηλεκτρικών δικτύων και δικτύων μεταφοράς διοξειδίου του άνθρακα. Παράλληλα, προβλέπει διαφανή διαδικασία χωρίς αποκλεισμούς για τον προσδιορισμό συγκεκριμένων έργων κοινού ενδιαφέροντος (ΕΚΕ). Τα έργα που χαρακτηρίζονται ως ΕΚΕ θα επωφεληθούν από ταχείες και απλοποιημένες διαδικασίες χορήγησης αδειών, καλύτερη κανονιστική ρύθμιση και, κατά περίπτωση, χρηματοδοτική στήριξη στο πλαίσιο της διευκόλυνσης «Συνδέοντας την Ευρώπη».

Δυνάμει του ως άνω Κανονισμού, η Επιτροπή δύναται να εκδίδει κατ' εξουσιοδότηση πράξεις για την κατάρτιση του ενωσιακού καταλόγου ΕΚΕ (ενωσιακός κατάλογος), με βάση τους περιφερειακούς καταλόγους που εγκρίνουν τα όργανα λήψης αποφάσεων των περιφερειακών ομάδων, οι οποίες έχουν συσταθεί βάσει του εν λόγω Κανονισμού και απαρτίζονται από αντιπροσώπους των κρατών μελών, των εθνικών ρυθμιστικών αρχών, των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς (ΔΣΜ) καθώς και της Επιτροπής, του Οργανισμού Συνεργασίας των ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου (ΕΔΔΣΜ ηλεκτρισμού και ΕΔΔΣΜ αερίου).

Οι περιφερειακές αυτές ομάδες υπέβαλλαν προτάσεις έργων για εγγραφή στον ενωσιακό κατάλογο ΕΚΕ και κατόπιν της γνωμοδότησης οργανώσεων που εκπροσωπούν τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη, τα σχέδια περιφερειακών καταλόγων εγκρίθηκαν στις 13 Ιουλίου 2013. Ο καταρτισθείς ενωσιακός κατάλογος ΕΚΕ βασίζεται επομένως στους τελικούς περιφερειακούς καταλόγους και τα έργα που περιλαμβάνει παρατίθενται είτε ως αυτοτελή ΕΚΕ είτε ως εντεταγμένα σε δέσμες περισσότερων του ενός ΕΚΕ αλλά υπόκεινται στα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις που προβλέπει ο Κανονισμός. Ορισμένα από τα έργα αυτά τελούν σε πρώιμο στάδιο και τελούν υπό την επιφύλαξη των αποτελεσμάτων εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και της αδειοδότησης.

Είναι πάντως σαφές ότι ο νέος Κανονισμός στοχεύει στην προώθηση γεωπολιτικών επιδιώξεων με σαφή στόχευση την καλύτερη, ασφαλέστερη και οικονομικότερη ενεργειακή εξυπηρέτηση της Ευρώπης ταυτόχρονα με την μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

γ. Νέες Κατευθυντήριες Γραμμές για τις κρατικές ενισχύσεις στον τομέα του περιβάλλοντος και της ενέργειας.

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις στον τομέα του περιβάλλοντος και της ενέργειας περιέχουν κανόνες για την αξιολόγηση της

συμβατότητας μέτρων ενισχύσεων σχετικών με το περιβάλλον και την ενέργεια και τέθηκαν σε ισχύ το 2008 (ΕΕ 2008 C 82/1). Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας για την αναθεώρηση των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις και της επικείμενης λήξης τους στις 31/12/2014, η Επιτροπή μετά την ολοκλήρωση δύο κύκλων διαβουλεύσεων το 2012 και το 2013, δημοσίευσε Σχέδιο νέων Κατευθυντήριων Γραμμών για την περίοδο 2014-2020 προς το σκοπό νέας διαβούλευσης.

Η πλέον σημαντική αλλαγή που επίφερε το Σχέδιο της Επιτροπής είναι ότι επεκτείνει το εύρος εφαρμογής των μελλοντικών Κατευθυντήριων γραμμών και σε μέτρα ενισχύσεων που αφορούν στον τομέα της ενέργειας. Ειδικότερα, η Επιτροπή απариθμεί 15 μέτρα ενισχύσεων που χορηγούνται για σκοπούς προστασίας του περιβάλλοντος ή για ενεργειακούς σκοπούς και καθορίζει τους όρους βάσει των οποίων αυτά μπορεί να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 3 στοιχείο β' ή γ' της ΣΛΕΕ.

Οι εν λόγω όροι συμβατότητας βασίζονται στις ακόλουθες επτά αρχές αξιολόγησης που σύμφωνα με την πρωτοβουλία για την αναθεώρηση των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις έχουν εισαχθεί σε όλα τα προσφάτως αναθεωρημένα κανονιστικά κείμενα για τον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων. Πρόκειται για τις εξής :

1. Συμβολή στην επίτευξη ενός σαφώς καθορισμένου στόχου κοινού ενδιαφέροντος
2. Ανάγκη για κρατική παρέμβαση
3. Καταλληλότητα του μέτρου ενίσχυσης
4. Δημιουργία κινήτρων
5. Αναλογικότητα της ενίσχυσης (ενίσχυση στον ελάχιστο απαραίτητο βαθμό)
6. Αποφυγή αδικαιολόγητων αρνητικών επιπτώσεων στον ανταγωνισμό και τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών και
7. Διαφάνεια της ενίσχυσης

Οι κρατικές ενισχύσεις στον τομέα της ενέργειας και του περιβάλλοντος θα θεωρούνται ότι συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά αν, βάσει των παραπάνω κοινών αρχών αξιολόγησης έχουν ως αποτέλεσμα αυξημένη συμβολή στους περιβαλλοντικούς ή ενεργειακούς στόχους της ΕΕ χωρίς να αλλοιώνουν τους όρους των συναλλαγών κατά τρόπο που θα αντίκειται προς το κοινό συμφέρον.

Τα ενδιαφερόμενα μέρη ήτοι δημόσιες αρχές, πολίτες, εταιρίες και οργανισμοί είχαν την δυνατότητα να καταθέσουν τις παρατηρήσεις τους επί του Σχεδίου μέχρι τις 14/2/2014. Στις 12/2/2014 συνεκλήθη η 22^η Συνεδρίαση της Επιτροπής των Περιφερειών της ΕΕ προκειμένου να συνταχθεί το Σχέδιο Γνωμοδότησης της Επιτροπής «Περιβάλλον, κλιματική αλλαγή και ενέργεια» και αναμένεται να υιοθετηθεί από την Ολομέλεια στις 2 και 3 Απριλίου 2014.

Δ. ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αποκλειστική αρμοδιότητα να αποφανθεί ως προς το συμβιβάσιμο των κρατικών ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά. Με γνώμονα το κριτήριο της εξισορρόπησης, οι δραστηριότητες που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος θα πρέπει να αυξάνονται χωρίς να αλλοιώνονται οι όροι των συναλλαγών κατά τρόπο επιζήμιο για το κοινό συμφέρον. Με βάση τη λογική αυτή, τα καθεστάτα ενίσχυσης υπόκεινται σε λογικούς χρονικούς περιορισμούς, υπό την επιφύλαξη υπέρβασης της ταχθείσας προθεσμίας εκ μέρους ενός κράτους μέλους.

Υπάρχουν, ωστόσο, εξαιρέσεις του ανωτέρω κανόνα, όπως προβλέπεται στην διάταξη του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, για τις οποίες έχουν υιοθετηθεί λεπτομερείς κατευθυντήριες γραμμές και πλαίσια όπου περιγράφονται τα κριτήρια που λαμβάνει υπόψη της η Επιτροπή προκειμένου να εξετάσει την συμβατότητα ενός μέτρου. Κατά κύριο λόγο, η παροχή ενισχύσεων κατά παρέκκλιση του κανόνα του άρθρου 107 ΣΛΕΕ αποβλέπει στην αποκατάσταση ανεπαρκειών που εμφανίζονται στην αγορά, σχετιζόμενες με αρνητικές εξωτερικεύσεις του κόστους που επωμίζονται οι επιχειρήσεις, μέσω της παροχής ατομικών κινήτρων που, είτε υπερβαίνουν τα κοινοτικά πρότυπα, είτε αφορούν την επίτευξη συγκεκριμένου κοινοτικού στόχου.

4.1 Ενισχύσεις σε επιχειρήσεις για την υπέρβαση κοινοτικών προτύπων ή για την αύξηση του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος ελλείψει κοινοτικών προτύπων

Μια επιχείρηση δεν έχει κίνητρο να υπερβεί κανονιστικά κοινοτικά πρότυπα εάν το κόστος είναι δυσανάλογο σε σχέση με το όφελος που αποκομίζει. Παραταύτα, η χορήγηση κρατικής ενίσχυσης μπορεί, στις περιπτώσεις αυτές, να αποτελέσει ατομικό κίνητρο για τις επιχειρήσεις με αποκλειστικό στόχο την βελτίωση των επιπέδων προστασίας του περιβάλλοντος. Άλλωστε, αποτελεί κοινοτικό στόχο η οικολογική καινοτομία η οποία επιτρέπει μια ευνοϊκότερη μεταχείριση σχεδίων οικολογικής καινοτομίας ούτως ώστε να αμβλυνθούν οι υψηλοί κίνδυνοι της καινοτομίας στην αγορά και να υπογραμμιστεί ο περιβαλλοντικός χαρακτήρας του σχεδίου⁷⁷.

4.2. Ενισχύσεις για την απόκτηση νέων οχημάτων μεταφοράς για την υπέρβαση κοινοτικών προτύπων ή για την αύξηση του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος ελλείψει κοινοτικών προτύπων.

Αυτό το είδος των ενισχύσεων προωθεί την χρήση οικολογικών μεταφορικών μέσων στοχεύοντας αφενός στην καταπολέμηση της εντεινόμενης κλιματικής αλλαγής και αφετέρου στην ρύπανση που μαστίζει ιδίως τα αστικά κέντρα. Ο κλάδος των μεταφορών ευθύνεται για το 30% των συνολικών εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου, γι' αυτό και είναι πρωταρχικής σημασίας η καταπολέμηση του φαινομένου μέσω της προώθησης καθαρότερων μέσων μεταφοράς⁷⁸.

4.3. Ενισχύσεις για την πρόωρη προσαρμογή σε μελλοντικά κοινοτικά πρότυπα.

Οι κρατικές ενισχύσεις αυτής της μορφής επιδιώκουν την ταχύτερη αφομοίωση νέων κοινοτικών προτύπων με απώτερο στόχο την μείωση της ρύπανσης. Πρόκειται για ατομικά κίνητρα που απευθύνονται στις επιχειρήσεις προκειμένου να αντισταθμίσουν τις αρνητικές εξωτερικότητες που συνέχονται με την ρύπανση.

4.4. Ενισχύσεις για την εκπόνηση περιβαλλοντικών μελετών.

Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ενέργειας αγνοούν συχνά τα οφέλη που προκύπτουν από την αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας⁷⁹. Οι ενισχύσεις αυτής της μορφής αντιμετωπίζουν τις ανεπάρκειες της αγοράς που οφείλονται στην ασύμμετρη αυτή πληροφόρηση που οδηγεί σε ανεπάρκεια επενδύσεων στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Το αντικείμενο των ενισχύσεων είναι η εκπόνηση μελετών σχετικά με επενδύσεις που αποβλέπουν σε

⁷⁷ Ως οικολογική καινοτομία νοείται κάθε καινοτόμος δραστηριότητα που έχει ως αποτέλεσμα ή στόχο την σημαντική βελτίωση της προστασίας του περιβάλλοντος. Η οικολογική καινοτομία συμπεριλαμβάνει νέες διαδικασίες παραγωγής, νέα προϊόντα ή υπηρεσίες, νέες μεθόδους διαχείρισης και άσκησης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, των οποίων η χρήση ή εφαρμογή ενδέχεται να αποτρέψει ή να μειώσει σημαντικά τους κινδύνους για το περιβάλλον, τη ρύπανση και άλλες αρνητικές επιπτώσεις της χρησιμοποίησης πόρων, καθ' όλη τη διάρκεια των σχετικών δραστηριοτήτων.

⁷⁸ Αφορά και τα καθαρά πλοία.

⁷⁹ Ως ανανεώσιμες πηγές ενέργειας νοούνται οι ακόλουθες ανανεώσιμες, μη ορυκτές πηγές ενέργειας: αιολική, ηλιακή, γεωθερμική, από τα κύματα, παλιρροϊκή, υδροηλεκτρική, από βιομάζα, από τα εκλυόμενα στους χώρους υγειονομικής ταφής αέρια, από τα αέρια που παράγονται σε μονάδες επεξεργασίας λυμάτων και από τα βιοαέρια.

επίτευξη περιβαλλοντικής προστασίας που υπερβαίνει τα κοινοτικά πρότυπα ή που αυξάνει τα επίπεδα προστασίας του περιβάλλοντος ελλείπει κοινοτικών προτύπων, αλλά και για εκπόνηση μελετών για εξοικονόμηση ενέργειας και παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας⁸⁰.

4.5.Ενισχύσεις για την εξοικονόμηση ενέργειας.

Ένας από τους βασικότερους περιβαλλοντικούς στόχους αποτελεί η εξοικονόμηση ενέργειας⁸¹ και η μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Ο στόχος επιτυγχάνεται είτε με την παροχή ατομικών κινήτρων στις επιχειρήσεις είτε, σε κοινοτικό επίπεδο, με μείωση των εκπομπών αερίου του θερμοκηπίου σε ποσοστό τουλάχιστον 20 % έως το 2020 έναντι των επιπέδων του 1990⁸². Προϋποθέσεις για την αποδοχή των κρατικών ενισχύσεων αποτελεί ο ενδοτικός χαρακτήρας των επενδύσεων για εξοικονόμηση ενέργειας σύμφωνα με τα ισχύοντα κοινοτικά πρότυπα και η μη αποδοτικότητα τους, δηλαδή το υψηλότερο κόστος της εξοικονομούμενης ενέργειας σε σχέση με το ιδιωτικό οικονομικό όφελος. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις αντιμετωπίζονται επιεικέστερα καθώς αγνοούν, ως επί το πλείστον, τα οφέλη από την μακροπρόθεσμη εξοικονόμηση ενέργειας με αποτέλεσμα να υποεπενδύουν στον τομέα αυτό.

4.6.Ενισχύσεις για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Η βελτίωση των επιπέδων προστασίας του περιβάλλοντος μπορεί να επιτευχθεί με την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Τόσο σε ατομικό επίπεδο (αναφορικά με τις επιχειρήσεις) όσο και σε κοινοτικό επίπεδο η χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας αποτελεί κοινοτική προτεραιότητα άμεσα συνδεδεμένη με την μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Ο κοινοτικός στόχος της ανακοίνωσης «Ενεργειακή πολιτική για την Ευρώπη» αφορά ποσοστό χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες που ανέρχεται στο 20 % του συνόλου της κατανάλωσης ενέργειας εντός της ΕΕ μέχρι το 2020.

Οι προϋποθέσεις για την χορήγηση ενισχύσεων είναι το υψηλότερο κόστος παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές σε σχέση με το αντίστοιχο κόστος από μη φιλικές προς το περιβάλλον πηγές παραγωγής ενέργειας, καθώς επίσης και η έλλειψη υποχρεωτικού κοινοτικού προτύπου αναφορικά με το μερίδιο ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές για τις μεμονωμένες επιχειρήσεις. Είναι γεγονός ότι το υψηλό κόστος παραγωγής ενέργειας μέσω των ανανεώσιμων πηγών καθιστά τη μορφή αυτή ενέργειας απαγορευτική για τις αγορές. Με την συνδρομή, ωστόσο, της τεχνολογίας

---

⁸⁰ Ως ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας νοείται η ενέργεια η παραγόμενη από μονάδες που χρησιμοποιούν μόνο ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, καθώς και το μερίδιο, ως προς τη θερμογόνο ισχύ, της ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας σε υβριδικές εγκαταστάσεις οι οποίες χρησιμοποιούν και συμβατικές πηγές ενέργειας. Περιλαμβάνεται επίσης ο ανανεώσιμος ηλεκτρισμός που χρησιμοποιείται για τα συστήματα αποθήκευσης, εξαιρουμένου του ηλεκτρισμού που παράγεται ως αποτέλεσμα των συστημάτων αποθήκευσης.

⁸¹ Ως μέτρα για την εξοικονόμηση ενέργειας νοούνται οι ενέργειες που επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να περιορίσουν την κατανάλωση της ποσότητας ενέργειας που χρησιμοποιούν, ιδίως στον κύκλο παραγωγής τους.

⁸² Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με τίτλο «Μια ενεργειακή πολιτική για την Ευρώπη», η οποία εγκρίθηκε ως στόχος από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 8^{ης} και 9^{ης} Μαρτίου 2007.

αλλά και της κοινοτικής νομοθεσίας⁸³, το κόστος έχει μειωθεί σημαντικά με αποτέλεσμα οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ως μορφή παραγωγής ενέργειας να έχουν καταστεί ανταγωνιστικές , περιορίζοντας έτσι και την ανάγκη για παροχή κρατικών ενισχύσεων.

4.7. Ενισχύσεις για την συμπαραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας, ενισχύσεις για την τηλεθέρμανση.

Η συμπαραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας («ΣΠΗΘ») εξασφαλίζει μικρότερες απώλειες ενέργειας κατά την παραγωγή, με συνέπεια αυτές να αποκαθιστούν την ανεπάρκεια της αγοράς που σχετίζεται με τις αρνητικές εξωτερικότητες δημιουργώντας ατομικά κίνητρα για την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων στον τομέα της εξοικονόμησης ενέργειας. Εν ολίγοις, αν η διαδικασία αυτή αποδειχθεί λιγότερο ρυπογόνος και ενεργειακά αποδοτικότερη στη διαδικασία παραγωγής και διανομής θερμότητας, ωστόσο όμως ακριβότερη από την ατομική θέρμανση, η χορήγηση κρατικών ενισχύσεων είναι δυνατή με σκοπό την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων.

4.8. Ενισχύσεις για την διαχείριση αποβλήτων.

Βασικό μέλημα αποτελεί εδώ η αποσύνδεση της δημιουργίας αποβλήτων από την οικονομική δραστηριότητα κατά τρόπο ώστε η ανάπτυξη της κοινότητας να μην συνεπάγεται δημιουργία αυξημένου όγκου αποβλήτων. Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» θα πρέπει να εφαρμόζεται στο έπακρο προκειμένου , με την παροχή των ενισχύσεων αυτών να δημιουργούνται ατομικά κίνητρα συνδεδεμένα με τον περιβαλλοντικό στόχο της διαχείρισης των αποβλήτων.

4.9. Ενισχύσεις για την αποκατάσταση μολυσμένων χώρων.

4.10. Ενισχύσεις για την μετεγκατάσταση επιχειρήσεων.

Πρόκειται για την δυνατότητα χορήγησης ενίσχυσης για την μετεγκατάσταση επιχειρήσεων υψηλού κινδύνου⁸⁴. Η μετεγκατάσταση εξαιρετικά ρυπογόνων επιχειρήσεων σε περιοχές όπου η μόλυνση θα έχει λιγότερο καταστροφικές συνέπειες, θα μειώσει τα εξωτερικά κόστη. Συνεπώς, η παροχή ενισχύσεων δικαιολογείται αν η μετεγκατάσταση εξυπηρετεί περιβαλλοντικούς στόχους, υπό την προϋπόθεση της έκδοσης διοικητικής ή δικαστικής απόφασης από αρμόδιο όργανο σχετικά με την μετεγκατάσταση, η οποία θα διασφαλίζει την διαφάνεια της παρεχόμενης ενίσχυσης.

---

⁸³ Οδηγία 2008/1/ΕΚ του Συμβουλίου της 15^{ης} Ιανουαρίου 2008, σχετικά με την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης, νομοθεσία για την ποιότητα του αέρα και του συστήματος εμπορίας εκπομπών.

⁸⁴ Οδηγία “Seveso II” για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες.

4.11. Ενισχύσεις υπό την μορφή συστημάτων εμπορεύσιμων αδειών.

Στόχος είναι η καταπολέμηση των αρνητικών εξωτερικοτήτων με την εισαγωγή μέσων πρόσφορων για την επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων. Το σκεπτικό της παροχής ενισχύσεων σε αυτήν την περίπτωση διαρθρώνεται ως εξής : εφόσον ο συνολικός αριθμός των αδειών και δικαιωμάτων εκπομπών που χορηγούνται από το κράτος μέλος είναι μικρότερος από τις ανάγκες των επιχειρήσεων, το αποτέλεσμα για την προστασία του περιβάλλοντος θα είναι θετικό.

4.12. Ενισχύσεις υπό την μορφή εκπτώσεων ή απαλλαγών από περιβαλλοντικούς φόρους.

Προκειμένου να επιτευχθεί υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος, αυτές οι ενισχύσεις διευκολύνουν την επιβολή ή διατήρηση υψηλότερων εθνικών φόρων για το περιβάλλον μέσω των εκπτώσεων ή των απαλλαγών από περιβαλλοντικούς φόρους για ορισμένους κλάδους επιχειρήσεων. Η συμβατότητα της ενίσχυσης αποδεικνύεται με εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας , στην περίπτωση δηλαδή κατά την οποία οι δικαιούχοι της ενίσχυσης καταβάλλουν τον ελάχιστο κοινοτικό φόρο εάν και εφόσον προβλέπεται από την οικεία οδηγία. Ο φόρος μπορεί επίσης να μετακληθεί στους καταναλωτές και αν μειωθεί το περιθώριο κέρδους.

E. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΓΕΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

E. 1.C-246/12 P του Γενικού Δικαστηρίου «Ellinika Nafrigeia κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από απόψεως συνθηκών ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά σε καθεστώς κρατικών ενισχύσεων παρουσιάζει η απόφαση του Γ.Δ. στην υπόθεση C-246/12 P (Ελληνικά Ναυπηγεία Α.Ε. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής).

Η «Ελληνικά Ναυπηγεία Α.Ε.» (εν συντομία ΕΝΑΕ Α.Ε.) δυνάμει των διατάξεων του νόμου 2941/2001 ιδιωτικοποιήθηκε πλήρως. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με την οδηγία 90/684/ΕΟΚ υποχρέωσε την Ελληνική Δημοκρατία να ιδιωτικοποιήσει την ΕΝΑΕ Α.Ε. πριν την 31η Μαρτίου 1993, ενώ η Επιτροπή, κατ' εφαρμογή της ως άνω διάταξης, με απόφασή της ενέκρινε την χορήγηση ενίσχυσης στην ΕΝΑΕ Α.Ε. με την μορφή διαγραφής χρεών ύψους 44 δισεκατομμυρίων δραχμών.

Παρά την αθέτηση της δέσμευσης εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας ως προς τον χρόνο ιδιωτικοποίησης της εταιρείας, η ενίσχυση δεν κρίθηκε καταχρηστική (υπόθεση C-10/94) και η Επιτροπή με απόφασή της (ΕΕ, C306, απόφαση C-10/94) ενέκρινε δυνάμει του κανονισμού 1013/97, διαγραφή χρεών της ΕΝΑΕ Α.Ε. ύψους 54,525 δισεκατομμυρίων δραχμών (160 εκατομμυρίων ευρώ), δηλαδή το ποσό των 44 δισεκατομμυρίων ευρώ το οποίο αντιστοιχεί σε χρέη του Ναυπηγείου μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1991, επαυξημένα κατά τους τόκους και τις ποινές μέχρι τις 31 Ιανουαρίου 1996. Ταυτόχρονα, εγκρίθηκε από την Επιτροπή (απόφαση ν 401/97)

ενίσχυση για επενδύσεις υπέρ της ENAE A.E. ύψους 7,8 δισεκατομμυρίων δραχμών (22,9εκατομμυρίων ευρώ).

Ωστόσο, το 2004 η Επιτροπή κίνησε επίσημη διαδικασία έρευνας (αρ.88 παρ. 2 ΕΚ) στην υπόθεση C-16/04 σχετικά με τις τροποποιήσεις που είχαν επέλθει στο επενδυτικό πρόγραμμα της ENAE A.E. στα πλαίσια της αναδιάρθρωσής της, όπου αναφέρεται μεταξύ άλλων, ότι για τα χορηγούμενα προς την ENAE A.E. δάνεια και εγγυήσεις η Ελληνική Δημοκρατία δεν είχε υποβάλλει ως όφειλε τις ετήσιες εκθέσεις.

Το 2008 εκδίδεται μια απόφαση από την Επιτροπή (2009/610/ΕΚ) η οποία κρίνει ότι τα μέτρα που ελήφθησαν υπέρ της ENAE A.E. υπό τη μορφή χορήγησης κρατικών ενισχύσεων είναι ασύμβατα με τους κανόνες της κοινής αγοράς και πρέπει να ανακτηθούν για τον λόγο ότι τα χορηγούμενα δάνεια και οι εγγυήσεις προς την ENAE A.E. μετά την 31^η Δεκεμβρίου 2001 δεν εμπίπτουν στο πεδίο της απόφασης N 401/97(Επενδυτικό πρόγραμμα για αναδιάρθρωση της ENAE A.E. χωρίς υποβολή ετήσιων εκθέσεων εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας στην Επιτροπή) δεν συμβιβάζονται με την κοινή αγορά. Η Ελληνική Δημοκρατία υποχρεώθηκε να ανακτήσει τις υπό ανάκτηση ενισχύσεις καθώς και να ενημερώσει εγγράφως την Επιτροπή σχετικά με την πορεία της ανάκτησης της ενίσχυσης.

Στις 23 Αυγούστου 2011 η ENAE A.E. και η εταιρεία Hoern Beteiligungs GmbH (βασικός μέτοχος της πρώτης)προσέφυγαν ενώπιον του Γ.Δ. με αίτημα την ακύρωση του από 1^η Δεκεμβρίου 2010 εγγράφου της Επιτροπής, που αφορούσε σε μέτρα εκτέλεσης της απόφασης ανάκτησης. Οι προσφεύγουσες υποστήριξαν ότι η προσβαλλόμενη συνίσταται στο επίμαχο έγγραφο, όπως αυτό συμπληρώνεται από τα έγγραφα και λοιπά στοιχεία του φακέλου.

Το Γ.Δ. με διάταξή του απέρριψε την προσφυγή στο σύνολό της ως απαράδεκτη. Οι λόγοι του απαράδεκτου ανάγονται στην εκπρόθεσμη άσκηση της προσφυγής και στην αοριστία του δικογράφου αναφορικά με παράλειψη των προσφευγουσών να προσδιορίσουν με ακρίβεια ποια είναι τα έγγραφα και λοιπά στοιχεία του φακέλου που συναποτελούν την προσβαλλόμενη απόφαση.

Οι βασικότερες επισημάνσεις που προκύπτουν από το σκεπτικό και το αιτητικό της απόφασης του Γ.Δ. αφορούν :

- Αφενός, την πρόθεση *stricto sensu* εφαρμογής των διατάξεων που άπτονται της συμβατότητας των μέτρων χορήγησης κρατικών ενισχύσεων με την κοινή εσωτερική αγορά προκειμένου να μην νοθεύεται η λειτουργία του ανταγωνισμού, χωρίς την ανάγκη επίκλησης περαιτέρω νομικών ερεισμάτων.
- Αφετέρου, την σημασία της διάκρισης μεταξύ των εννοιών «κράτος μέλος»-πάροχος της ενίσχυσης και «ενδιαφερόμενο μέρος»-επιχείρηση/λήπτης της ενίσχυσης , καθώς οι επιχειρήσεις-λήπτες της ενίσχυσης στερούνται του δικαιώματος άμυνας που απολαμβάνουν μόνο τα κράτη μέλη ως διάδικοι στην επ' ακροατηρίου διαδικασία.

Ε. 2. T-169/08 του Γενικού Δικαστηρίου (έκτο τμήμα) της 20ης Σεπτεμβρίου 2012 «ΔΕΗ Α.Ε. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής».

Η παρούσα απόφαση με το διατακτικό της έκανε δεκτή προσφυγή της ΔΕΗ Α.Ε. κατά της Επιτροπής. Κατά τη συζήτηση της προσφυγής κρίθηκαν ζητήματα κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης από επιχείρηση που ασκεί μονοπωλιακές πρακτικές.

Η προσφεύγουσα ΔΕΗ Α.Ε. δυνάμει των δικαιωμάτων οιονεί μονοπωλιακού χαρακτήρα που διατήρησε σε ισχύ κατόπιν παραχώρησής τους από την Ελληνική Δημοκρατία λόγω του προϊσχύσαντος αμιγώς δημοσίου χαρακτήρα της επιχείρησης, εξασφάλισε προνομιακή πρόσβαση στις αγορές λιγνίτη. Ο λιγνίτης, ως το φθηνότερο διαθέσιμο στην Ελλάδα καύσιμο, μείωσε σημαντικά το κόστος παραγωγής για την επιχείρηση με συνεπακόλουθο την αύξηση των κερδών από την εμπορία του ηλεκτρικού ρεύματος.

Στην σκέψη 103 γίνεται υπόμνηση του τι συνιστά κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, όπως έχει κριθεί νομολογιακά από το Γενικό Δικαστήριο⁸⁵. Σύμφωνα λοιπόν με το Δικαστήριο: «...η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως εκ μέρους της επιχείρησης που απολαύει ειδικού ή αποκλειστικού δικαιώματος μπορεί είτε να απορρέει από τη δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος αυτού κατά τρόπο καταχρηστικό είτε να αποτελεί άμεση συνέπεια του εν λόγω δικαιώματος.» Ωστόσο, στην ίδια σκέψη το Δικαστήριο επισημαίνει ότι: «Εντούτοις, από την ανωτέρω νομολογία δεν προκύπτει ότι το γεγονός και μόνον ότι η οικεία επιχείρηση βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση έναντι των ανταγωνιστών της, συνεπεία κάποιου κρατικού μέτρου, συνιστά αυτό καθαυτό κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως.»

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι, η απλή διαπίστωση από την καθ'ής η προσφυγή Ευρωπαϊκή Επιτροπή της διατήρησης δεσπόζουσας θέσης στην αγορά χονδρικής προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας της ΔΕΗ Α.Ε. η οποία της εξασφαλίζει το πλεονέκτημα της προνομιακής πρόσβασης στον λιγνίτη, δεν αρκεί προκειμένου να αποδειχθεί επακριβώς και με σαφήνεια σε τι συνίσταται η κατάχρηση της δεσπόζουσα θέσης. Ως εκ του λόγου αυτού, δεν προσδιορίστηκαν ούτε απεδείχθησαν επακριβώς οι θεμελιωτικές της κατάχρησης πρακτικές, κατά την έννοια του άρθρου 82 ΕΚ, στις οποίες η επίδικη κρατική ενίσχυση θα μπορούσε, άμεσα ή δυνητικά, να οδηγήσει την προσφεύγουσα ΔΕΗ Α.Ε.

Συμπερασματικά, το Δικαστήριο ερμηνεύοντας συσταλτικά την συνδυασμένη εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 86 παρ. 1 και 82 ΕΚ, καταλήγει στην κρίση ότι απαιτείται σαφής και επαρκής προσδιορισμός των θεμελιωτικών της κατάχρησης της δεσπόζουσας θέσης πρακτικών που είναι ικανές να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό δημιουργώντας ανισότητες ευκαιριών στην αγορά. Συνακόλουθα, με απαρέγκλιτη εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας που διατρέχει ολόκληρο το φάσμα του ενωσιακού Δικαίου, θα πρέπει να προκύπτει αυτή η ίδια η ανισότητα των ευκαιριών αποδίδεται αιτιωδώς στο κρατικό μέτρο της ενίσχυσης.

Ε. 3. T-360/09 του Γενικού Δικαστηρίου (πέμπτο τμήμα) της 29ης Ιουνίου 2012 «E.ON Ruhrgas AG & GDF Suez SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής».

Στην εν λόγω απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο έκανε εν μέρει δεκτή προσφυγή κατά απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που διαπίστωνε παράβαση του άρθρου 81ΕΚ

⁸⁵ Αποφάσεις Hofner & Elsen, Merci convenzionali porto di Genova κ.ά.

αναφορικά με αθέμιτο ανταγωνισμό και συμπράξεις στην γαλλική και γερμανική αγορά φυσικού αερίου και επέβαλλε πρόστιμα.

Το Δικαστήριο προκειμένου να εξετάσει εάν μια επιχείρηση αποτελεί δυνητικό ανταγωνιστή σε μία αγορά, αντιδιαστέλλει τις έννοιες «επιζήμιος για τον ανταγωνισμό χαρακτήρας μίας συμφωνίας» και «επιζήμιος για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα μίας συμφωνίας». Αφού προβαίνει στον προσδιορισμό των εννοιών αυτών, το Δικαστήριο προκρίνει ότι αρκεί η συνδρομή ενός εκ των δυο εννοιών προκειμένου να διαπιστωθεί παράβαση αφορούσα αθέμιτο ανταγωνισμό και παράνομη σύμπραξη.

Επιπλέον, το Δικαστήριο καταλήγει ότι προκειμένου να διαπιστωθεί ότι ο επιζήμιος χαρακτήρας ή το αποτέλεσμα μίας σύμπραξης επηρεάζει αισθητά τον ανταγωνισμό, θα πρέπει να εξετάζεται εντός του οικονομικού και νομικού πλαισίου της. Άλλωστε, τα θεμελιωτικά της παράβασης των διατάξεων περί προστασίας του ενδοενοσιακού ανταγωνισμού περιστατικά θα πρέπει να προσδιορίζονται σαφώς και επαρκώς, η δε συνδρομή τους να κατατείνει αιτιωδώς στην δυνατότητα διατάραξης της εύρυθμης λειτουργίας της ενιαίας αγοράς μεταξύ των κρατών μελών.

Η συμμετοχή της επιχείρησης σε σύμπραξη αποδεικνύεται από το γεγονός και μόνον ότι η εν λόγω επιχείρηση μετέσχε σε συναντήσεις κατά τις οποίες συνήφθησαν συμφωνίες θίγουσες τον ανταγωνισμό, χωρίς να αντιταχθεί σαφώς σε αυτές. Ωστόσο, όταν το Δικαστήριο διατηρεί επιφυλάξεις ως προς αυτό, η αμφιβολία θα πρέπει να βαίνει υπέρ της επιχείρησης στην οποία απευθύνεται η απόφαση που διαπιστώνει την παράβαση⁸⁶.

Το Γενικό Δικαστήριο τέλος, υπεραμύνεται της απαρέγκλιτης εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης κατά τρόπο ώστε να μην αντιμετωπίζονται παρόμοιες καταστάσεις κατά τρόπο διαφορετικό ή διαφορετικές καταστάσεις κατά τρόπο όμοιο, εκτός και αν μία τέτοια αντιμετώπιση δικαιολογείται αντικειμενικά από τις περιστάσεις.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από την μελέτη και τον σχολιασμό των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου είναι η προσπάθεια του να άρει τις κάθε είδους αμφισημίες που αναφύονται στην αντιμετώπιση των ζητημάτων που άπτονται του δικαίου του ανταγωνισμού κατά τρόπον ώστε να μην διαταράσσεται η ακώλυτη λειτουργία της ενιαίας αγοράς.

---

⁸⁶ Εφαρμόζεται δηλαδή αναλογικά η θεμελιώδης αρχή του ποινικού δικαίου “in dubio pro reo”.

ΣΤ. ΚΑΤΑΛΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Επιχειρώντας μια επισκόπηση του καθεστώτος που διαμορφώνει την ευρωπαϊκή πολιτική ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, αναδεικνύονται πολλές επιμέρους πτυχές που άπτονται όχι μόνο νομικών αλλά και διεθνολογικών ζητημάτων.

Ανάμεσα στους στόχους της ΕΕ, η σταθεροποίηση των όρων του ανταγωνισμού και η εύρυθμη λειτουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς αποτελούν πρωταρχικής σημασίας πεδία δράσεως. Οδεύοντας προς την ενεργειακή της επάρκεια η Ευρώπη καθιέρωσε ένα σύστημα παροχών υπό την μορφή χρηματικής βοήθειας στα κράτη μέλη με στόχο την βελτίωση των ενεργειακών υποδομών και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Κοινότητας. Οι στόχοι αυτοί εκφράζονται με πληθώρα κανονιστικών κειμένων, έχουν ωστόσο πολιτικοοικονομικής υφής προεκτάσεις που συνδέονται άρρηκτα με γεωστρατηγικές βλέψεις.

Τα κείμενα των Κατευθυντηρίων Γραμμών και η νομολογιακή παραγωγή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) προάγουν άνευ ετέρου το ενεργειακό κοινοτικό διακύβευμα κατά τρόπον ώστε να διασφαλίζεται η υγιής λειτουργία του ανταγωνισμού.

Παρατηρείται εξάλλου μία έντονη νομοπαραγωγική δραστηριότητα η οποία κατατείνει στο εύλογο, για τον γνώστη των ενεργειακών εξελίξεων γνώστη, ερώτημα κατά πόσο τα ενεργειακά ζητήματα εκφεύγουν του επιπέδου της στενής οικονομικής συνεργασίας και τρέπονται σταδιακά σε βασική συνιστώσα της διατήρησης της διεθνούς ασφάλειας και σταθερότητας.

Η συναγωγή ασφαλούς συμπεράσματος είναι εξαιρετικά επισφαλής, θα μπορούσε ωστόσο να υποστηριχθεί ότι τα ενεργειακά ζητήματα τείνουν να καταστούν σημαντική πτυχή της διεθνούς ασφάλειας, αν ληφθεί υπόψη πως η χάραξη ενεργειακής πολιτικής συμφύεται σταθερά με την επιδίωξη γεωπολιτικών στόχων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Α.ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Ι. Κανονιστικά κείμενα:

- Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ).
- Κανονισμοί:
  1. Κανονισμός 659/1994 (Ανάκτηση παράνομων κρατικών ενισχύσεων)
  2. Κανονισμός 1998/2006 (Ενισχύσεις ήσσονος σημασίας)
  3. Κανονισμός 800/2008 (Γενικός Απαλλακτικός Κανονισμός (ΓΑΚ)
  4. Κανονισμός 994/2010 (Ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού με φυσικό αέριο)
  5. Κανονισμός 347/2013 (Διευρωπαϊκές Ενεργειακές Υποδομές)
  6. Κανονισμός 1407/2013 (Ενισχύσεις ήσσονος σημασίας)
  7. Κανονισμός 1391/2013(Διευρωπαϊκές Ενεργειακές Υποδομές για ενωσιακό κατάλογο έργων κοινού ενδιαφέροντος)
  8. Κανονισμός Απαλλαγής Ανά Κατηγορία (ΚΑΚ)
- Οδηγίες:
  1. Οδηγία 2008/1/ΕΚ (Ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος ρύπανσης , νομοθεσία για την ποιότητα του αέρα και του συστήματος εμπορίας εκπομπών)
  2. Οδηγία 2009/72/ΕΚ (ΥΓΟΣ)
  3. Οδηγία 2009/73/ΕΚ (ΥΚΩ)
  4. Οδηγία “Seveso II”(αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετικά με επικίνδυνες ουσίες)
- Κατευθυντήριες Γραμμές για τις Κρατικές Ενισχύσεις στον τομέα του περιβάλλοντος και της ενέργειας 2007-2009
- Κατευθυντήριες Γραμμές για τις Κρατικές Ενισχύσεις στον τομέα του περιβάλλοντος και της ενέργειας 2014-2020

ΙΙ. Δικαστήριο:

- Πρωτοδικείο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΠΕΚ):
  1. T-106/1995 FFSΑκλπ κατά Επιτροπής
  2. Τα-17/2002 Fred Olsen κατά Επιτροπής
- Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ):
  1. van Gend en Loos της 05.02.1963
  2. C-179/1990 Mercei Convenzionali κλπ κατά Επιτροπής
  3. C-242/1995 GT-Links A/S κατά Επιτροπής

4. C-266/1996 Corsica Ferries France SA κατά Επιτροπής
  5. C-82/2001 Aeroports De Paris κατά Επιτροπής
  6. C-224/2004 Ministero dell' Economia κατά Risparmio κλπ
- Γενικό Δικαστήριο(ΓΔ):
    1. C-143/1988 Zuckerfabric κατά Επιτροπής
    2. C-393/1992 Almelo κατά Επιτροπής
    3. C-465/1993 Atlanta κατά Επιτροπής
    4. C-35/1996 Επιτροπή κατά Ιταλίας
    5. C-98/2001 Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου
    6. C-53/2008 Ιταλία κατά Επιτροπής
    7. C-169/2008 ΔΕΗ Α.Ε. κατά Επιτροπής
    8. C-543/2008 Επιτροπή κατά Δημοκρατία της Πορτογαλίας
    9. C-379/2008 ERG κατά Ministero dello Sviluppo Economico
    10. C-347/2009 Επιτροπή κατά Γερμανίας
    11. C-360/2009 E.ON Ruhrgas κατά Επιτροπής
    12. C-246/2012 Ρ Ελληνικά Ναυπηγεία κατά Επιτροπής
  - Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ):
    1. C-288/2011 Ρ Flughafen Leipzig-Halle κατά Επιτροπής
  - Διαιτητικό Δικαστήριο(ΔΔ):
    1. Electrabel (case no: ARB [07] 19) κατά Δημοκρατία της Ουγγαρίας

III. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Μητρώο Κρατικών Ενισχύσεων ΓΔ Ανταγωνισμού):

1. SA.34986 DEPA S.A.
2. SA.35164, SA.35166, SA.35167 και SA.35977 Βελτίωση και επέκταση του δικτύου φυσικού αερίου στην Ελλάδα
3. SA.34572 ΛΑΡΚΟ
4. SA.34642, SA.33621 και SA.33405 Επέκταση και εκσυγχρονισμός των υποδομών των δικτύων τηλεθέρμανσης στην Κοζάνη, Φλώρινα και Αμύνταιο
5. SA.35976 Ελλάδα, μετρητικοί /ρυθμιστικοί σταθμοί Καρδίτσας, Τρικάλων, Αγ. Θεοδώρων
6. N 134/2007 Έργο υποθαλάσσιας αρτηρίας Θεσσαλονίκης

IV.«Ενεργειακός Χάρτης πορείας για το 2050», COM (2011)88.

B.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

B.1.ΕΛΛΗΝΙΚΗ:

- 1.Αδαμαντίδου Ε., «Ανάθεση και χρηματοδότηση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος», ΕΕΕυρΔ 1/2004, σελ.1 επ.
- 2.Αθανασίου Λ., «Η απελευθέρωση της αγοράς φυσικού αερίου», Αφιέρωμα στον Λάμπρο Κοτσίρη, Νόμος 8, Θεσσαλονίκη 2004, σελ 21 επ.
- 3.Βασιλάκος Ν., «Προτάσεις για ένα αποτελεσματικό θεσμικό και αδειοδοτικό πλαίσιο των έργων ΑΠΕ», ΕκΔ 3/2005, σελ. 18 επ.
- 4.Δαγκλή Κ., «Ενέργεια:Στοίχημα για το μέλλον- θέση και ρόλος της Ελλάδας», Περιβάλλον και Δίκαιο 2/2004, σελ 199 επ.
- 5.Δαγτόγλου Π., «Η ελευθερία του ανταγωνισμού στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο», 2013.
- 6.Δεκλερής Μ., «Ο δωδεκάδελτος του περιβάλλοντος -εγκόλπιο βιωσίμου αναπτύξεως» Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 1996.
- 7.Ηλιάδου Α., «Ο ρόλος του κράτους την αγορά ενέργειας και η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας», Πρακτικά Ημερίδας με θέμα «Απελευθέρωση της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας» του Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001
- 8.Ελληνικό Ινστιτούτο Κρατικών Ενισχύσεων, «Κρατικές Ενισχύσεις, Τα βασικά κανονιστικά κείμενα», Νομική Βιβλιοθήκη,2011.
- 9.Καραγιάννης Βασίλης, «Κρατικές ενισχύσεις:κοινοτική και εθνική ρύθμιση», 2006.
- 10.Καρύδης Γεώργιος , «Παράνομες κρατικές ενισχύσεις και έννομη προστασία των ενδιαφερόμενων τρίτων», 2013.
- 11.Καρύδης Γεώργιος, «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών», Σάκκουλας, 2012.
- 12.Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων, «Δημόσιες Συμβάσεις και κρατικές ενισχύσεις»(Public procurement & state Aid Law review (περιοδικό):τριμηνιαία νομική επιθεώρηση), 2004.
- 13.Κρητικός Γ. «χρηματοδοτήσεις –ενισχύσεις-προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης: πλήρης οδηγός των νομικών βάσεων και των αυθεντικών ερμηνειών των σχετικών κειμένων των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το σύνολο των πολιτικών της», 2002.
- 14.Κτιστάκης Σ., «Δίκαιο του ανταγωνισμού και δημόσια υπηρεσία στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» ΕλλΔ/νη 36/1995, σελ. 1479 επ.
- 15.Μαρίνος Μιχαήλ-Θεόδωρος, «Η πρόσβαση σε ενεργειακό δίκτυο», Σακούλας.
- 16.Μουαμελετζή , Παπαντωνιάδου, Σγουρίδου, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου Μονάδα Κρατικών Ενισχύσεων, «Οι κοινοτικοί κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις :οδηγός», 2002.
- 17.Μούσης Νίκος «Ευρωπαϊκή Ένωση:δίκαιο-οικονομία-πολιτική», 2003.
- 18.Νίκας Δ., Ενέργεια και περιβάλλον στην προοπτική της Ευρώπης» ΕλλΔ/νη 1996, σελ. 1297 επ.
- 19.Πανάγος Θεόδωρος, «Το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς ενέργειας», Σάκκουλας, 2012.
- 20.Ρηγάκου Σμαράγδα, «Κρατικές ενισχύσεις για την αντιμετώπιση της χρηματοοικονομικής κρίσης (Μελέτες ευρωπαϊκού δικαίου)», 2011.
- 21.Συλλογικό έργο, «Ερμηνεία κατ' άρθρο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», 2006.
- 22.Συνοδινός Χ., Βελεγράκης Μ., «Δίκαιο ενέργειας και κρατικές ενισχύσεις», Ενέργεια&Δίκαιο , 11/2009, σελ 57 επ.

- 23.Φαραντούρης Νικόλαος , «Ενέργεια, Οικονομία και Πολιτική», Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.
- 24.Φαραντούρης Νικόλαος, «Ενέργεια, Ναυτιλία και Θαλάσσιες Μεταφορές», Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- 25.Φαραντούρης Νικόλαος, «Ενέργεια, Δίκτυα και Υποδομές». Νομική Βιβλιοθήκη, 2014.
- 26.Φαραντούρης Νικόλαος, «Ο έλεγχος των κρατικών ενισχύσεων διάσωσης και αναδιάρθρωσης προβληματικών επιχειρήσεων», 2006.
- 27.Φορτσάκης Θεόδωρος, «Δίκαιο της ενέργειας», Σάκκουλας ,2009.
- 28.Χατζόπουλος Β., «Η απελευθέρωση της αγοράς φυσικού αερίου στην Ελλάδα» ΔΕΕ 7/2001, σελ 700επ.
- 29.Χριστιανός Β. (και άλλοι), «Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από την νομολογία», 2011.

B.2.ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ:

- 1.Cameron P., Competition in energy markets (law and regulations in the EU), Oxford University Press, Oxford 2002.
- 2.Christofer Jones (cd) EU Energy Law, Claeys and Castels,2011.
- 3.Fatouros A., “An international Legal Framework for Energy”332 RCADI, (2007) σελ.433.
- 4.Fortsakis Th., “ L’ administration et l’energie en Grece”, Annuaire europeen d’Administration Public 2004.
- 5.Lipsky A.-B.-Sidak J.G. “Essential Facilities”, Stanf.L.Rev., Vol 51,Μάιος 1999, σελ 1195 επ.
- 6.Roggenkamp,Ronne,Redgwell and del Guao , Energy Law in Europe, National EU and International Energy Investment Law- The pursuit of stability, Oxford University Press, 2010.
- 7.Tesauro G., “The essential facilities doctrine in European Competition Law” , στα πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού, 19-4-2002, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη , Αθήνα 2002, σελ.89 επ.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ:

- 1.«Ενέργεια & Δίκαιο» 18/2012, 19/2013.
- 2.«Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου»,έτος 6^ο, τεύχος 61,Νοέμβριος 2013.
- 3.«Περιβάλλον και Δίκαιο».

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ:

- 1.curia.europa.eu
- 2.europa.eu
- 3.www.moke.gr
- 4.ec.europa.eu/ competition
- 5.http:// ec.europa.eu/energy/index-en.htm.
- 6.http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/strategy/2020-en.htm.